

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Ústav českých dějin

Diplomová práce

Lenka Procházková

Mnichovo Hradiště 1866–1895. Každodenní život malého města ve druhé polovině 19.
století

Mnichovo Hradiště 1866–1895. Daily life of the small town in the second half of 19th
century

Praha 2011

Vedoucí práce: doc. PhDr. Magdaléna Pokorná, CSc.

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucí své diplomové práce paní doc. PhDr. Magdaleně Pokorné, CSc. za odborné vedení, cenné rady a připomínky a své konzultantce paní Mgr. Janě Dumkové, ředitelce městského muzea v Mnichově Hradišti, rovněž za cenné rady a připomínky a za možnost nahlédnout do dosud nezpracovaných fondů. Zvláštní dík patří také paní Mileně Kunové, pracovníci mnichovohradištského muzea, a panu Mgr. Martinu Barusovi, který mi velmi ochotně poskytl celou řadu materiálů k tématu prusko-rakouské války na Mnichovohradištsku. Děkuji i všem pracovníkům Státního oblastního archivu Praha, Státního okresního archivu v Mladé Boleslavi a Pedagogického muzea Jana Amose Komenského v Praze.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 28. 4. 2011

podpis

Anotace

Práce nastiňuje historii malého okresního města ve druhé polovině 19. století z hlediska politického (státní správa, samospráva, modernizace), hospodářského (doprava, zejména železnice, rozvoj průmyslu) a kulturního (spolková činnost, divadlo, slavnosti). Pozornost je věnována sociální, národnostní, náboženské otázce a školství. Obsaženy jsou i portréty místních nejvýraznějších osobností. Výjimečnou událostí byl prusko-rakouský konflikt v roce 1866 a jeho dopad na obyvatelstvo a život v obci, proto je mu věnována zvláštní pozornost. Práce vychází z archivních materiálů uložených v SOkA Mladá Boleslav a Městském muzeu Mnichovo Hradiště, zohledněny jsou místní kroniky, rukopisné vzpomínky tamějších občanů a dobový regionální tisk v kontextu s historickými pracemi syntetického charakteru.

Klíčová slova: Mnichovo Hradiště, 2. polovina 19. století, každodenní život, dějiny měst, válka 1866,

Abstract

The diploma thesis outlines the history of the small district town in the second half of the 19th century from a political (government, local government, modernization), economical (transport, especially railways, industrial development) and cultural (socials, social activities, theatre, festivities) point of view. Attention is paid to social, national and religious problems and education. Included are also some portraits of the most prominent personalities of the town. Special Attention is paid to Austro-Prussian war (conflict between Austria and Prussia) in 1866 and on the impact of this exceptional event on people and life in the town. The work is based on archival materials stored in State district archive in Mladá Boleslav and Mnichovo Hradiště Municipal museum, local chronicles, handwritten memories of the local citizens and contemporary regional newspapers were taken into account as well as historical works of a synthetic character.

Key words: Mnichovo Hradiště, the second half of the 19th century, everyday life, history of towns, War in 1866

Obsah

1. Úvod.....	8
2. Prameny a literatura	10
3. Historie města	16
4. Čechy v poslední třetině 19. století.....	21
5. Mnichovo Hradiště jako centrum regionu	24
5.1 Podoba města	24
5.2 Postupná modernizace města	26
5.3 Místní samospráva	28
5.4 Okresní samospráva.....	30
5.5 Úřady státní správy	31
5.6 Ostatní úřady.....	32
5.7 Josef Dürich, starosta politického okresu mnichovohradištského	33
6. Válka 1866.....	36
6.1 Příčiny války a vývoj v Evropě.....	36
6.2 Průběh války	36
6.3 Život městečka za prusko-rakouské války.....	38
6.4 Po odchodu Prusů	42
6.5 Důsledky války	44
7. Hospodářství	46
7.1 Obživa obyvatel města.....	46
7.2 Silniční doprava a železnice	47
7.3 Industrializace.....	49
8. Sociální politika města.....	54
8.1 Péče o zdraví obyvatel města.....	54
8.2 Špitál	56
8.3 Péče o chudé žáky	57
8.4 Nadace a podpora chudých obyvatel	58
8.5 Lékárník Václav J. Sekera	60
9. Školství	63
9.1 Vývoj školství v Mnichově Hradišti	63
9.2 Spolek Budeč	66
9.3 Řídící učitel Jan Klíma	68
10. Národnostní a náboženské poměry	71
10.1 Česko-německé soužití	71
10.2 Působení obranných jednot	73
10.3 Náboženská pluralita?.....	74
10.4 Židé v Mnichově Hradišti	75
11. Kulturní a veřejný život obyvatel města	78
11.1 Spolky a česká společnost ve druhé polovině 19. století.....	78
11.2 Přehled spolků v Mnichově Hradišti	78
11.3 Tělovýchovná jednota Sokol	81
11.4 Divadlo v Mnichově Hradišti	84
11.5 Spolkový činovník František Mendík.....	90
11.6 Místní umělci	91
11.7 Mnichovohradištská pouť	92
11.8 Městské slavnosti ve druhé polovině 19. století	94
11.9 Tábory lidu.....	97
11.10 Okresní muzejní spolek a účast města na Národopisné výstavě československé v Praze.....	100
12. Závěr	104

Seznam pramenů a literatury	108
Prameny	108
Literatura.....	109

Seznam zkratk

č. p. – číslo popisné

f. – fond

fol. – list

i. č. – inventární číslo

kr. – krejcar, krejcarů

nepag. – nepaginováno

rkp. – rukopis

s. – strana

s. d. – bez data

sign. – signatura

zl. – zlatý, zlatých

ČČH – Český časopis historický

DS – Deutscher Schulverein

MH – Mnichovo Hradiště

MM – Muzeum města

NJS – Národní jednota severočeská

NVČ – Národopisná výstava československá

OJKT – Od Ještěda k Troskám

PMJAK – Pedagogické muzeum Jana Amose Komenského

SOA – Státní oblastní archiv

SOkA – Státní okresní archiv

ÚMŠ – Ústřední matice školská

ZJV – Zemská jubilejní výstava

1. Úvod

*„Znáte město v naší vlasti milé,
zde se daří hospodářství čilé,
klasů, stromů, žen i zvířecí chov?
Na něž pohlíží vrch Mužský slavný,
Horka, Sychrov a ten soused dávný,
sešlý, starověký hrad Valečov?
Aj, rčiž každý z nás. To město znám,
tam krb náš, tam bratrem každý nám.*

*Znáte město, při němž dráha mine,
k jehož patě Jizera se vine,
až dál v Labe její proud se vlil?
Víte, kde hrob skrovný vůdce mužný
Waldštýn Švédům někdy hrůzný
v chrámě má, jenž dříve mnichův byl?
Hle, toť město naším domovem,
tam si svorně s bratry libujem.*

*Znáte je, v němž vlastenectví vane,
láskou k řeči Čechům milované,
každé srdce kde se mocně dme?
Občan kde po zdaru vlasti touží,
věrně Bohu, králi svému slouží?
Zdárným Čechem mezi Čechy je?
Takt' to u nás, bratři, takt' jsme my!
Takt' to, pro Bůh, zůstaň u nás vždy!“¹*

Těmito neumělými verši popsal v roce 1894 místní básník středočeské okresní město Mnichovo Hradiště. I když okresních měst bylo v té době v Čechách více než devadesát (na území Koruny české přes 130),² mělo Mnichovo Hradiště určitá specifika, jimiž je toto město zajímavé. Předurčovala ho k tomu již jeho poloha. Několik místních rodáků také ovlivnilo

¹ František KYSELA, *Vrch Mužský s okolím*, Mladoboleslavské listy, 5/33, 18. 8. 1894, s. 2.

² Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, Praha 2005, s. 227.

dějiny druhé poloviny 19. století, ať již v rovině politické (Emanuel Arnold, Karel Mattuš), kulturní (Jan Arnold) či v oblasti vědy (Jan Kvíčala, Jiří V. Klíma). Zároveň může Mnichovo Hradiště sloužit jako typický zástupce malého okresního města, jehož počet obyvatel do roku 1900 nepřesáhl čtyři tisíce.

V této práci se pokusím zodpovědět, jakým způsobem fungovalo město jako samosprávní i kulturní jednotka, která však byla součástí celého okresu, země, ale i celé habsburské monarchie. Chci také ukázat, jak se město během třiceti pěti let proměnilo, jaký podíl na tom měli jeho jednotliví obyvatelé a jak obec postihly modernizační trendy. Díky ego-dokumentům, které jsem měla k dispozici, lze také částečně nahlédnout do způsobu uvažování člověka druhé poloviny 19. století a získat nové určité poznatky k dějinám každodennosti.

V první kapitole stručně představuji dějiny města do počátku druhé poloviny 19. století; období následujícímu je věnována tato práce. Dále ve stručnosti přibližuji dějiny českých zemí od roku 1859, poté je představena podoba města a proměna Mnichova Hradiště ve sledovaném období. Ukazují také, jak fungovala místní samospráva, přičemž se věnuji osobnosti významného politika Josefa Düricha, a představuji nejdůležitější městské instituce. Další kapitola ukazuje průběh války v roce 1866 na Mnichovohradištsku, její dopady na obyvatelstvo a každodenní život v průběhu konfliktu. V dalším oddíle se zabývám hospodářstvím, dopravou a železnicí, jednotlivými průmyslovými podniky a také dalšími zdroji obživy obyvatel. Určitou pozornost věnuji také problematice dělnictva. Následující kapitola je věnována problematice sociální, rozebírám zde fenomény, jakými byly chudinský ústav, místní špitál či péče o chudou mládež, přičemž věnuji zvláštní pozornost místní lékárně, centru vlasteneckého života, a lékárníku Václavu Sekerovi. Následuje problematika školství, kde postihují rozvoj národního školství ve druhé polovině 19. století, na něž měl v Mnichově Hradišti zásadní vliv řídicí učitel Jan Klíma. Další kapitola obsahuje popsání národnostních a náboženských poměrů, kde se kromě vztahů mezi Čechy, Němci a Židy zabývám také problematikou Ústřední matice školské a Národní jednoty severočeské. Nejrozsáhlejší část práce tvoří kapitola zahrnující spolkový život a slavnosti. Ze spolků se podrobně věnuji Sokolu a divadelnímu spolku Tyl; zaměřuji se i na tradiční lidové poutě, tábory lidu a jiné příležitostné slavnosti. Součástí této pasáže je oddíl sledující účast Mnichova Hradiště na Národopisné výstavě v Praze roku 1895 a s tím spojený vznik okresního muzea. Rok 1895 tak tvoří přirozený mezník mé práce.

2. Prameny a literatura

Prameny k dějinám města v 19. století jsou uloženy v několika archivech a institucích. V první řadě je to Státní okresní archiv Mladá Boleslav, kde se nachází hned několik desítek fondů, většina z nich je ovšem doposud nezpracována, a není proto systematicky dostupná.

Řada fondů k dějinám obce ve druhé polovině 19. století se nachází i v Muzeu města Mnichova Hradiště. Nejcennější materiály jsou uloženy zejména ve fondu Spolek divadelních ochotníků Tyl, ať už se jedná o velmi bohatou sbírku plakátů či o dopisy Antonína Marka, Jindřicha Mošny a dalších osobností. Rozsáhlý je také fond Spolky, který obsahuje materiály k téměř třem desítkám spolků, které v Mnichově Hradišti existovaly.

Protože obec byla po dlouhou dobu součástí valdštejnského panství, je možné čerpat materiály také ve fondu nazvaném Rodinný archiv Valdštejnů, který byl v devadesátých letech 20. století přestěhován z Mnichova Hradiště do Státního oblastního archivu Praha. Seznam všech pramenů, které jsem ve výše jmenovaných archivech našla a použila je v této práci, je uveden v kapitole *Seznam pramenů a literatury*.

Pramenem, který popisuje dějiny města, je několikasetstránková *Pamětní kniha města Mnichova Hradiště*.³ Navzdory tomu, že byla městskou radou pořízena již v roce 1834, první zápis do ní byl učiněn až o šedesát let později: v roce 1893 ku příležitosti slavnostního otevření nové radnice. Následují spíše informativní záznamy z roku 1899 a 1900.⁴ Krátce po vzniku Československa bylo všem obcím zákonem nařízeno vést obecní kroniky. Stalo se tak i v Mnichově Hradišti, kde předtím byla kromě výše uvedených poznámek sepsána pouze nepříliš rozsáhlá kniha *Město Mnichovo Hradiště – jeho dějiny, popis, obyvatelstvo*.⁵ Pro účely nové kroniky bylo využito výše zmíněné knihy z první třetiny 19. století. Kronikáři se snažili zachytit historii města od jeho počátku, proto popisovali i události dávno minulé. Pro starší období čerpali hlavně z níže uvedené práce Šimákovy, pozdější dějiny pak vycházely převážně z listinného materiálu a z dokumentace městského úřadu.

Dalším pramenem, který má podobnou povahu, je kronika ochotnického spolku Tyl. První zápis do ní byl učiněn v roce 1886 a retrospektivně zachycoval dějiny od roku 1833. Druhý záznam zachycující dějiny spolku od osmdesátých let byl přidán v roce 1913, následoval ještě jeden bez data a od roku 1920 byly poznámky zapisovány tradiční

³ Muzeum města Mnichovo Hradiště (dále MMMH), *Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, 1893–1950*, rkp.

⁴ MMMH, *Pamětní kniha města Mnichova Hradiště*, fol. 106–117.

⁵ Státní okresní archiv Mladá Boleslav, fond Archiv města Mnichovo Hradiště, *Město Mnichovo Hradiště – jeho dějiny, popis, obyvatelstvo*, po r. 1890, i. č. 139.

kronikářskou formou. Při práci s touto knihou je z důvodu časového odstupu nutno postupovat opatrněji.⁶

Dokumentům osobní povahy se blíží paměti Františka Mendíka, Jiřího V. Klímy a Karla Mattuše. Dalšímu významnému rodáku Janu Kvíčalovi paměti nevyšly a podobný materiál není obsažen ani v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, kde má významný český filolog svůj fond. Františku Mendíkovi (1859–1947), představiteli obecní samosprávy a členu mnoha místních spolků, věnuji samostatnou kapitolku v posledním oddílu této práce. Rukopisné *Vzpomínky*⁷ začal Mendík psát v den svých pětasedmdesátých narozenin, tedy v roce 1934. Plánovaný rozsah pamětí byl podstatně kratší, ale osudy Československa na konci třicátých let i předčasné úmrtí jediného syna se pravděpodobně staly impulsem k tomu, aby autor v psaní pokračoval.⁸ *Vzpomínky* tak čítají celkem šestnáct rukopisných sešitů svázaných do tří knih. Sám Mendík v tomto obsáhlém díle několikrát připomíná, že jeho práce si neklade žádné vyšší ambice, upozorňuje čtenáře, že na uvedená data se nelze v úplnosti spoléhat, neboť z větší části se opíral pouze o svou vlastní paměť.⁹

Mendíkova práce obsahuje kapitoly různého charakteru. V některých případech se jedná o anekdotická vyprávění, zejména v případě vykreslení mnichovohradišťských figurek, někdy opisuje vlastenecké básně, vylepuje novinové články, zaznamenává svoje vzpomínky, opisuje dokumenty, pokouší se však i o kritické zhodnocení událostí, jako v případě prusko-rakouské války, kdy se opírá hned o několik knih a studie Aloise Šimona publikované ve sborníku *Od Ještěda k Troskám*.¹⁰ Svým obsahem a také rozsahem jsou *Vzpomínky* jedinečným pramenem. Přestože se na mnohé uvedené informace opravdu nelze s jistotou spolehnout, zachycují atmosféru města od šedesátých let 19. století do dvacátých let 20. století. Autor vzpomíná na zajímavé občany města, popisuje chod městské samosprávy a nejdůležitějších institucí, činnost spolků, jichž byl členem, líčí živnosti a podniky, které se ve městě nacházely. Kromě *Vzpomínek* sepsal František Mendík ještě *Paměti rodiny Mendíkovy*,¹¹ které jsou však výhradně soukromé povahy.

Práce Jiřího Klímy (1873–1948) *Jirka*¹² je psána beletristickou formou, přesto má charakter vzpomínek, a objevují se zde mnohé dobové reálie. Druhý díl, který zůstal v rukopise, je uložen ve fondu autora v Pedagogickém muzeu J. A. Komenského v Praze.¹³

⁶ Kroniku v současné době spravuje jeden ze členů ochotnického spolku pan Pavel Štěpán.

⁷ MMMH, František MENDÍK, *Vzpomínky I–XVIII*, 1934–1946, rkp., i. č. 486.

⁸ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky V*, s. 3 a *Vzpomínky VI*, s. 76.

⁹ Výjimku tvoří opisy členských legitimací jednotlivých spolků, přepsané dopisy a některé jiné dokumenty.

¹⁰ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky VIII*, s. 3–4.

¹¹ MMMH, F. MENDÍK, *Paměti rodiny Mendíky I–V*, rkp., s. d., i. č. 485

¹² Jiří V. KLÍMA, *Jirka. Pohádka o jeho dětství*, Praha 1944.

¹³ Pedagogické muzeum J. A. Komenského, fond J. V. Klíma, Jiří Václav KLÍMA, *Jirka II*, s. d., rkp.

Klíma, který byl od roku 1927 docentem pedagogiky na Univerzitě Karlově v Praze, se věnoval zejména dětské psychologii a patřil mezi přední české komeziology, sepsal ještě zajímavou vzpomínku na svého otce – řídícího učitele mnichovohradištské chlapecké školy.¹⁴

Ego-dokumenty existují také k tématu prusko-rakouské války. V první řadě se jedná o zápisky Čenka Schäferlinga, který byl obyvatelem vesnice Klášter a zaznamenal své vzpomínky o dva roky později v obecním časopise Škvor.¹⁵ Vzpomínky řezníka Františka Kysely vyšly ve zkrácené podobě roku 1906 v útlé knížce Václava Kudrnáče *Vzpomínka na rakousko-pruskou válku*.¹⁶ Osudy rukopisu mi nejsou známy.

Zvláštním pramenem jsou dobové novinové články. Ve své práci cituji hned z několika periodik regionálního charakteru: *Boleslavan* (1860–1867),¹⁷ *Slovanské listy. Prostonárodní věstník pro politiku, národní hospodářství a samosprávu* (1875–1878),¹⁸ *Nový Boleslavan* (1882–1889),¹⁹ *Hlasy pojizerské* (1886–1948),²⁰ *Jizeran* (1880–1935),²¹ *Listy pojizerské* (1886–1917)²² a *Mladoboleslavské listy. Orgán strany svobodomyslné* (1890–1943).²³ Všechny uvedené časopisy jsou psané z pohledu přesvědčených Čechů, což ovlivňuje jejich charakter. Ve všech se kromě informativních zpráv o nejdůležitějších mnichovohradištských událostech objevují také dopisy obyvatel, z nichž můžeme vyčíst nejrůznější reakce na aktuální problémy. Všechny tyto noviny byly vydávány v Mladé Boleslavi, Turnově či Jičíně. V Mnichově Hradišti vzniklo první periodikum až roku 1901. Byly jím *Mnichovo-Hradištské listy. Týdenník nepolitický*,²⁴ ale vycházely pouze po dobu jednoho roku.

Přestože pro druhou polovinu 19. století existuje celá řada pramenů, ne vždy badatel objeví to, co by potřeboval. Ve své práci, která je omezena lety 1860–1895, využívám proto i *Adresáře politického okresu mnichovohradištského*, který byl vydán až roku 1904; informace v něm publikované nejsou však leckdy obsaženy v žádném jiném prameni.²⁵

Cituji-li ve své práci výše uvedené prameny, řídím se citačními pravidly, které jsou uvedeny v publikaci *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby*

¹⁴ PMJAK, f. J. V. Klíma, Jiří Václav KLÍMA, *Několik obrázků ze starého školství na Boleslavsku*, s. d., rkp.

¹⁵ MMMH, f. Válka 1866, časopis Škvor 2, 1873, Čeněk SCHÄFERLING, *Zápisky z času pruské okupace 1866*.

¹⁶ Václav KUDRNÁČ, *Vzpomínka na rakousko-pruskou válku*, Turnov 1906, s. 58–64.

¹⁷ *Boleslavan*, Mladá Boleslav 1860–1867.

¹⁸ *Slovanské listy. Prostonárodní věstník pro politiku, národní hospodářství a samosprávu*, Jičín 1875–1878.

¹⁹ *Nový Boleslavan*, Mladá Boleslav 1882–1889.

²⁰ *Hlasy pojizerské*, Turnov 1886–1948.

²¹ *Jizeran*, Mladá Boleslav 1880–1935.

²² *Listy pojizerské*, Turnov 1886–1917.

²³ *Mladoboleslavské listy. Orgán strany svobodomyslné*, Mladá Boleslav 1890–1943.

²⁴ *Mnichovo-Hradištské listy. Týdenník nepolitický*, Mnichovo Hradiště 1901.

²⁵ Václav KUDRNÁČ, *Adresář politického okresu mnichovohradištského*, Turnov 1904.

historiografie.²⁶ Při transkripci se řídím současnými pravidly českého pravopisu, ponechávám zvláštnosti syntaktické, morfologické i hláskové.

Mezi regionálními monografiemi vynikají *Dějinné paměti okresu mnichovohradištského* Josefa Vítězslava Šimáka (1870–1941),²⁷ jehož matka z Mnichova Hradiště pocházela. Přední český historik dokončil pouze první díl, který je doveden jen k roku 1620. Podklady pro připravovaný druhý díl jsou uloženy v mladoboleslavském okresním archivu. Důležité informace přinášejí i publikace Heleny Průškové *Život na Ostrově svaté Anny*²⁸ a *Můj dům, můj hrad*,²⁹ v nichž autorka rozebírá různé aspekty života v Mnichově Hradišti v 17.–20. století. Jedinou souhrnnou syntézou, která mapuje dějiny města od samých počátků po současnost, je kniha *700 let města Mnichova Hradiště*,³⁰ jejímž hlavním autorem byl dlouholetý pracovník bývalého valdštejnského archivu v Mnichově Hradišti Vladimír Budil (1926–2002). Přestože je monografie založena na podrobném archivním výzkumu, je poplatná době svého vzniku; soustředí se zejména na politické dějiny města v kontextu s děním v rakouské monarchii, resp. v Československu. Jen malý prostor je věnován veřejnému dění, autoři se také soustředí na postavení dělníků, kteří na konci 19. století tvořili ve městě pouze malou menšinu.

Velice cenným zdrojem informací je vlastivědný sborník *Od Ještěda k Troskám*, vydávaný mezi lety 1922–1938 a znovu od roku 1994.³¹ Záběr tohoto periodika byl poměrně široký: najdeme v něm články přírodovědného, dějepisného, ale i národopisného a jazykovědného zaměření. V období první republiky se Mnichovohradištskem zabýval učitel Alois Šimon (1885–1944), jehož články, přestože neobsahují poznámkový aparát, se vždy odkazují na užitou literaturou a prameny, z nichž některé již dnes nelze dohledat. V devadesátých letech byla úroveň sborníku nízká, v současné době opět stoupá. Články regionálního charakteru přinášejí také *Středočeský sborník historický*³² a sborník *Z Českého ráje a Podkrkonoší*.³³

²⁶ Ivan ŠŤOVÍČEK a kol., *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie*, Praha 2002.

²⁷ Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Dějinné paměti okresu mnichovohradištského*, Mnichovo Hradiště 1917.

²⁸ Helena PRŮŠKOVÁ, *Život na Ostrově svaté Anny*, Mnichovo Hradiště 2004.

²⁹ Helena PRŮŠKOVÁ, *Můj dům, můj hrad*, Mnichovo Hradiště 2006.

³⁰ Vladimír BUDIL – Jozef ČERVINKA – Stanislav HNÍZDIL, *700 let města Mnichova Hradiště*, Mnichovo Hradiště 1979.

³¹ *Od Ještěda k Troskám*, Turnov 1922–1938 a 1994–2011.

³² *Středočeský sborník historický*, Praha 1957–2011.

³³ *Z Českého ráje a Podkrkonoší*, Semily 1988–2011.

V současné době jsou v Mnichově Hradišti vydávána periodika *Zpravodaj*³⁴ a *Mnichovohradištské noviny ECHO*,³⁵ v nichž se také objevují články o historii obce, v jejich případě je třeba brát ohled na osobnost a záměr autora.

Metodologickou inspirací pro mě byla zejména díla historika Josefa Petráně *Příběh Ouběnic*³⁶ a *Dvacáté století v Ouběnicích. Soumrak tradičního venkova*,³⁷ v nichž autor uplatňuje mikrohistorický přístup. Mikrohistorie je jedním z přístupů, který v devadesátých letech minulého století pronikl do české historiografie. Mnoho tradičně přijímaných názorů bylo přehodnoceno právě na základě detailní analýzy.³⁸ Pro mou práci byl zásadní zejména díl druhý. Po teoretickém úvodu, v němž Petráň představuje metodologická východiska, následuje kapitola, kde jsou představeni jednotliví autoři ego-dokumentů, na nichž je práce postavena, zejména paměť. Další postup je už chronologický – od konce 19. století až po současnost. Kombinací pramenů úřední i neúřední povahy a ego-dokumentů Josef Petráň ukázal, jakým způsobem ovlivňoval dějinný vývoj konkrétní osudy a jak se vesnice Ouběnice v průběhu času proměňovala.

Dílejší aspekty vývoje českých měst zachycuje ediční řada *Dějiny českých měst* Nakladatelství Lidových novin; důležitý je zejména díl věnovaný Náchodu, protože tato východočeská obec měla v šedesátých a sedmdesátých letech zhruba stejný počet obyvatel jako Mnichovo Hradiště.³⁹

Nejdůležitější syntézou, která je věnována druhé polovině 19. století je bezesporu *Česká společnost 1848–1918* Otty Urbana (1938–1996).⁴⁰ V roce 2010 vyšla kniha autorského tria Milena Lenderová, Tomáš Jiránek, Marie Macková nazvaná *Z dějin české každodennosti*,⁴¹ která je zaměřena na 19. století. Autoři se věnují mj. problematice školství, spolků, slavností a sportu, čímž se stali teoretickým východiskem hned k několika kapitolám této práce. Využívala jsem také sborníky z každoročních konferencí pořádaných v Plzni.⁴²

³⁴ *Zpravodaj*, Mnichovo Hradiště 1984–2011.

³⁵ *Echo*, Mnichovo Hradiště 1993–2011.

³⁶ Josef PETRÁŇ, *Příběh Ouběnic*, Praha 2001.

³⁷ Josef PETRÁŇ, *Dvacáté století v Ouběnicích. Soumrak tradičního venkova*, Praha 2009.

³⁸ K tomu např. Josef PETRÁŇ, *Mikrohistorie aneb o nedějínách*, in: J. Klápště, E. Plešková, J. Žemlička (edd.), *Dějiny ve věku nejistot. Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka*, Praha 2003, s. 201–208; Jaroslav ČECHURA, *Mikrohistorie – nová perspektiva dějepisectví konce tisíciletí?*, *Dějiny a současnost*, roč. 16, 1994, č. 1, s. 2–5.

³⁹ Lydia BAŠTECKÁ a kol., *Náchod. Historie. Kultura. Lidé*, Praha 2004.

⁴⁰ Otto URBAN, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982.

⁴¹ Milena LENDEROVÁ – Tomáš JIRÁNEK – Marie MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, Praha 2009.

⁴² Vycházejí od roku 1981.

Vývoj městské a okresní samosprávy rozpracovává ve své knize *Zlatý věk české samosprávy* Milan Hlavačka.⁴³ K tématu modernizace jsem využila také brněnské sborníky vydávané v Centru pro studium demokracie a kultury.

Velké množství literatury existuje k tématu prusko-rakouské války. Monografiemi, jež mi posloužily jako základní východiska, jsou syntézy Otty Urbana *Vzpomínka na Hradec Králové*⁴⁴ a *Válka 1866* Josefa Fučíka a Pavla Bělíny.⁴⁵ Zajímavý pohled pamětníka, který se snaží o objektivní zachycení skutečnosti, nabízí ve své knize *Válka z roku 1866 v Čechách, její vznik, děje a následky* i Servác Heller (1845–1922).⁴⁶ Mnoho informací přináší také sborník *Bellum 1866*,⁴⁷ články v něm jsou však velmi různé kvality. Válečné operace v okolí a následnou epidemii cholery systematicky zpracoval v několika člancích Martin Barus, který je i autorem několika edic místních farních kronik.

Problematikou regionálního divadla se zabýval zejména František Černý.⁴⁸ Ve své monografii *Divadelní život v Jaroměři v letech 1819–1918. Čtení o tom, co dávalo divadlo občanům středně velkých českých měst* podrobně líčí dějiny místního ochotnického souboru a upozorňuje na jeho roli v kulturním a veřejném životě.

Fenomén slavností teoreticky ukotvil na stránkách Českého časopisu historického v článku *Národní slavnosti šedesátých let 19. století jako performativní akty konstruované národní identity* Karel Šima.⁴⁹

Ostatní prameny a literatura jsou uvedeny na konci práce.

⁴³ Milan HLAVAČKA, *Zlatý věk české samosprávy. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862–1913*, Praha 2006.

⁴⁴ Otto URBAN, *Vzpomínka na Hradec Králové*, Praha 1986.

⁴⁵ Pavel BĚLINA – Josef FUČÍK, *Válka 1866*, Praha – Litomyšl 2005.

⁴⁶ Servác HELLER, *Válka z roku 1866 v Čechách, její vznik, děje a následky*, Praha 1895.

⁴⁷ *Bellum 1866*, Hradec Králové 1989–2011.

⁴⁸ František ČERNÝ, *Divadelní život v Jaroměři v letech 1819–1918. Čtení o tom, co dávalo divadlo občanům středně velkých českých měst*, Praha 2003.

⁴⁹ Karel ŠIMA, *Národní slavnosti šedesátých let 19. století jako performativní akty konstruované národní identity*, ČČH 104, 2006, č. 1, s. 81–110.

3. Historie města

V polovině 12. století byl na území dnešní obce Klášter Hradiště nad Jizerou vybudován cisterciácký klášter. Zdejší mniši založili přibližně o století později asi tři kilometry vzdálenou obchodní osadu, pro kterou se brzy vžil název Hradiště. V jeho sousedství se nacházela rybářská osada Rybitví, která již tehdy měla vlastní farní kostel Nanebevzetí Panny Marie. Rybitví se brzy stalo součástí rozrůstajícího se města.

První zmínka o Mnichově Hradišti pochází z roku 1279, kdy byla hostem místních mnichů královna-vdova Kunhuta (1246–1285). Ačkoli byla Otou Braniborským (1246–1299) vězněna na hradě Bezděz, mohla se účastnit církevních slavností v okolí hradu. Protože však jako žena nemohla být přijata ve zdech kláštera, hostili ji zdejší cisterciáci v nedalekém městečku.

Již ve středověku bylo centrem obce čtvercové náměstí s radnicí uprostřed. Poměrně záhy byl vybudován vlastní kostel, který však byl podřízen faře v Rybitví. V průběhu husitských válek byl kališníky vydrancován a vypálen cisterciácký klášter, který nebyl již nikdy obnoven, a vyhořelo také město.

V 15. a 16. století střídalo Hradiště často majitele; byli jimi i husitský radikál Jan Čapek ze Sán, Staré Město pražské nebo čeští králové Vladislav II. a Ferdinand I. V osmdesátých letech 16. století získal majetek Kryštof Budovec z Budova († 1602), a protože zemřel bezdětný, odkázal ho svému synovci Václavovi.

Václav Budovec z Budova (1551–1621) byl velmi všestrannou a vpravdě renesanční osobností: nabyl univerzitního vzdělání na právnických fakultách v Praze, Římě a Wittenberku. Procestoval Francii, Anglii, Skotsko, Nizozemí a Dánsko. Na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 16. století působil jako diplomat v Cařihradu, kde se blíže seznámil s osmanskou kulturou a naučil se arabsky, turecky a řecky. Výrazněji se však zapsal do dějin jako spolutvůrce Majestátu Rudolfa II. a také jako účastník protihabsburského odboje v letech 1618–1620. Jeho život skončil 21. června 1621 na staroměstském popravišti. K jeho odkazu se město ve 20. století hrdě hlásilo.

Budovec byl stoupencem Jednoty bratrské, která měla větší centrum v nedaleké Mladé Boleslavi, a významně se zasloužil o rozvoj města: měšťanům potvrdil jejich stará privilegia, udělil jim právo várečné a osvobodil je od některých stálých platů a robot. Na samém počátku

17. století nechal nový majitel vybudovat na kopci za městem renesanční zámek. V této době měla obec asi 1000 obyvatel a také se zde nacházela škola.⁵⁰

Nedlouho po potrestání strůjců stavovského povstání, v roce 1622, koupil panství Albrecht z Valdštejna (1583–1634), který jej již v roce 1627 odprodal svému vzdálenému bratranci a švagrovi Maxmiliánovi z Valdštejna († 1654).

Během třicetileté války zažilo město v roce 1643 vpád Švédů. Neopatrností vojáků vznikl požár, ze kterého se Hradiště dlouho vzpamatovalo. Některé rodiny také odešly do zahraničí, neboť nevyznávaly katolickou víru. Přesto došlo do konce 17. století k takové konsolidaci, že se město v osmdesátých letech rozšířilo. Nedaleko valdštejnského zámku byl zbourán bývalý panský dvůr a na jeho místě vyrostla nová čtvrť.

Roku 1675 vzniklo spojením několika menších valdštejnských statků⁵¹ panství Mnichovo Hradiště, jehož správní úřady byly umístěny na nedalekém zámečku v Klášteře Hradišti nad Jizerou. Úzké spojení obou obcí, jež existovalo od středověku, tak přirozeně pokračovalo dál a přetrvalo i revoluční rok 1848. Valdštejnský velkostatek se stal hospodářskou jednotkou, které nemohl v regionu nikdo konkurovat.

Na konci 17. století přesídlil rod Valdštejnů do Mnichova Hradiště. Hrabě Arnošt Josef (1654–1708) přestavěl Budovcovo renesanční sídlo na barokní komplex a v severním konci zámecké zahrady zřídil kapucínský klášter s kostelem sv. Tří králů.

V roce 1713 se městu vyhnula morová rána, která způsobila velké lidské ztráty na území téměř celých Čech. Mnichova Hradiště se však epidemie nedotkla a tato skutečnost byla místními přisouzena patronce města sv. Anně. Brzy se začaly konat k její soše umístěné před kostelem sv. Tří králů poutě, které byly tolik navštěvované, že kostel sv. Tří králů přestal brzy prostorově vyhovovat. Marie Markéta z Valdštejna (1689–1725) se tehdy rozhodla kapacitu svatostánku rozšířit o kapli zasvěcenou právě sv. Anně.⁵²

V roce 1755 se panství ujal hrabě Vincenc z Valdštejna (1731–1797). Tento uměnímilovný muž byl svobodným zednářem, a proto byl nakloněn osvícenským myšlenkám. I z tohoto důvodu došlo ke zrušení hradišťského kapucínského kláštera. Když byl z výnosu Josefa II. roku 1782 zrušen klášter ve Valdicích u Jičína, kde byly uloženy ostatky Albrechta

⁵⁰ Vladimír BUDIL – Jozef ČERVINKA – Stanislav HNÍZDIL, *700 let města Mnichova Hradiště*, Mnichovo Hradiště 1979, s. 17–18.

⁵¹ Jednalo se o statky Mnichovo Hradiště, Zvířetice, Klášter, Studénka, Valečov; koncem 17. století přibylly Solec, Malobratřice, Zásadka, Chocnějovice a v 18. století ještě Bělá a Doksy.

⁵² Podrobnější informace ke starším dějinám města viz: Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Dějinné paměti okresu mnichovohradišťského*, Mnichovo Hradiště 1917 a V. BUDIL – J. ČERVINKA – S. HNÍZDIL, *700 let města Mnichova Hradiště*.

z Valdštejna, rozhodl se hradištský pán, že přenese ostatky významného předka do kaple sv. Anny.⁵³

Centralizační politika osvícenských panovníků zasáhla samozřejmě i Mnichovo Hradiště. Měšťanstvo a inteligence na veřejnosti česky nemluvili, k čemuž zajisté přispívala i skutečnost, že tuto vrstvu ovlivňovali úředníci zdejšího valdštejského panství, kteří byli převážně Němci. Užívání němčiny bylo praktické a samozřejmé. O vlasteneckém smýšlení místního duchovního ovšem vypovídají matriční knihy z počátku 19. století, které jsou psané česky.⁵⁴ Na počátku 19. století byla národně uvědomělá pouze úzká vrstva inteligence a její ideje se šířily z Prahy do regionů jen velmi pozvolna.

Do evropských dějin se Mnichovo Hradiště zapsalo v roce 1833, kdy zde došlo ke schůzce představitelů Svaté aliance, seskupení vzniklého na Vídeňském kongresu po skončení napoleonských válek. Konference se zúčastnili rakouský císař František I. (1768–1835), ruský car Mikuláš I. (1796–1855), pruský korunní princ Bedřich Vilém (1795–1861), sasko-výmarský velkovévoda Karel Bedřich (1783–1853) a nasavský vévoda Vilém (1792–1839). Rakouský císař a český král byl tehdy bouřlivě přivítán místním obyvatelstvem.⁵⁵ V souvislosti s touto významnou událostí nechal Kristián z Valdštejna (1794–1858), tehdejší majitel panství, ve svém zámku vybudovat divadlo a najal herce z pražského Stavovského divadla, s nimiž zde pobýval i tehdejší ředitel divadla Jan Nepomuk Štěpánek (1783–1844).

Od třicátých let se ve městě začaly výrazněji šířit obrozenecké myšlenky. Vliv na zdejší obyvatele měl kromě česky hraného divadla, jehož počátky jsou datovány k roku 1833, dozorce turnovského školního vikariátu, pod nějž Mnichovo Hradiště tehdy patřilo, Antonín Marek (1785–1887). „Libušský jemnostpán“ zastával funkci od roku 1844, řídil pravidelné schůzky učitelů, dbal na jejich další vzdělávání a šířil mezi nimi české knihy. Přestože se v roce 1858 úřadu vzdal, sledoval i nadále se zájmem další vývoj školství v regionu.⁵⁶

Dalším vlastencem, který prosazoval rozšiřování českého jazyka, byl vrchnostenský úředník Tomáš Hindl (1784–1869) sídlící na Klášteře, jenž byl v častém styku s obyvateli města. Hindl je autorem dvou prací o dějinách Mnichovohradištska,⁵⁷ které jsou psány česky – navzdory dobovému nařízení o vedení pamětních knih v němčině nebo latině.

⁵³ Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Přenesení ostatků Albrechta z Valdštejna do Hradiště*, Od Ještěda k Troskám (dále jen OJKT) 8, 1930, s. 79–80.

⁵⁴ SOA Praha, fond Matriky, Mnichovo Hradiště 5 (1804–1840).

⁵⁵ Alois ŠIMON, *Sněmování mocnářů v Mnich. Hradišti v r. 1833*, OJKT 8, 1930, s. 54.

⁵⁶ Milena LENDEROVÁ, *Působení Antonína Marka jako školdozorce turnovského vikariátu*, Z Českého ráje a Podkrkonoší 6, 1993, s. 53–62.

⁵⁷ Státní oblastní archiv Praha, f. Rodinný archiv Valdštejnů, Tomáš HINDL, *Děje panství hradištského a Kronika*, Klášter Hradiště nad Jizerou 1846–1848, rkp.

K největšímu rozmachu vlasteneckého života došlo ve čtyřicátých letech. Významným dnem se stalo 24. září 1843, kdy byla v Mnichově Hradišti u příležitosti instalace nového děkana Ignáce Fraňka pořádána třetí česká beseda, na které byl přítomen i hrabě Kristián z Valdštejna a duchovní z okolních obcí. Zpívaly se české písně a deklamovaly vlastenecké verše.⁵⁸ Paradoxem zůstává, že v roce 1846 byla ve městě otevřena německá škola, která ovšem vzápětí zanikla.⁵⁹

V čele města stál horlivý Čech Josef Červinka, který byl v roce 1847 i jedním ze zakladatelů Měšťanské besedy. Skutečnost, že se tak stalo pouhé dva roky po vzniku Měšťanské besedy v Praze, jistě souvisí s tím, že iniciátorem pražského vzoru byl mnichovohradišťský rodák Jan Arnold.⁶⁰ Tento spolek si vytkl za cíl zbudovat vlastní divadlo, což se setkalo se zájmem ze strany obyvatel města. Do sbírky přispěl finančním obnosem i hrabě Kristián z Valdštejna sídlící v místním zámku.⁶¹ Činnost besedy byla tehdy dosti významná. Od 1. dubna 1847 bylo městům umožněno vydávat nařízení a oznámení i v češtině, čehož Hradiště okamžitě využilo.⁶²

Na začátku čtyřicátých let se také v hostinci U Zlatého hroznu začaly pořádat zábavné večery. Tento hostinec byl rovněž prvním, který měl ve štítu uvedený český nápis.⁶³

Nastupující industrializace zasáhla ve čtyřicátých letech i Mnichovo Hradiště. V této době ve městě začaly fungovat dva průmyslové podniky: jednalo se o tiskárny kartounů, které vlastnili Sigimund Hahn a Herman Henke. Díky těmto závodům se v Hradišti vytvořila dosud neexistující sociální vrstva – dělníci.⁶⁴

Revoluční rok 1848 se promítl i do dějin Mnichova Hradiště, neboť město bylo rodištěm radikálního demokrata Emanuela Arnolda (1800–1869) a jeho staršího bratra, kněze Jana (1785–1872).⁶⁵ Emanuel Arnold býval častým hostem svého přítele, výše zmiňovaného purkmistra Josefa Červinky, který mezi obyvateli města a jeho okolí šířil agitační letáky. Zde byl Arnold také v dubnu 1848 zatčen, ale jeho pobyt ze mřížemi trval jen krátce.⁶⁶

Na jaře 1848 byla založena národní garda, která tvořila s dalšími gardami z Kuřívod, Bělé a Doks setninu vedenou Kristiánem z Valdštejna. V době svatodušních bouří však toto vojsko nikam nevytáhlo. Po porážce revoluce byl zatčen a vyslýchán Josef Červinka.

⁵⁸ František ZUMAN, *Třetí česká beseda v Mn. Hradišti r. 1843*, OJKT 7, 1929, s. 128.

⁵⁹ Karel MATTUŠ, *Paměti*, Praha 1921, s. 9.

⁶⁰ Ivana DEJMKOVÁ, *Měšťanská beseda v Praze v letech 1845-1901*, in: *Od středověkých bratrstev k moderním spolkům*. Praha, Scriptorium 2000, s. 167–175.

⁶¹ Státní okresní archiv Mladá Boleslav, f. Měšťanská beseda, Václav MRÁČEK, *Besední paměti*, Mnichovo Hradiště 1898, s. 3.

⁶² Alois ŠIMON, *Národní obrození Hradišťska*, OJKT 9, 1931, s. 172.

⁶³ Alois ŠIMON, *Z korespondence Tomáše Hindla*, OJKT 14, 1936, s. 53.

⁶⁴ V. BUDIL – J. ČERVINKA – S. HNÍZDIL, *700 let města Mnichova Hradiště*, s. 32.

⁶⁵ Viz Josef KOČÍ, *Emanule Arnold. Studie s výběrem z Arnoldových projevů*, Praha 1964.

⁶⁶ V. BUDIL – J. ČERVINKA – S. HNÍZDIL, *700 let města Mnichova Hradiště*, s. 29.

Emanuel Arnold však doufal, že situace není ztracena a začal připravovat povstání. Po prozrazení tzv. májového spiknutí v roce 1849 byli radikálové zatčeni a o pět let později byl E. Arnold odsouzen k trestu smrti, který mu byl následně změněn na doživotní žalář.

Po definitivní porážce revoluce a nastolení Bachova absolutismu se kulturní život městečka ochromil. Měšťanská beseda sice existovala i nadále, ale cenzura a byrokracie činnost ztěžovaly. I v této éře byli aktivní místní ochotníci a čas od času zavítala do města některá divadelní společnost. Významnou událostí byl v roce 1854 pobyt Zöllnerovy divadelní společnosti, jejímž nejvýznamnějším členem byl dramatik Josef Kajetán Tyl (1808–1856). Na tento pobyt se v Mnichově Hradišti ještě dlouho vzpomínalo. Lidé přicházeli na představení „miláčka národa“ i z okolí vzdáleného dvě hodiny chůze a sál byl vždy naplněn k prasknutí.⁶⁷

Ve městě se také odebíraly české časopisy, byť si zdejší dopisovatel *Lumíru* postěžoval, že pro chudobu značné části obyvatel nejsou rozšířeny tolik jako v jiných městech. S potěšením však kvitoval, že značná část měšťanů odebírá *Naučný slovník*, „jehož důležitosti zajisté každý sobě vědom jest“.⁶⁸

⁶⁷ František ZUMAN, *J. K. Tyl v Mnichově Hradišti*, OJKT 16, 1938, s. 63–64.

⁶⁸ Antonín ZUMAN, *Z Mnichova Hradiště*, Lumír 9/37, 15. 9. 1859, s. 885.

4. Čechy v poslední třetině 19. století

Po bitvě u Solferina roku 1859, kdy došlo k porážce rakouské armády, se rapidně zhoršily finanční problémy monarchie. Ministr vnitra Alexandr Bach (1813–1893) byl odvolán a na podzim 1860 přislíbil císař František Josef I. (1830–1916) ústavnost tzv. Říjnovým diplomem. Únorová ústava vydaná roku 1861 zřizovala dvoukomorovou říšskou radu, jíž byly podřízeny zemské sněmy. Přestože země byla řízena vládou v čele s ministerským předsedou, nejvyšší pravomoci stále zůstávaly v rukou panovníka.⁶⁹

V roce 1866 se na českém území odehrál prusko-rakouský válečný konflikt. Rakousko tehdy sice zvítězilo v Itálii, ale proti Prusku nemělo šanci. Důsledkem bylo v celoevropském měřítku sjednocení Německa a Rakousko muselo upravit poměry v monarchii.⁷⁰ Nová, tentokrát již neoktrojovaná, tzv. prosincová ústava platila pouze pro západní část monarchie, čímž ukotvovala rakousko-uherské vyrovnání z roku 1867. Obě části země, jejichž hranici tvořila řeka Litava, spojovala od nynějška pouze osoba císaře, společná měna, armáda a zahraniční politika. Významnou roli sehrála také korunovace císařského páru v Budapešti.⁷¹ V ústavě bylo dále definováno postavení říšské rady, která se z poradního orgánu proměnila v reálně fungující parlament. Byla vyhlášena i nezávislost soudů, porušování občanských práv řešil nově ustavený říšský soud. Postavení císaře se však změnilo pouze částečně: ve chvíli, kdy nezasedala říšská rada, mohl vydávat nařízení, která měla platnost zákonů. František Josef I. zůstal nadále i nejvyšším velitelem armády a hlavní slovo měl také v otázce zahraniční politiky. Ústava zaručovala všem obyvatelům také základní občanská práva, mj. rovnoprávnost všech národností a jazyků v zemi obvyklých, a to v oblasti školství, na úřadech a veřejném životě.⁷²

S rakousko-uherským vyrovnáním ovšem nesouhlasila česká politická reprezentace. Češi se domnívali, že díky projevům loajality a věrnosti během válečných událostí roku 1866 se změnilo postavení země, což se však ukázalo být mylným. Mezi formy protestu patřily např. tábory lidu, pouť do Moskvy či pozdější pasivní rezistence poslanců na říšské radě. Velkou národní demonstrací se stalo již položení základního kamene Národního divadla v květnu 1868.⁷³

⁶⁹ Otto URBAN, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982, s. 142–154.

⁷⁰ Blíže viz Otto URBAN, *Vzpomínka na Hradec Králové*, Praha 1986 a Pavel BĚLINA – Josef FUČÍK, *Válka 1866*, Praha – Litomyšl 2005.

⁷¹ J. JANÁK – Z. HLEDÍKOVÁ, *Dějiny správy*, s. 258.

⁷² *Tamtéž*, s. 260–271.

⁷³ Viz např. Karel ŠIMA, *Národní slavnosti šedesátých let 19. století jako performativní akty konstruované národní identity*, ČČH 104, 2006, č. 1, s. 81–110.

Po několik následujících let se snažili čeští politici dosáhnout obdobného statutu, jako se podařilo Maďarům. Prostředkem k rakousko-českému vyrovnání se měly v roce 1871 stát fundamentální články, jejichž obsahem byl návrh na nové státoprávní uspořádání země. To se týkalo pouze Českého království (bez ostatních zemí Koruny), v jehož čele měl stát královský kancléř. Měly také vzniknout jazykově pokud možno homogenní okresy, což by zaručilo jazykovou rovnoprávnost. František Josef I. také slíbil, že se nechá korunovat českým králem. Sepětí Čech s ostatními zeměmi Předlitavska však mělo být větší než v případě Uher: společná měla zůstat i celní a daňová politika, správa komunikací a pošt. Tzv. fundamentálky však musely být císařem kvůli nátlaku ze strany německy mluvící části obyvatelstva odmítnuty. S novým postavením Čech nesouhlasila ani maďarská politická reprezentace. V květnu 1873 došlo ke krachu na vídeňské burze a tím také k útlumu národního života a českých snah o případné vyrovnání.⁷⁴

Roku 1873 odmítli čeští poslanci dále zasedat na zemském i říšském sněmu. Během několika měsíců došlo na základě vnitřních sporů mezi dvěma názorovými skupinami (staročeši a mladočeši) k diferenciaci politického života. Z dosud jednotné konzervativní Národní strany se odštěpila demokraticky smýšlející Národní strana svobodomyšlná (mladočeši), vedená Karlem Sladkovským (1823–1880). V čele staročechů zůstal dosavadní nejvyšší představitel strany František Ladislav Rieger (1818–1903).⁷⁵

Když se na konci sedmdesátých let vyhrtilo soužití Čechů a Němců, rozhodli se i staročeští politikové skončit s pasivní rezistencí. Nová strategie české politické reprezentace bývá označována jako tzv. drobečková politika. Jedním z výdobytků, kterých bylo brzy dosaženo, se stalo v roce 1880 i zrovnoprávnění češtiny a němčiny na úřadech (tzv. Stremayrova jazyková nařízení), což v praxi znamenalo, že jazyk komunikace určovala podávající strana. Vnitřní komunikace mezi úřady však dosud zůstávala německá. O dva roky později došlo i k rozdělení Karlo-Ferdinandovy univerzity na českou a německou část.⁷⁶ Těmito kroky se čeští Němci cítili být ohroženi, proto založili ještě téhož roku Deutscher Schulverein, spolek, který se orientoval na rozvoj německého školství v jazykově smíšených oblastech. Reakcí české strany bylo ustavení Ústřední matice školské. Jazykové vyrovnání měly podle staročechů představovat v roce 1890 tzv. punktace, podle nichž měly být Čechy rozděleny na oblasti německé a česko-německé. Odpor mladočechů zapříčil, že punktace

⁷⁴ K tomuto období českých dějin podrobně O. URBAN, *Česká společnost 1848–1918*, s. 227–264.

⁷⁵ O. URBAN, *Česká společnost 1848–1918*, s. 296–312.

⁷⁶ Výrazný podíl na tom měl i mnichovohradištský rodák dr. Jan Kvíčala (1834–1908). Viz Jan HAVRÁNEK a kol., *Dějiny Univerzity Karlovy III 1802–1918*, Praha 1997, s. 186.

nebyly realizovány a strana vedená F. L. Riegrem propadla ve volbách uskutečněných následujícího roku.

Od chvíle, kdy došlo k znovuoobnovení konstitučního zřízení, začala ožívat i česká kultura. Hned na počátku šedesátých let byly založeny spolky Hlahol (1861), Sokol (1862) a Umělecká beseda (1863); roku 1862 bylo otevřeno Prozatímní divadlo, první ryze národní scéna.

Česká společnost se v průběhu druhé poloviny 19. století proměňovala: vznikala politická kultura, život lidí se v důsledku technických výtvarků zrychloval, docházelo k postupné desakralizaci, společnost se stále více nacionalizovala.⁷⁷ Mnoho lidí žilo v lepších podmínkách, než tomu bylo u jejich předků (zvyšovala se kultura bydlení i životní standard), pomalu se prodlužoval průměrný věk. České země byly v této době nejprůmyslovější částí monarchie, z čehož mohlo také růst jejich národní sebevědomí, které vyvrcholilo v roce 1918 vznikem samostatného státu.

⁷⁷ K problematice nacionalismu nejnověji Miroslav HROCH, *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*, Praha 2009.

5. Mnichovo Hradiště jako centrum regionu

5.1 Podoba města

„V klidné rovince, na levém břehu lučinaté Jizery a při někdejší České severní dráze, rozkládá se útlé okresní město Mnichovo Hradiště, jihozápadní brána do Českého ráje, skal na Mužském a skal Příhrazských.“⁷⁸ Těmito slovy uvedl v roce 1911 dr. Josef Bělohav jeden z dílů své vlastivědné edice *Systematických monografií měst, městeček a památných míst v zemích Koruny české*. Autor knížečky dále pokračoval ve stručném popisu města.

Centrem obce bylo od počátku jeho náměstí. Do šedesátých let 19. století nebylo ještě vydlážděno a dojem z barokní radnice mohly kazit masné krámy a kal. V průběhu několika desítek let se však zanedbaný rynek proměnil v reprezentativní náměstí: nejprve byly zbourány masné krámy, čímž se náměstí stalo prostornějším, a v roce 1863 byl střed města vydlážděn.⁷⁹ V letech 1884–1885 přibyla nová chlapecká škola a o osm let později byla slavnostně otevřena novorenesanční budova radnice, jež nahradila těžkopádně působící barokní stavbu, která navíc byla ve velice špatném technickém stavu.⁸⁰ „V staré radnici umístěny poslední dobou v přízemí [v]pravo 2 kanceláře obecního úřadu, vlevo nalézal se byt strážníkův a za ním šatlava; dřevěné schody vedly do prvního patra, kde byla chodba, vpravo nalézalo se divadlo se stálým jevištěm ochotnického polku (...), vlevo pak městská spořitelna, vedle ní šatna ochotnického divadla s knihovnou Čtenářské besedy; ve věži nalézaly se bicí hodiny se třemi ciferníky.“⁸¹ V bloku radničních budov se nacházelo sídlo obecního i okresního zastupitelstva, ale také okresní hejtmanství a okresní soud.

Na náměstí byla i celá řada krámků. Mezi nimi vynikala lékárna U Zlatého Iva, kterou zde v roce 1875 postavil lékárník Václav Sekera. Stálo tu i několik hostinců, mezi nimiž byl nejvýznamnější podnik Františka Weisse U Černého orla: „Měl jediný, takořka největší sál a pěknou velkou zahradu. Zde odbývány všechny taneční zábavy a koncerty. Zde měli své místnosti spolkové Sokol, Čtenářská beseda ještě jiné spolky: byl to hostinec dobrý, hojně navštěvovaný.“⁸² Weissův podnik fungoval i jako hotel, bylo zde několik místností s lůžky, na zahradě se potom nacházel kuželník. Kromě výše uvedených zábav se zde odbývala také sokolská cvičení.⁸³

⁷⁸ Josef BĚLOHLAV, *Mnichovo Hradiště. Systematických monografií měst, městeček a památných míst v zemích Koruny české*, Praha 1911.

⁷⁹ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 152.

⁸⁰ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 106.

⁸¹ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 106.

⁸² MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky IV*, s. 45–46.

⁸³ *Tamtéž*, s. 45.

Dalšími výraznými dominantami města byl barokní valdštejský zámek, obklopený rozsáhlými zahradami, jejichž součástí byla salla terrena a skleníky, a děkanský kostel svatého Jakuba vystavěný ve dvacátých letech 18. století. Kolem něj se nacházel i starý a velmi zanedbaný hřbitov, který později upravil místní Okrašlovací spolek (viz níže). Naproti kostelu stála fara a také škola postavená na počátku 18. století. Svým účelům sloužila až do roku 1898, kdy se třídy dívčí obecné školy přesunuly do nové budovy. Další církevní stavbou byl také kostel sv. Tří králů spojený s kaplí svaté Anny. Zde se sloužily slavnostní mše o Vánocích, Velikonocích a také při místních poutích.⁸⁴ V kapli se také nalézala rodinná hrobka Valdštejnů a bylo zde pochováno i několik příslušníků rodu Vartenberků, po nichž Valdštejnové podědili v padesátých letech 18. století titul a erb.⁸⁵

Pod zámkem se nacházela čtvrť, kde bydleli chudší lidé, zejména dělníci. Pokud stoupla hladina řeky Jizery, byly domky, které ji tu lemovaly, vytopeny.⁸⁶ Na hranicích této části města a židovského ghetta stála také Kompertova továrna na obuv, kde byli dělníci z blízké čtvrti většinou zaměstnání. Židovskou čtvrť tvořilo několik ulic, domky zde byly označeny římskými čísly. Za nimi se na úplném konci města nacházel židovský hřbitov. V jeho sousedství, u tzv. Studeného dolu si místní sokolové vybudovali svou střelnici a později tu Okrašlovací spolek zřídil tzv. městské sady, jejichž chloubou byla rozhledna postavená stavitelem Františkem Dámcem v roce 1895.

Na opačném konci města byl od roku 1827 nový hřbitov, uprostřed něhož byla vybudována novorománská kaple. Hřbitov byl během let několikrát rozšířen. Jen nedaleko od něj bylo v roce 1865 postaveno nádraží Turnovsko-kralupsko-pražské dráhy. Asi jeden kilometr od něj, nedaleko Haškova, byl v letech 1869–1870 zbudován hraběcí cukrovar. I v Mnichově Hradišti byly objekty nových průmyslových podniků často stavěny nedaleko železniční tratě.

V nejbližším sousedství města se nacházely obce Haškov a Hněvousice (starší název Podhněvousice byl vytlačen na počátku 20. století). V Haškově se od osmdesátých let nacházela továrna na hedvábí Franze Bujattiho. *„V Haškově byl zahradní hostinec, cíl nedělní vycházky mnohých Hradišťáků, kde často koncertovala hradišťská kapela. V dřevěném paviloně se tancovalo, u stolů se sedělo a hovořilo při pivě a preclíkách. (...) Také na druhou stranu směřovala někdy naše nedělní vycházka – do Podhněvousic, kde v zahradním hostinci*

⁸⁴ Jiří V. KLÍMA, *Jirka. Pohádka o jeho dětství*, Praha 1944.

⁸⁵ Stanislav KASÍK, *Valdštejnové*, in: E. Dittertová (ed.) *Valdštejská obrazárna v Chebském muzeu. Katalog stálé expozice*, Cheb 1999, s. 15.

⁸⁶ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 170 a 173.

hrávala obyčejně kapela starého pana učitele Šorejse (...). Do Podhněvousic táhla se většinou společnost z dolního Hradiště, bydlící „pod zámek“, zejména dělnictvo (...).“⁸⁷

Počet obyvatel se od konce šedesátých let 19. století do počátku století dvacátého výrazně nezměnil. Zatímco při sčítání lidu v roce 1869 zde bydlelo 3199 osob, roku 1880 to bylo 3643 o 10 let později 3601 jedinců. V roce 1900 bylo napočítáno 3708 lidí.⁸⁸ Počet domů svědčí o tom, že v sedmdesátých letech byla některá obydlí zbourána, během dalšího desetiletí se jejich počet prakticky nezměnil a teprve až mezi lety 1890–1900 začaly domy pomalu přibývat.

5.2 Postupná modernizace města

Od poloviny 19. století byla většina českých měst vydlážděna, uměle osvětlena, byly zaváděny vodovody, kanalizace, plynofikace i elektřina. U měst středověkého původu byly zbourány hradby, starou zástavbu vystřídaly nové budovy.⁸⁹ Mnichovo Hradiště nebylo velkým sídlem, průmyslovým střediskem (jeho ráz byl naopak zemědělský), ani přímým místem střetů obou převažujících zemských národností. Všechny tyto aspekty se podílely na tom, že řada modernizačních trendů přišla do města s určitým zpožděním, přesto se obec mezi lety 1860–1895 velmi výrazně proměnila a tento trend samozřejmě pokračoval i nadále.

Jak již bylo výše uvedeno, v šedesátých letech bylo započato dláždění obce. Celý proces byl však finančně náročný, a proto úpravy probíhaly po velmi malých etapách.⁹⁰ Tento fenomén jistě přispěl ke zkvalitnění života ve městě. Ulice se staly čistšími, obyvatelům mohl vadit snad jen hluk, který povozy jedoucí po dláždění způsobovaly. O tom, že ne všichni občané dláždění města právě z tohoto důvodu vítali, svědčí i *Vzpomínky* Františka Mendíka: „V zasedání okresního výboru učinil jsem návrh, aby plocha tato [poslední nevydlážděné místo na náměstí, pozn. autorky] byla vydlážděna a návrh ten přijat.“ Večer navštívil František Mendík hostinec U Černého orla: „Již při vstupu do hostince přivítal mě hostinský Weiss uštěpačně a hodně nahlas, aby to všichni přítomní slyšeli: „No vy jste se zase jednou s vaším návrhem na vydláždění prázdného místa na rynku dnes vyznamenal. Vy chytřej, jestli pak víte, že to bylo to nejkrásnější místo na celém rynku. Každý, kdo sem přijel kočárem nebo na kole, jen na něm se projížděl a já sám také. To jste měl udělat raděj návrh, aby se tam pro

⁸⁷ Stanislav KLÍMA, *Život v Mnichově Hradišti před 50 lety*, OJKT 12, 1934, s. 18–19.

⁸⁸ Jiřina RŮŽKOVÁ – Josef ŠKRABAL a kol, *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005. I. díl*, Praha 2006, s. 138.

⁸⁹ K problematice modernizace viz: Pavel KLADIVA – Aleš ZÁŘICKÝ (Eds.), *Město a městská společnost v procesu modernizace 1740–1918*, Ostrava 2009.

⁹⁰ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 151 a 163.

městskou radu nasázely brambory.“⁹¹ Přestože se jistě jedná o parafrázi hostinského slova, Mendík si jistě po několika desítkách let nemohl tato slova přesně zapamatovat, odráží věta způsob uvažování některých lidí.

Ještě v osmdesátých letech bylo město co se týče vzhledu poměrně zanedbané: „*Vydlážděny byly pouze silniční průtahy, a to ještě velmi nedokonale, chodníky nebyly vůbec žádné. Kolem kostela sv. Jakuba byla holá, hrubá, neotesaná skála a za zdí, která končila blíže dveří chrámových, byl starý hřbitov s pomníky, z části již pokácenými, bez jediného kousku stromu neb keře. Budova kostela byla do výše 2, někde až 3 metrů mokrá a omítka opadaná, zed' ohradní pak byla již zcela bez omítky a místy kameny, z nichž byla postavena, byly vyvaleny a nahromaděny pod zdí a spadávaly až do silničního průtahu. Místo toto bylo pravým smetištěm a opravdu nejohybnějším místem v celém městě našem.*“⁹²

Osvětlení obce bylo vyřešeno až v roce 1882, kdy byly zakoupeny petrolejové svítilny.⁹³ I přesto nebyli občané spokojeni, neboť třeba několikasetmetrová cesta k nádraží byla osvětlena „*bídně*“, a tak se stávalo, že lidé, kteří se dostatečně neorientovali, k vlakové stanici vůbec nedorazili.⁹⁴ Elektřina a s tím i elektrické osvětlení města bylo zavedeno až roku 1913.⁹⁵

Otázku obecního vodovodu řešilo městské zastupitelstvo již od poloviny osmdesátých let, zejména kvůli nebezpečí požárů.⁹⁶ Užitečnou vodu, která sloužila hlavně k napájení domácích zvířat a hašení ohně, poskytovaly kaly, pitnou vodu brali lidé zestudní. Kromě soukromých bylo ve městě i několik obecních studní, protože ne každý si zařízení mohl dovolit.⁹⁷ Zámek měl pak své vlastní potrubí, které přivádělo vodu z vesnice Dneboh. V roce 1885 byl proveden první rozsáhlý geologický průzkum, na jehož základě bylo zastupitelům doporučeno přivést do města prameny z Dobré Vody, osady vzdálené 2,6 km od náměstí jihovýchodním směrem. Práce byly skutečně zahájeny, ale z důvodu nedostatečného množství vody ve zdroji bylo od projektu upuštěno. Roku 1887 byly připraveny nové plány, které braly v úvahu několik dalších míst, odkud by bylo možné vodu čerpat, avšak kvůli neshodám mezi zastupiteli nebyl žádný z návrhů realizován. Problematika vodovodu byla definitivně vyřešena až během první republiky.⁹⁸

⁹¹ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky XI*, s. 83–84.

⁹² MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky I*, s. 4–5.

⁹³ H. PRŮŠKOVÁ, *Můj dům, můj hrad*, s. 89.

⁹⁴ *Z Mnichova Hradiště*, Nový Boleslavan, 2/20, 5. 11. 1887.

⁹⁵ H. PRŮŠKOVÁ, *Můj dům, můj hrad*, s. 89.

⁹⁶ Např. *Z Mnichova Hradiště*, 3/3, 5. 2. 1888.

⁹⁷ H. PRŮŠKOVÁ, *Můj dům, můj hrad*, s. 56. Podobně i MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 246.

⁹⁸ K historii vodovodu viz: MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 246–261. Kronikář cituje dobové dokumenty, geologickou zprávu, projekty i zápisy ze schůzí městského zastupitelstva.

Velkou měrou ovlivnil vzhled města Okrašlovací spolek ustavený v roce 1885. Mezi zakládající členy patřil i tehdejší okresní hejtman Jindřich Šebánek. Je zřejmé, že již na samém začátku se spolek setkal se sympatiemi obyvatel, neboť do konce roku 1885 se členy stalo 66 obyvatel, a to bez ohledu na pohlaví a národnost.⁹⁹ Příjem spolku tvořila kromě členských příspěvků, darů a výtěžků ze zábav či úroků z uložených jistin i daň ze psů, kterou spolku přičklo město. Za to spolek nakupoval potřebné nářadí a také květiny, keře a stromy. Jedním z největších jeho počinů byla úprava bývalého hřbitova kolem kostela sv. Jakuba: uklizen byl odpad, staré náhrobky přemístěny na nový hřbitov, „*příšerná kostnice v parku kostelním zakryta divokým vínem, které i podél celé ohradní zdi rozsázeno*“.¹⁰⁰

Roku 1890 Okrašlovací spolek zahájil svůj vůbec největší podnik, kterým bylo upravení stráně pod židovským hřbitovem, kde bývala sokolská střelnice. Úsilí bylo završeno roku 1895 stavbou rozhledny. I když k ustavení místního odboru Klubu českých turistů došlo až na počátku 20. století, je pravděpodobné, že vybudování rozhledny podnítil právě začínající zájem o turismus a Český ráj. Místní Okrašlovací spolek byl velmi aktivní, např. během roku 1893 vysázel celkem 7244 kusů zeleně. Ne vždy se ovšem setkali jeho členové s pochopením: „*Musíme doznati, že nejen nerozumná mládež, ale i dospělí lidé ničí snahy naše.*“¹⁰¹

Roku 1892 byly již nejpálčivější problémy vzhledu a čistoty města vyřešeny, takže bylo přistoupeno k tomu, že „*v městě se poprvé metly ulice a 1 osoba chodila po městě a nastalou nečistotu od zvířat odstraňovala*“.¹⁰² Podobu města Mnichova Hradiště pochopitelně velmi ovlivnily nové stavby, mezi ně patřila již zmiňovaná chlapecká škola na náměstí (1885), nová budova radnice (1893), k nimž do roku 1900 přibýly ještě okresní dům (1897), do nějž byly přesunuty téměř všechny okresní instituce – okresní pojišťovna, muzeum a stravovna, a chloubou města se stala i secesní dívčí škola ve Svatováclavské ulici (1898).

5.3 Místní samospráva¹⁰³

Jedním z výsledků revoluce roku 1848 bylo ustavení místní samosprávy, která vystřídala dosud fungující správu vrchnostenskou. Samospráva fungovala na úrovni obecní, okresní, krajské a zemské. Díky vzniku samosprávných orgánů měli mít v českých městech rozhodující vliv Češi, kteří tak mohli rozhodovat o hospodaření a ostatních vnitřních

⁹⁹ MMMH, f. Spolky, složka Okrašlovací spolek, *Výroční zpráva za rok 1891*.

¹⁰⁰ *Tamtéž*.

¹⁰¹ MMMH, f. Spolky, složka Okrašlovací spolek, *Výroční zpráva za rok 1910*.

¹⁰² MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 176.

¹⁰³ Zpracováno na základě Milan HLAVAČKA, *Zlatý věk české samosprávy. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862–1913*, Praha 2006 a Lukáš FASORA – Jiří HANUŠ – Jiří MALÍŘ (Eds.), *Občanské elity a obecní samospráva 1848–1948*, Brno 2006.

záležitostech obce. Silvestrovské patenty ovšem vedly k zavedení neoabsolutismu, a proto v období Bachova režimu ke změnám nedošlo. Nové volby mohly být uspořádány až po obnovení ústavnosti v roce 1860.¹⁰⁴

Vrchností byl v Mnichově Hradišti do roku 1848 hrabě Kristián z Valdštejna, který od roku 1852 vykonával víceméně symbolicky funkci prezidenta Společnosti Národního muzea.¹⁰⁵ Po jeho smrti v roce 1856 se stal dědicem titulu a majetku nejstarší syn Arnošt František. Ten zastával funkci c. k. tajného rady a dědičně mu příslušel i titul c. k. komoří. V roce 1861 se navíc stal členem panské sněmovny v říšské radě.¹⁰⁶ Velká většina šlechticů vnímala vznik samosprávy jako svoji prohru, neboť velkostatek nyní přestal fungovat jako samostatná jednotka a dosud kompaktní území se mohlo stát součástí několika okresů.¹⁰⁷ Tak tomu bylo i v případě mnichovohradištské větve Valdštejnů, jejíž majetek byl součástí okresu bělského, mnichovohradištského a turnovského. Přestože hrabě podporoval např. místní chudinu (byl patronem špitálu a pravidelně přispíval na chudé děti), docházelo mezi oběma stranami k sporům: mnichovohradištská obec se s Valdštejnem několikrát soudila o majetek. Až v listopadu 1896 byl např. po mnoha desítkách let rozhodnut spor „o Bělidlo, písek z Jizery, chodění i vodění koní po pastvině č. p. 192 v katastrální obci klášterské“,¹⁰⁸ a to v neprospěch obce. Po tomto neúspěchu město od dalšího podobného sporu o pastvinu, zvanou „Pod lipami“ raději upustilo.¹⁰⁹

První volby do obecního zastupitelstva po obnovení ústavnosti se v Mnichově Hradišti konaly na jaře roku 1861. První volení zastupitelé města se přihlásili k českému politickému programu tím, že jednohlasně udělili Františku Palackému a Františku Ladislavu Riegrovi tituly čestných občanů města.¹¹⁰ Počet členů městské rady se odvíjel od počtu voličů, volebním právem však disponovali pouze někteří: census byl podmíněn majetkem. Do zastupitelstva tak byli většinou zvoleni lidé vzdělaní a majetní.¹¹¹ Protože Mnichovo Hradiště bylo městem ryze českým, prosadili se zde čeští kandidáti. V Mnichově Hradišti byla čtyřčlenná obecní rada, v jejímž čele stál purkmistr neboli starosta. Poradním orgánem bylo potom třicetičlenné zastupitelstvo.¹¹²

¹⁰⁴ O. URBAN, *Česká společnost 1848–1918*, s. 14–154.

¹⁰⁵ Karel SKLENÁŘ, *Obraz vlast. Příběh Národního muzea*, Praha 2001, s. 191–195.

¹⁰⁶ Detlev SCHWENNICKÉ, *Europäische Stammtafeln. Neue Folge V*, Marburg – Lahn 1988, Tafel 180.

¹⁰⁷ M. HLAVAČKA, *Zlatý věk*, s. 12–13.

¹⁰⁸ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 177.

¹⁰⁹ *Tamtéž*, fol. 178.

¹¹⁰ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 151.

¹¹¹ Jan RŮŽIČKA, *Komunální elity v éře dvou starostů. Fungování obecní samosprávy v Bučovicích v letech 1886–1914*, in: *Historie 2008. Sborník prací ze 14. celostátní studentské vědecké konference konané 5. a 6. března 2009 v Hradci Králové. Hradec Králové 2009*, s. 199–222.

¹¹² Počet zastupitelů se odvíjel od počtu voličů.

Každých z radní měl na starosti jeden z odborů – stavební, chudinský, policejní a hospodářský. Mezi zaměstnance městského úřadu patřili i městský tajemník, kancelista, policejní revizor, dva strážníci, tři ponocní a dva polní hlídači.¹¹³ Obec spravovala městskou spořitelnu, nemocnici, chudobinec, nadační chudobinec, jatka a pohřební ústav.¹¹⁴

V devadesátých letech se do mnichovohradištské obecní politiky promítla roztržka mezi staročechy a mladočechy. Mladočesky orientovaný František Mendík, který v té době působil jako kancelista na městském úřadě, tudíž měl o politickém dění přehled, k tomu poznamenal: *„Politické boje staro-mladočeské i v Mnichově Hradišti byly vedeny velice prudce a bezohledně. (...) Zastupitelstvo obecní i okresní bylo v rukou staročeských poslanců, skupiny, do niž Mnichovo Hradiště náleželo, byli [!] vesměs staročeši, a byla to práce obrovská, než se to vše převrátilo a právě zde, na této práci, jsem měl lví podíl. Byl jsem členem tak zvané politické pětky pro okres mnichovohradištský a střídavě i jednatelem neb členem výboru spolku politického Národní strany svobodomyšlné. (...) V pětce naší býval v čele [notář] Dr. Ferd. Kopečný a po něm [notář] Dr. Alois Šebor a členy [obchodník] Frant. Auman, Frant. Mates, Karel Gráf, [úředník] Frant. Mendík. (...) Na schůzích staro-mlado[českých] bývalo živo až přes příliš a žel tyto hádky a nepřátelství přecházelo i do života soukromého. Velké boje svedli jsme, aby obcí mimo Hlas[u] národa byly odebírány i Národní listy (...). Po Gautschových nařízeních intervenovali jsme: Josef Dürich, tehdejší staročeský poslanec, Dr. Kopečný. Fr. Auman, Frant. Košek z Jiviny a já v Mladé Boleslavi u Dra Mattuše, aby poslanci naši opustili říšskou radu.“*¹¹⁵ Přestože JUDr. Karel Mattuš zmiňovaným mužům, a zejména poslanci Dürichovi ostřejší agitaci vymluvil, rozpoutal se mezi staro- a mladočechy boj o voliče. Změny v politické struktuře nenastaly pouze na úrovni zemské, ale zastupitelé se změnili i v regionech; dosavadního mnichovohradištského starostu Rudolfa Šmolíka, který byl přívržencem stoupenců F. L. Riegra, vystřídal mladočesky orientovaný lékař Alois Linke.¹¹⁶

5.4 Okresní samospráva

Zákon z července 1864 umožnil také vznik okresních zastupitelstev, která měla být zřízena ve všech okresních městech kromě statutárních měst Prahy a Liberce.¹¹⁷ I do úřadů okresní samosprávy byli v Mnichově Hradišti voleni čeští kandidáti. Několik německých obcí na

¹¹³ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 165.

¹¹⁴ Václav KUDRNÁČ, *Adresář politického okresu mnichovohradištského*, Turnov 1904, s. 43–44.

¹¹⁵ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky I*, s. 145–151.

¹¹⁶ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 177.

¹¹⁷ M. HLAVAČKA, *Zlatý věk*, s. 18.

severozápadě politického okresu příslušelo k soudnímu okresu bělskému. Výkonným orgánem byl v tomto případě šestičlenný výbor v čele se starostou. Okresní zastupitelé byli voleni podle příslušnosti k jednotlivým volebním kuriím. Z kurie velkostatků bylo voleno 5 členů. Jednalo se zejména o zástupce šlechticů, jejichž majetky se nacházely na území okresu. Jimi byli Arnošt František z Valdštejna, Kamil z Rohanu (1800–1892), jehož nahradil synovec Alain (1853–1914), a kněžna Hohenlohe-Schillingsfürst. Další dva členové byli zástupci velkopřemyslníků, tři pocházeli ze skupiny městské a sedm z kurie venkovských obcí. Sídlem okresního zastupitelstva byla do roku 1897, kdy byl postaven okresní dům, rovněž místní radnice.

Protože se okres Mnichovo Hradiště skládal ze samých menších obcí, nebyl žádný z okresních starostů – s výjimkou prvního Jana Knížka – obyvatelem Hradiště.¹¹⁸ Okresní výbor však rozhodně nebyl sestaven v neprospěch města, např. v roce 1902 byli tři jeho členové, tedy plná polovina, obyvateli Hradiště.¹¹⁹ Jednalo se o Jana Kropáčka, ředitele panství, JUDr. Aloise Šebora, advokáta, a stavitele Františka Dámce.

Okresní zastupitelstvo, a zejména jeho tehdejší starosta Josef Dürich, iniciovalo v roce 1894 vznik Okresního muzea. Ve městě dále sídlila Okresní hospodářská záložna (1888), Okresní pojišťovna (1892) a později i Okresní stravovna (1896).

5.5 Úřady státní správy

Kromě samosprávy existovaly ve městech i úřady státní správy. Nejvyšším českým úřadem bylo místodržitelství, které fungovalo na zemské úrovni. Nižší instancí byly úřady krajské, kterých bylo v Čechách od roku 1855 třináct.¹²⁰ Dne 23. října 1862 byly kraje zrušeny a jejich pravomoci přešly na úřady vyšší či nižší instance – místodržitelství či okresní úřady. Do té doby podléhalo Hradiště krajskému úřadu v Mladé Boleslavi.

V Mnichově Hradišti bylo umístěno i c. k. okresní hejtmanství, c. k. okresní soud a c. k. berní a listovní úřad. Všechny tyto instituce sídlily v budovách přilehlých k radnici. Z dalších úřadů lze jmenovat c. k. cestmistra a c. k. cejchovní úřad.¹²¹ Veřejnou bezpečnost zajišťovalo Okresní četnické velitelství, podřízené XV. oddělení v České Lípě, jehož zaměstnanci byli okresní strážmistr a 2 závodčí.¹²²

¹¹⁸ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky III*, s. 144.

¹¹⁹ Celý okres měl 23 897 obyvatel, zatímco Mnichovo Hradiště pouhých 3707 obyvatel.

¹²⁰ J. JANÁK – Z. HLEDÍKOVÁ, *Dějiny správy*, s. 275.

¹²¹ V. KUDRNÁČ, *Adresář*, s. 48–49.

¹²² V. KUDRNÁČ, *Adresář*, s. 29.

Praxe byla taková, že politický okres se skládal z jednoho či několika okresů soudních. V případě Hradiště tvořily politický okres soudní okresy Bělá pod Bezdězem a Mnichovo Hradiště. Okresní hejtman byl osobou s rozsáhlými pravomocemi.¹²³ Mezi ním a městským zastupitelstvem vznikaly často třecí plochy. Např. roku 1887 instalovala obec při vjezdu do města informační tabule v jazyce českém. Hejtmanství ovšem přikázalo, že vedle nápisu českého musí být i označení německé. I přesto, že si městská rada na tento příkaz hejtmanství stěžovala, musela nakonec uposlechnout a instalovat tabule nové, na nichž byly oba zemské jazyky.

5.6 Ostatní úřady

V Mnichově Hradišti sídlily i jiné úřady, jako byla například pošta. Na počátku 19. století získal dědičnou funkci poštmistra rod Tuvorů, který si ji udržel až do roku 1877, jeho členové však funkci vykonávali i nadále. Na svém významu ztratil úřad v okamžiku, kdy začala být používána železnice, neboť tehdy pošta přestala monopolně zajišťovat dopravní spojení. Dne 2. listopadu 1873 byl v Hradišti zřízen telegrafní úřad. Ten se o deset let později sloučil s místní poštou.¹²⁴ Roku 1902 zde byli kromě poštmistra Arnošta Tuvory zaměstnání ještě čtyři další úředníci.

Další důležitou institucí byla Občanská záložna, založená v roce 1862. Leták, který zval na ustavující valnou hromadu, se snažil přesvědčovat tím, že apeloval na součinnost a spolupráci: *„Bylo-li kdy za dobré a užitečné považováno, aby se k jistým účelům potřební síly soustředovaly, požaduje toho doba nynější tím více, čím více jednotlivcům jest zápasiti s nároky doby té. Jednotlivec co nedokáže, dokáže se silami spojenými. Spolčení povolovány jsou v život pokladnice, jež schrání a shromažďují peněžité částky pilného dělníka, šťastného rolníka a bedlivého řemeslníka (...).“*¹²⁵ Uvážíme-li, že vznik Občanské záložny se přibližně kryje s dobou rozvoje průmyslových podniků, je logické, že jejich cílem bylo vytvořit jakousi protiváhu větších továren, neboť jedinec v řadě případů ani zdaleka nedisponoval větším množstvím peněz. Jedním z cílů zakladatelů bylo i *„zabránit mamonu a lichvě“*.¹²⁶ Po založení záložny Občanské záložny došlo v roce 1874 i ke vzniku Rolnické záložny, jejíž

¹²³ K uspořádání státní správy viz: J. JANÁK – Z. HLEDÍKOVÁ, *Dějiny správy*, s. 241–272.

¹²⁴ Alois ŠIMON, *Dědiční poštmistři hradištské pošty*, OJKT 13, 1935, s. 33–51.

¹²⁵ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 360–361. Kronikář cituje jedinou dochovanou kopii tohoto pozvání.

¹²⁶ *Tamtéž*.

funkce byla obdobná. Zprávy o aktuální finanční situaci obou ústavů přinášela pravidelně regionální periodika.¹²⁷

Městská spořitelna, která měla svým klientům poskytovat finanční půjčky, zahájila svou činnost v roce 1889. První impuls vzešel od Václava Kejklíčka, tehdejšího tajemníka městského úřadu. Při jejím zakládání pomáhal i ředitel Zemské banky, místní rodák Karel Mattuš (1836–1919). Ne všichni občané novou instituci vítali: „*Proti usnesení o převzetí závazku za Městskou spořitelnu podalo několik občanů, které okresní výbor a c. k. hejtmanství zamítlo a usnesení měst[ského] zastupitelství schválilo.*“¹²⁸ Chod ústavu jistě znepríjemňovalo časté stěhování, způsobené částečně i budováním nové radnice. Během prvních pěti let své existence spořitelna dokonce třikrát změnila své sídlo. Zvláštní budova jí byla postavena až v průběhu první světové války.¹²⁹

Tím, že Mnichovo Hradiště bylo sídlem všech výše jmenovaných úřadů, byla potvrzena jeho funkce přirozeného střediska, kam dojížděli lidé z okolních vsí, ať již za prací, na trhy či kvůli návštěvě úřadů a institucí.

5.7 Josef Dürich, starosta politického okresu mnichovohradištského

Do dějin mnichovohradištského okresu po mnoho let zasahoval Josef Dürich (1847–1927). I když jeho působení se nevztahovalo pouze na město, svou rozmanitou činností ovlivnil i jeho podobu a chod.

Dne 19. srpna 1847 se v Borovicích v rodině tamějšího mlynáře Düricha narodil syn Josef. Během jeho studií na mladoboleslavském gymnáziu, odkud později přestoupil na staroměstské gymnázium v Praze, se rodina přestěhovala do Kláštera. Protože otec záhy zemřel, musel mladý Dürich zanechat studií a stát se mlynářem. Měl však vyšší ambice, nesporný byl jeho jazykový talent. Jeho jméno proniklo i do literatury, neboť po jistou dobu redigoval almanach Ruch a Slovanské listy a přispíval rovněž do beletristických časopisů svými básněmi. Byl autorem i několika divadelních her,¹³⁰ z nichž některé nastudovali i mnichovohradištské ochotníci (*Proč ty ne, Augustine?, V nitru Blaníka*).¹³¹ Zajímavé byly Dürichovy snahy ovlivnit těsnopisnou soustavu tak, aby lépe vyhovovala specifikům slovanských jazyků. Některé jeho návrhy se trvale ujaly.¹³²

¹²⁷ Např. pravidelná rubrika *Rolnická záložna v Mnichově Hradišti* v Jizeranu, 1880–1895.

¹²⁸ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 172.

¹²⁹ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 317–320.

¹³⁰ *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 1, A–G*, Praha 1985, s. 620–621.

¹³¹ MMMH, f. Spolek divadelních ochotníků Tyl, složka plakáty.

¹³² Alois ŠIMON, *Josef Dürich*, OJKT 5, 1927, s. 161–171.

V roce 1880 se Dürich oženil s klášterskou dívkou Marií Kabešovou.¹³³ V roce 1884 se jim narodila dcera Ema (1884–1973), která se později provdala za publicistu Karla Horkého a pronikla do literatury jako překladatelka z francouzštiny a ruštiny.¹³⁴ U syna Josefa, který podědil klášterský mlýn, žil někdejší poslanec po roce 1918, kdy se stáhl do ústraní.

Josef Dürich poprvé pronikl do politiky právě jako stenograf; tuto pozici zastával na českém a moravském zemském sněmu. Roku 1882 byl zvolen starostou obce Klášter Hradiště nad Jizerou (funkci vykonával nepřetržitě do roku 1914)¹³⁵ a o několik měsíců později se stal starostou politického okresu mnichovohradišťského. Tento úřad zastával mezi lety 1883–1895 a znovu pak v letech 1906–1919. Vrcholem jeho politické kariéry bylo získání poslaneckého mandátu na říšské radě v polovině osmdesátých let, kdy kandidoval za venkovské obce Turnov, Mnichovo Hradiště, Bělá pod Bezdězem a Český Dub.¹³⁶ Této funkce dosáhl potom ještě dvakrát, ovšem ne již na za stranu Národní (staročeskou), ale jako člen agrárníků. Dürich se na říšském sněmu zviditelnil natolik, že byl roku 1908 jmenován rytířem Řádu Františka Josefa I.¹³⁷

Díky Dürichovi byla ve městě zřízena Rolnická záložna, okresní chorobinec nebo Okresní muzejní spolek, jehož byl prvním předsedou. Zasloužil se také o stavbu domu, kde mělo být sídlo okresního zastupitelstva. Říšský poslanec byl také často zván jako čestný host a řečník při různých slavnostních příležitostech. Jako člen klášterských divadelních ochotníků měl blízko k tomuto druhu umění a podporoval i spolek Tyl; když se chystaly oslavy padesátiletého trvání spolku, okresní starosta ochotně přijal funkci člena slavnostního výboru.¹³⁸

Přes všechny své politické a kulturní aktivity zůstával Dürich majitelem klášterského válcového mlýna. Jako zaměstnavatel byl však zřejmě progresivní, neboť v červenci 1891, kdy se konala Zemská jubilejní výstava, věnoval svým zaměstnancům na tuto akci vstupenky, zaplatil cestovné a dal jim dva dny volna.¹³⁹ Dürich tak reprezentoval svůj podnik, zároveň tak potvrzoval své národnostní stanovisko, neboť od výstavy se víceméně distancovali čeští Němci a umožnil svým zaměstnancům zúčastnit se jedinečné akce.

Během první světové války působil Josef Dürich v zahraničním odboji, neboť v roce 1915 odešel do Paříže a odtud o rok později do Ruska. Tam se významně zasloužil o vznik československých legií. Jeho představa o novém státu se však lišila od té Masarykovy: Dürich

¹³³ 1144 – 1994. 850 let Kláštera Hradiště nad Jizerou, Klášter Hradiště nad Jizerou 1994, s. 20.

¹³⁴ *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 2, H – L*, Praha 1993, s. 273–274.

¹³⁵ 1144 – 1994. 850 let Kláštera Hradiště, s. 38.

¹³⁶ Jiří DÜRICH, *Vítěz, který prohrál*, vl. nákladem 2009, s. 9

¹³⁷ Jiří DÜRICH, *Vítěz, který prohrál*, vl. nákladem 2009, s. 18–19

¹³⁸ Alois ŠIMON, *Klásterské divadelní paměti*, OJKT 13, 1935, s. 151–156.

¹³⁹ *Pan Josef Dürich*, Hlasy pojizerské, 6/14, 26. 7. 1891, s. 2.

pomýšlel na monarchii, která by byla orientována právě na carské Rusko. Kvůli názorové neshodě se také rozešel s budoucím československým prezidentem.¹⁴⁰ Zemřel v Klášteře 12. ledna 1927, několik měsíců poté, co mu byl znovu udělen titul místopředsedy Československé revoluční zahraniční národní rady.

Josef Dürich se stal příkladem toho, že samospráva může velice dobře fungovat, pokud jsou jejími strůjci schopné osobnosti. Jen výčet jeho aktivit vypovídá o tom, jak všestranným člověkem byl.

¹⁴⁰ K tomu blíže viz Josef DÜRICH, *V českých službách. Vypsání mého pobytu za hranicemi 1915–1918*, Klášter Hradiště nad Jizerou 1921.

6. Válka 1866

6.1 Příčiny války a vývoj v Evropě

Do 19. století, v němž koření moderní nacionalismus, nebyly státy založeny na národnostním principu. Tendence ke sjednocení všech Němců se však začaly objevovat poměrně záhy po vzniku Německého spolku. V roce 1848 se začalo vážně uvažovat o sjednocení německých zemí bez Habsburků. Tyto myšlenky se začaly stávat stále reálnějšími v roce 1862 po nástupu ambiciózního kancléře Otto von Bismacka (1815–1898).

O dva roky později bojovaly obě země úspěšně proti Dánskému království o polabská vévodství Šlesvicko a Holštýnsko. Když roku 1866 odmítl císař prodat Holštýnsko svému někdejšímu spojenci, napětí, které panovalo mezi Rakouskem a Pruskem, vzrostlo. Situaci navíc zkomplikovala nedávno sjednocená Itálie, pruský spojenec, která přišla s požadavkem na koupi rakouského Benátska. Pruské diplomacii se podařilo získat neutralitu Francie a Ruska, a když na úplném sklonku jara selhalo mírové řešení v podobě kongresu, vypukl po obsazení Holštýnska Pruskem ozbrojený konflikt. Brzy byly menší německé státy, které se postavily na stranu habsburské monarchie, poraženy a Rakousko zůstalo odkázáno na jediného spojence – Sasko.¹⁴¹

6.2 Průběh války

Habsburská monarchie nejprve vyhlásila válku králi spojené Itálie Viktoru Emanuelu II. Dne 24. června 1866 došlo k rozhodující bitvě u Custozy, kde armáda císaře Františka Josefa I. zvítězila, vojáci však chyběli na území Čech, neboť již o den dříve vstoupila pruská armáda na toto území.¹⁴²

První rakouští vojáci přišli do Mnichova Hradiště ještě před vyhlášením války na konci května, zdrželi se ovšem jen několik dní a postupovali dále k severní hranici.¹⁴³ Podstatně větší množství vojáků přitáhlo 8. června pod vedením arcivévody Zikmunda (1826–1891) do nedaleké vsi Klášter, usadilo se v celém městě a okolí a v poslední třetině měsíce bylo posílno Sasy.¹⁴⁴

¹⁴¹ K diplomatickému pozadí blíže Otto URBAN, *Vzpomínka na Hradec Králové*, Praha 1986.

¹⁴² K politickému kontextu a podrobnému průběhu války viz Otto URBAN, *Vzpomínka na Hradec Králové*, Praha 1986 a Pavel BĚLINA – Josef FUČÍK, *Válka 1866*, Praha – Litomyšl 2005.

¹⁴³ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 152.

¹⁴⁴ Martin BARUS, *Prusko-rakouská válka 1866 na Mnichovohradištsku*, Bezděz 14, 2005, s. 48.

Na počátku války docházelo pouze k nerozhodným drobným šarvátkám, které však umožnily postup pruského vojska do vnitrozemí. K důležitějším bojům mělo dojít na řece Jizeře. 1. armádnímu sboru, který bojoval právě v Pojizeří, velel generál Eduard Clam-Gallas (1805–1891). Jeho cílem bylo zabránit spojení pruských armád. Za každou cenu měla být uchráněna linie Turnov – Mnichovo Hradiště. V této souvislosti se hovořilo o tzv. Benedekově tajném plánu.¹⁴⁵ Rakouské vojsko bylo rychlým postupem Prusů natolik překvapeno, že se nestihlo na ofenzivu nepřátel včas připravit. Jeden z nevyšších velitelů, plukovník Momo, neměl ani mapu.¹⁴⁶ Hlavní stan domácího vojska byl přeložen z Mladé Boleslavi do Mnichova Hradiště.¹⁴⁷ Velitelství poskytl prostory svého zámku hrabě Arnošt František z Valdštejna, jehož děti a později i manželka odjely na hrad Kozel v jihozápadních Čechách.¹⁴⁸

Praha bedlivě sledovala postup pruské armády. Dne 25. června se „*rychlostí blesku*“ rozšířila zpráva, že kdesi u Mnichova Hradiště byla svedena bitva, v níž mělo být zajato na 16 000 pruských vojáků.¹⁴⁹ Jednalo se o fámu, která byla vzápětí vyvrácena. Výše popsané rakouské plány týkající se uhájení strategické pozice u mnichovohradištského mostu neměly být naplněny. Druhého dne, 26. června, došlo u Kuřívod ke srážce menších rakouských jednotek s Labskou armádou, a Rakušané byli zatlačováni dále do vnitrozemí.¹⁵⁰ Téhož dne v pozdních večerních hodinách vypukla bitva v nedalekých Svijanech-Podolí. Přes poměrně vyrovnaný začátek boje byli Rakušané zatlačeni k ústupu a Prusům se tak do rukou dostal strategicky významný podolský most. Ztráty byly veliké, domácí pozbyli zhruba pětkrát více vojáků.¹⁵¹

Dne 28. června vypukla v osm hodin ráno bitva u Mnichova Hradiště, ale protože velká část Rakušanů opustila město a přilehlé okolí již dříve a postupovala směrem k Jičínu, nestalo se Mnichovo Hradiště dějištěm velké bitvy.¹⁵² Dalšímu vítěznému postupu nepřátelské armády tak nezabránila ani děla umístěná na vyvýšeném místě u židovského hřbitova. Na svém úteku zapálili domácí most, na nějž ještě před tím nanosili slaměné věnce napuštěné smolou, aby zabránili nepříteli v postupu, avšak v Jizeře bylo toho roku tak málo vody, že Prusové řeku snadno přebrodivili a usídlili se ve městě.

¹⁴⁵ O. URBAN, *Vzpomínka na Hradec Králové*, s. 206.

¹⁴⁶ MMMH, f. Válka 1866, časopis Škvor 2, 1873, Čeněk SCHÄFERLING, *Zápisky z času pruské okupace 1866*, s. 10.

¹⁴⁷ Karel MATTUŠ, *Paměti*, Praha 1921, s. 50.

¹⁴⁸ SOA Praha, f. Rodinný archiv Valdštejnů, Marie Leopoldina z Valdštejna, roz. Schwarzenberg – dopisy Arnoštovi z Valdštejna, i. č. 3543.

¹⁴⁹ Servác HELLER, *Válka z roku 1866 v Čechách, její vznik, děje a následky*, Praha 1895, s. 76.

¹⁵⁰ V. BUDIL – J. ČERVINKA – S. HNÍZDIL, *700 let Mnichova Hradiště 1279–1979*, s. 30–31.

¹⁵¹ O. URBAN, *Vzpomínka na Hradec Králové*, s. 209.

¹⁵² *Tamtéž*, s. 210.

Celkový počet mužů, kteří bránili v tomto konfliktu rakouské zájmy, byl asi 240 000. Mezi nimi bylo i několik mladíků z města a nejbližšího okolí. Do bojů se aktivně zapojili i hrabě Arnošt František z Valdštejna (1821–1904) a jeho nejstarší syn Arnošt Karel (1849–1913), kteří bojovali ve 2. armádním sboru.¹⁵³ U Mnichova Hradiště padlo 20 rakouských důstojníků, 1634 vojáků a 29 koní. Ztráty Prusů byly podstatně menší, neboť přišli pouze o 8 důstojníků a 333 mužů.¹⁵⁴ Zranění od Mnichova Hradiště byli 29. června ráno přivezeni do Mladé Boleslavi.¹⁵⁵

Přestože rakouské vyhlídky na vítězství nevypadaly po prohraných bitvách v Pojizeří nejlépe, rozšířila se 30. června fáma, že domácí vojsko dosáhlo zdrcujícího vítězství. Proto docházelo k ústupu Prusů na sever: od Mladé Boleslavi přes Hradiště dále ke Kuřivodům. Brzy se vojáci vrátili; zdrojem byl poplach v Mladé Boleslavi.¹⁵⁶

Třetího červencového dne byla rakouská armáda drtivě poražena v bitvě u Sadové. Přestože docházelo ještě k dílčím bojům (největší ztráty utrpělo Rakousko u Tovačova a u Rokytnice), bylo o výsledku války prakticky rozhodnuto. Pět dní po bitvě u Lamače došlo 26. července k uzavření příměří v Mikulově, kam za ustupujícími Rakušany táhlo také vojsko Viléma I. Mír byl podepsán na konci srpna v Praze.

6.3 Život městečka za prusko-rakouské války

I když noviny nejprve popíraly, že by mohlo k ozbrojenému konfliktu dojít, brzy bylo jisté, že spor nebude možné vyřešit mírovou cestou. Přípravy na válku se projeví u obyvatelstva mj. tím, že z oběhu zmizely téměř všechny stříbrné mince. Z Prahy byly převezeny do Vídně české korunovační klenoty a další cennosti,¹⁵⁷ předčasně byl také ukončen školní rok.¹⁵⁸

Přestože s vypuknutím války Češi většinou nesouhlasili – z boleslavského kraje došla na místodržitelství zpráva o protipruských, ale zároveň protiválečných náladách¹⁵⁹ – jejich chování během válečných událostí v červnu a červenci 1866 bylo vůči Rakousku velice loajální.

Vyprávění pamětníků zachytil ve svých *Vzpomínkách* František Mendík, který uvádí, že na počátku konfliktu „všeobecně nebylo strachu, neboť každý byl přesvědčen, že naše

¹⁵³ Martin BARUS, *Prusko-rakouská válka 1866 ve farních kronikách Mnichovohradištska – Knežmost, Březina*. Bellum 1866 20, 2009, č. 1, s. 74.

¹⁵⁴ P. BĚLINA – J. FUČÍK, *Válka 1866*, s. 270.

¹⁵⁵ Josef PANÁČEK, *Železnice na Mladoboleslavsku v roce 1866*, Bellum 1866 8, 1997, č. 2, s. 61.

¹⁵⁶ Alois ŠIMON, *Okupace Kláštera Prusy*, OJKT 6, 1928, s. 159.

¹⁵⁷ O. URBAN, *Vzpomínka na Hradec Králové*, s. 134–135.

¹⁵⁸ *Tamtéž*, s. 196.

¹⁵⁹ O. URBAN, *Vzpomínka na Hradec Králové*, s. 126.

(rakouské) vojsko Praze vůbec do Čech nepustí“.¹⁶⁰ Toto mínění bylo v Čechách rozšířeno všeobecně, neboť představitelé rakouské armády se snažili působit na obyvatelstvo optimisticky.¹⁶¹ Pozitivní myšlení samozřejmě motivovalo i řadové vojáky. Generál Ludvík von Benedek (1804–1881) se těšil značné autoritě. V červnu byl ve městě také založen komitét, jehož členové, resp. členky, sbíraly prádlo a také obvazy k léčení zraněných.¹⁶² Svoji roli v celém vnímání a prožívání prusko-rakouské války sehrál jistě také fakt, že od doby třicetileté války se Mnichovohradištska žádný ozbrojený konflikt netýkal, nežila generace, která by si s sebou nesla válečné trauma.

Klid se začal pomalu vytrácet, když přestaly být myšlenky na vítězství reálné. Šířily se mylné informace a lidé v Čechách podléhali panice.¹⁶³ K tomu dopomohla také skutečnost, že informace o pohybu armád nemohly být zveřejňovány v tisku. Obyvatelé menších měst a vesnic spoléhali převážně na zprávy od pocestných, které mohly být leckdy přibarvené propagandou jak z rakouské, tak z pruské strany.¹⁶⁴ Na psychice lidí se mohl podepsat i nedostatek jídla a pitné vody.¹⁶⁵

Atmosféra strachu byla nejvíce vystupňována 27. června. Mladí muži z města zmizeli, protože se obávali odvodu. Celé rodiny se přesunuly k Dolnímu Bousovu, Praze, Benátkám a také do nedalekých skal a vsi Mužský.¹⁶⁶ Theodor Fontane i František Kysela¹⁶⁷ uvádějí, že ve městě zůstalo jen kolem padesáti obyvatel.¹⁶⁸ Statečně se tehdy zachoval starosta města Jan Knížek, který po celou dobu v Mnichově Hradišti setrval.¹⁶⁹

Lidé s sebou brali ty nejcennější věci, jako byly šperky a peníze. O tom, jakým způsobem se majetek schovával, nám podal zprávu městský kronikář Jaroslav Mencl za první republiky: jeho dědeček – hodinář „zazdil do pece lepší kusy hodin, pod podlahu skryl šatstvo, byt zavřel (...) a šel se schovati (...)“.¹⁷⁰ Lidé nosili nejcennější věci i do větších sklepů a jejich vchody buď přímo zazdívali, nebo zarovnávali dřívím a nábytkem.¹⁷¹ Ochromena navíc byla železniční doprava – od 26. června jezdily vlaky pouze do Mnichova Hradiště,¹⁷² na

¹⁶⁰ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky VIII*, s. 5–6.

¹⁶¹ P. BĚLINA – J. FUČÍK, *Válka 1866*, s. 604.

¹⁶² *Z Mnichova Hradiště*, Boleslavan 5/24, 15. 6. 1866, s. 98.

¹⁶³ P. BĚLINA – J. FUČÍK, *Válka 1866*, s. 603.

¹⁶⁴ *Tamtéž*, s. 606.

¹⁶⁵ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky VIII*, s. 25.

¹⁶⁶ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 154.

¹⁶⁷ Václav KUDRNÁČ, *Vzpomínka na rakousko-pruskou válku*, Turnov 1906, s. 58–64.

¹⁶⁸ Theodor FONTANE, *Der deutsche Krieg 1866*, Berlin 1871, s. 181.

¹⁶⁹ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 154.

¹⁷⁰ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 155.

¹⁷¹ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky VIII*, s. 10–14.

¹⁷² J. PANÁČEK, *Železnice na Mladoboleslavsku v roce 1866*, s. 61.

dalších úsecích byla trať záměrně demolována, aby Prusové nemohli vlaky využívat. Rozebrán byl i železniční most ve Svijanech.¹⁷³

Povzbudit nemohly ani pohledy na raněné vojáky, kteří byli do města nepřetržitě přiváženi povozy ze Svijan-Podolí, kde se strhla výše zmíněná bitva. Městem projížděl v nočních hodinách z 26. na 27. června i vlak, který kvůli bezpečnosti přijel do nedaleké vesnice dokonce se zhasnutými světly. Lehčí případy pak putovaly do Prahy, těžší do Mladé Boleslavi. Celou noc proudili do města vojáci, v jejichž silách bylo zvládnout osm kilometrů dlouhou cestu.¹⁷⁴

V bitvě u Mnichova Hradiště padlo téměř 2000 vojáků, kteří byli pohřbeni kolem kostela sv. Jakuba nebo přímo na místě bojiště. Prusové své mrtvé pochovávali okamžitě, těla rakouských vojáků však na bojišti zůstávala. Obyvatelé města nemohli s pohřby otálet, neboť v letních měsících těla rychleji podléhala rozkladu a hrozilo větší rozšíření nakažlivých nemocí. Válka však měla i několik civilních obětí. Jednou z nich byla žena, která se utopila „*v kalu v pomatení smyslu ze strachu před vtrhnutím Prusů*“.¹⁷⁵ Půl roku po válce zemřel nešťastnou náhodou vysloužilý voják, kterému vybuchl v ruce granát. O neštěstí, jež se odehrálo v jednom z hradištských hostinců, přinesly zprávu i regionální noviny.¹⁷⁶

Boje v okolí Mnichova Hradiště sice probíhaly ve dnech 26.–29. června, válka se však města dotýkala podstatně delší dobu. V den bitvy u Mnichova Hradiště vstoupila do města pruská okupační vojska. Očitý svědek František Kysela si o řádění okupantů zaznamenal: „*Co se jim nehodilo, roztloukli, zničili nebo markytánům prodali. Ve světnicích umístili koně, ploty trhali, stromy osekávali, ve stodolách, pod kůlnami neb těsně u domů rozdělávali ohně, kde svou menáž připravovali a mnohý občan musel jim přisluhovat nebo docela vařiti*“.¹⁷⁷ Prusové se také pokusili vyloupit pokladnu v Občanské záložně, ale její obsah byl včas ukryt.¹⁷⁸

I když jednotlivé domy byly pleněny, mnichovohradištský kostel zůstal ušetřen. Vandalství tedy nedosáhlo takového stupně jako v nedaleké Březině. Tamější farář Antonín Horna (1807–1869) o pruském řádění napsal: „*Bohužel vedrali se pruštití opozdilci násilně do chrámu Páně, rozsekavše dveře u sakristie, kostel načisto vyloupili a zneuctili; jen obrazy a sochy svatých ostaly nedotknuté. Mešní roucha sice také ostala, ale potrhaná, rozpáraná, (...)*

¹⁷³ Václav KUDRNÁČ, *Vzpomínka na rakousko-pruskou válku*, Turnov 1906, s. 9.

¹⁷⁴ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 154.

¹⁷⁵ SOK Praha, f. Matriky, Mnichovo Hradiště 17 (1866–1900), s. 6.

¹⁷⁶ *Neštěstí prasknutím granátu*, Boleslavan 6/8, 22. 2. 1867, s. 30.

¹⁷⁷ V. KUDRNÁČ, *Vzpomínka na rakousko-pruskou válku*, s. 61.

¹⁷⁸ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky VIII*, s. 48–49.

*kalichy oba zohýbány a uštípány, svaté hostie (...) vysypané a pošlapané, kámen oltární vyzdvižen, (...) svaté ostatky zmizely.*¹⁷⁹

Stejně jako všude jinde, ani v Mnichově Hradišti Prusové Čechům příliš nedůvěřovali: vojáci vyžadovali, aby muži, kteří zůstali ve městě, ochutnávali vodu, neboť se báli, že jsou studně otráveny.¹⁸⁰ Zhoršení vzájemných vztahů zde mohla zapříčinit kulka vypálená do šiku vojáků z půdy kteréhosi domu.¹⁸¹ Lépe se okupanti chovali k těm, kteří uměli německy.¹⁸² Velkým neštěstím se stal výbuch lihopalny na Klášteře, k němuž došlo 28. června a který byl pokládán za spiknutí. Jeden z dělníků tohoto podniku hraběte Valdštejna, Hartman, byl nejprve fyzicky napaden a poté převezen do Hradiště k výslechu, jeho zavinění však nebylo prokázáno.¹⁸³ Po výbuchu lihopalny kolovaly mezi lidmi různé smyšlenky, které dokonce částečně pronikly i do odborné literatury.¹⁸⁴ Jako příklad mohou sloužit zápisky řídícího učitele B. Boháče, který si poznamenal, že obětí bylo na tři sta a správce lihopalny zachránila těsně před popravou Boží prozřetelnost v podobě děkana Ignáce Franka.¹⁸⁵

Zprávy o tom, že by Prusové řadové civilisty v Hradišti fyzicky napadli nebo se chovali neurvale k ženám, jako tomu bylo na jiných místech Čech,¹⁸⁶ jsem neobjevila. Pouze ve vesnici Mužský byli 28. června postřeleni mladá žena s dítětem, za niž schoval zbabělý rakouský voják, a vysloužilce Jan Matoušek, který s puškou v ruce¹⁸⁷ „*sám jediný bránil rodnou půdu proti nepříteli*“.¹⁸⁸ Na následky zranění zemřel o měsíc později v mnichovohradištském lazaretu.¹⁸⁹ Matoušek se díky svému činu stal místním hrdinou.

V zámku byl po odchodu rakouského velení zřízen pruský lazaret. O rozpínavosti vojáků podal zprávu zdejší lékař dr. Karel Mattusch (1809–1887): „*Zámek jest lazaretem, jen pokoje paní hraběnky byly ušetřeny na mnoho proseb* (...)“.¹⁹⁰ K podobným účelům však posloužily i další prostory, jako škola, zrušený kapucínský klášter, děkanství, a dokonce i

¹⁷⁹ Martin BARUS, *Prusko-rakouská válka 1866 ve farních kronikách Mnichovohradištska – Knežmost, Březina*. Bellum 1866 20, 2009, č. 1, s. 93–94.

¹⁸⁰ V. KUDRNÁČ, *Vzpomínka na rakousko-pruskou válku*, s. 60. Tuto informaci potvrzuje P. Jan Jonáš – viz *Prusko-rakouská válka 1866 na Mnichovohradištsku: Farář Jonáš – dobová zpráva o válce*, Echo 15, 2007, č. 3, ed. M. Barus – P. Jenč.

¹⁸¹ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 156.

¹⁸² Václav KUDRNÁČ, *Vzpomínka na rakousko-pruskou válku*, Turnov 1906, s. 60–61.

¹⁸³ MMMH, f. Válka 1866, časopis Škvor 2, 1873, Č. SCHÄFERLING, *Zápisky z času*, s. 19.

¹⁸⁴ Zdeněk JÁNSKÝ, *Civilní oběti války roku 1866 a perzekuce obyvatelstva Prusy*, Bellum 1866, 8, 1997, č. 3, s. 95.

¹⁸⁵ Viz vzpomínky B. Boháče in: V. KUDRNÁČ, *Vzpomínka na rakousko-pruskou válku*, s. 64–69.

¹⁸⁶ P. BĚLINA – J. FUČÍK, *Válka 1866*, s. 592.

¹⁸⁷ SOKA Mladá Boleslav, Farní kronika Boseň 1831–1900, s. 126.

¹⁸⁸ Text umístěný na pamětní desce, jež je součástí pomníku padlých v 1. světové válce.

¹⁸⁹ SOA Praha, f. Matriky, Mnichovo Hradiště 17 (1866–1900), s. 8.

¹⁹⁰ Ladislav MICHÁLEK, *Z dopisu mnichovohradištského panského lékaře MUDr. Mattuše*, Bellum 1866 9, 1998, č. 3, s. 124.

byty zámeckých zaměstnanců.¹⁹¹ Kromě lazaretu sloužil zámek i jako kasárna pro etapní komando. Vojáci místnosti neušetřili, nejvíce utrpěl nábytek.¹⁹²

I když prusští vojáci opustili město až v září, začali se od poloviny července navracet někteří uprchlíci. Mendík uvádí, že se život i přes některá omezení vracel pomalu k normálu.¹⁹³ Chtěl-li například některý z Čechů opustit v době okupace město, musel mít od pruského vojenského velitelství zvláštní povolení.¹⁹⁴ Na druhé straně zaznamenali pamětníci případ, kdy při pohřbu jednoho ze členů tělovýchovné jednoty Sokol vzdali prusští vojáci mrtvému hold.¹⁹⁵

Po odchodu Prusů pobývali v Hradišti ještě několik měsíců vojáci rakouští.¹⁹⁶ Uvažovalo se dokonce o zřízení kasáren, pro nesouhlas majitelů kontribuční sýpky, na jejímž místě se vojenská základna měla postavit, k realizaci nedošlo.¹⁹⁷

Pruská okupace byla pro česká města a vesnice jistě pohromou, ale byli i tací, kteří nelíčili pobyt cizí armády pouze v černých barvách. Čeněk Schäferling, očitý svědek válečných událostí, uvádí, že při svém odchodu z Kláštera se prusští vojáci s místními obyvateli dokonce „*srdečně loučili*“.¹⁹⁸ Bylo o ně také dobře postaráno. Během válečného tažení se prý každý pruský voják naučil alespoň tři česká slova „*woda, (ch)leba, pivo*“.¹⁹⁹ I v Mnichově Hradišti se později ozvaly hlasy, z nichž je možno usuzovat, že kromě divokého plenění nebyla situace během pruské okupace natolik nesnesitelná. V lednu 1867 si pisatel nespokojený se současnými poměry postěžoval: „*(...) my za jejich okupace žili jsme beze vší starosti (...), nikdo nám neporoučel, nikdo se o nás nebál*“.²⁰⁰

6.4 Po odchodu Prusů

Vojáci způsobili obyvatelstvu značné škody. Prusové zamčené domy vydrancovali a hlavně zabavili veškeré potraviny, odvěkli dobytek, úroda byla na mnoha polích zničena, což byla tak krátce před žněmi samozřejmě veliká rána pro všechny, kteří polnosti vlastnili. Zemědělstvím se v té době stále ještě živila velká část obyvatel Hradiště, řemeslníci však také měli menší políčka, aby byli alespoň částečně soběstační. Skutečnost, že obilí bylo zničeno

¹⁹¹ *Tamtéž.*

¹⁹² A. ŠIMON, *Okupace Kláštera Prusy*, OJKT 6, 1928, s. 160

¹⁹³ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky VIII*, s. 59.

¹⁹⁴ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky VIII*, s. 53.

¹⁹⁵ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 157.

¹⁹⁶ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky VIII*, s. 64.

¹⁹⁷ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 161.

¹⁹⁸ MMMH, f. Válka 1866, časopis Škvor 2, 1873, Č. SCHÄFERLING, *Zápisky z času*, s. 26.

¹⁹⁹ O. URBAN, *Vzpomínka na Hradec Králové*, s. 359.

²⁰⁰ *Z Mnichova Hradiště*, Boleslavan 6/3, 18. 1. 1867, s. 11–12.

pouze několik týdnů před žněmi, kdy už majitelé polností mohli předpokládat, jaká asi bude úroda, jistě muselo být velmi zdrcující. Ještě v létě roku 1866 se postižení vlastníci polí rozhodli podat stížnost městskému úřadu. Ten posléze uvolnil obnos 1000 zl. a dalších 600 zl. dostali poškození v roce 1867.²⁰¹ Některé rodiny byly neurvalým chováním Prusů postiženy natolik, že jim musel být na podzim roku 1866 přerozdělen dobytek dovezený z polského Krakova.²⁰²

Všechny škody, které byly po odchodu okupačních vojsk odhaleny, však nelze připisovat Prusům. I rakouští vojáci se podíleli na rabování a není nepravděpodobné, že zmatku ve městě využili ke svému prospěchu i někteří místní obyvatelé, jako tomu bylo v malém měřítku v nedalekém Klášteře.²⁰³

Výrazně byla poškozena radnice. Výkaz škod z Mnichova Hradiště uvádí: „*V domě radním, a sice v zasedací síni, kanceláři, divadelních místnostech, v chodbách, v přízemí v bytu obec[ního] sekretáře o dvou pokojích a jedné kuchyně, v bytu městského strážníka a pak v kanceláři obč[anské] záložny o 2 pokojích, ve dvou městských vězeních a dolejších chodbách bylo od pruského vojska, které v domě tomto mělo strážníci, ovrhování dílem otlučeno, dílem ale pokáleno, takže pak otlučeno býti muselo.*“²⁰⁴ Těmito činy dávali prusí vojáci najevo pohrdání rakouským systémem a politikou státu. Je otázkou, nakolik zde hrála roli problematika náboženská. Poničena byla i klenba v radničním domě, dlažba na chodbách, rozmláceny skleněné tabule.²⁰⁵ V budově okresního úřadu Prusové roztrhali gruntovní knihy a zničili nábytek.²⁰⁶ Postiženo bylo i městské divadlo, obecní cihelna a sady.²⁰⁷ Kronika města dále uvádí, že vydrancovány byly opuštěné domy, spáleny ploty a celé město bylo znečištěno vnitřnostmi narychlo zabitých zvířat.²⁰⁸ Ušetřen nezůstal ani valdštejnský zámek, z něhož zmizelo několik cenných předmětů.

Po odchodu cizích vojsk se život obyvatel vrátil do normálu a byly odstraňovány válečné škody. Dne 10. září byl znovu obnoven v celém rozsahu provoz na železniční trati.²⁰⁹ Jednou z priorit byla stavba nového mostu přes Jizeru, neboť bylo dočasně přerušeno nejrychlejší spojení na Klášter a do přilehlých vsí. Práce začaly ještě v roce 1866 a most sám byl otevřen následujícího roku. Konstrukce byla natolik kvalitní, že vydržela déle než

²⁰¹ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 160.

²⁰² H. PRŮŠKOVÁ, *Můj dům, můj hrad*, s. 26.

²⁰³ MMMH, f. Válka 1866, časopis Škvor 2, 1873, Č. SCHÄFERLING, *Zápisky z času*, s. 34.

²⁰⁴ SOKA Mladá Boleslav, f. Městský úřad Mnichovo Hradiště, *Výkaz škod příhodami minulé války jinak způsobených, jako: průchodem, obsazením aneb pleněním*, 1866, rkp., i. č. 335.

²⁰⁵ *Tamtéž.*

²⁰⁶ Alois ŠIMON, *Okupace Kláštera Prusy r. 1866*, OJKT 6, 1928, s. 160

²⁰⁷ SOKA Mladá Boleslav, f. Městský úřad Mnichovo Hradiště, *Výkaz škod*

²⁰⁸ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 157.

²⁰⁹ J. PANÁČEK, *Železnice na Mladoboleslavsku v roce 1866*, s. 64.

existence Rakouska-Uherska. Odškodňování byli také nejvíce postižení obyvatelé. Nouze o potraviny trvala však ještě několik měsíců po skončení války.

V důsledku válečných událostí vypukala v řadě obcí také cholera. Jednalo se převážně o nemoc velmi chudých lidí, kteří žili v nedobrych hygienických podmínkách. Šířila se infikovanou vodou, nakaženými potravinami a výkaly. Jako dezinfekce sloužila zejména zelená skalice. V Mnichově Hradišti se objevila její první oběť již srpnu, největší intenzitu však nemoc měla v září, kdy si během necelého měsíce vyžádala přes 20 obětí.²¹⁰ Je pravděpodobné, že cholera byla do města zavlečena pruskými vojáky, kteří onemocnění v místním lazaretu také podléhali.²¹¹ Citelněji však byly postiženy okolní vsi, nejvíce Klášter Hradiště nad Jizerou. Situaci v těchto přilehlých vesnicích komplikoval fakt, že v Hradišti působil v této době jediný lékař, MUDr. Karel Mattusch, který však nemohl poskytnout pomoc všem nemocným, navíc lékařská péče byla pro chudší osoby poměrně drahou záležitostí. Pokud však byly příznaky rozpoznány včas, byla šance na vyléčení vysoká. Zasluhou dr. Mattusche bylo, že přikazoval co nejčasnější pohřbívání mrtvých, aby se cholera dále nešířila.²¹² Objevily se i neštovice.²¹³

6.5 Důsledky války

Navzdory tomu, že válka trvala relativně velmi krátce, utkvěla lidem na dlouho v paměti. Příčinou jistě byla skutečnost, že nikdo z dosud žijících lidí válku v kraji nezažil. Nejstarší pamětníci snad mohli vzpomínat na průchod vojsk bojujících proti císaři Napoleonovi, ale fronta se území zdaleka vyhnula. I proto byla ještě dlouho po roce 1866 zřejmá pieta, s kterou obyvatelé zakládali pomníky a pečovali o hroby padlých. Vojáci byli pohřbeni jednak na starém místním hřbitově, jednak v místech, kde padli; na příkaz hraběnky Marie Valdštejnové (1833–1909) byla tato místa na jaře dalšího roku označena kříži. Roku 1893 vznikl v Mnichově Hradišti Spolek pro udržování pomníků a hrobů padlých vojáků v politickém okrese mnichovohradištském. Díky jeho úsilí byl například na hřbitově odhalen pomník padlým vojákům.²¹⁴

Také pamětníci pociťovali potřebu vyjádřit se k válečným událostem ještě po několika desetiletích. Příkladem není pouze výše citovaný František Mendík, kterému v době konfliktu

²¹⁰ Martin BARUS, *Cholera roku 1866 na Mnichovohradištsku*, in: *Historie 2008. Sborník prací ze 14. celostátní studentské vědecké konference konané 5. a 6. března 2009 v Hradci Králové, Hradec Králové 2009*, s. 155.

²¹¹ *Tamtéž*, s. 162.

²¹² *Tamtéž*, s. 164.

²¹³ K nemocím v důsledku válečných útrap viz Alois ŠIMON, *Cholera na Hradištsku*, OJKT 5, 1927, s. 158 a MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 161.

²¹⁴ Martin BARUS, *Prusko-rakouská válka 1866 na Mnichovohradištsku*, *Bezděz 14*, 2005, s. 70.

bylo pouhých sedm let, ale i mnoho jiných osob po celých Čechách.²¹⁵ O tom, že o událostech léta roku 1866 vyprávěli rodiče a prarodiče svým potomkům, svědčí např. zápis v Pamětní knize citovaný výše.

Důsledkem války byla i jediná návštěva císaře Františka Josefa I. ve městě, kterou po dobu svého dlouhého panování vykonal. Na podzim 1866 objížděl panovník bojiště, přičemž 31. října dorazil do Mnichova Hradiště. Na zámku byl slavnostně přivítán hraběcí rodinou, okresními zastupiteli, duchovními a také obyvateli města, kteří chtěli na vlastní oči spatřit císaře. František Josef I. se však dlouho nezdržel: vyslechl zástupce jednotlivých úřadů, poděkoval za věrnost a statečnost a po obědě zamířil na sever. Městskému zastupitelstvu věnoval obnos 2000 zlatých, kterými měli být poděleni nejchudší obyvatelé města.²¹⁶

Válka však měla i státoprávní důsledky, s nimiž se česká společnost vyrovnávala až do rozpadu monarchie v roce 1918. Tím, že Rakousko přestalo být členem Německého spolku, ocitly se i české země mimo německý stát. Češi chtěli využít této příležitosti a prosadit národní svébytnost. Oslabené Rakousko bylo Maďary dotlačeno k rakousko-uherskému vyrovnání. Nezměnil se pouze název státu. Uhry získaly v rámci Rakouska-Uherska podstatně větší autonomii, od nynějška spojovala obě země pouze osoba panovníka, společná armáda, zahraniční politika a měna.

Na mezinárodní úrovni znamenala porážka císaře Františka Josefa I. další krok ke sjednocení Německa, k němuž došlo o čtyři roky později. Prusko rozšířilo své území o Holštýnsko, jeho armáda zvýšila svůj kredit a Německý spolek, v němž mělo Rakousko určitou převahu, zanikl.²¹⁷ Na jeho místě se utvořil spolek Severoněmecký, v němž dominovalo Prusko. Válkou získala i Itálie, které podle vídeňské mírové smlouvy ze 3. září připadlo Benátsko.²¹⁸

²¹⁵ P. BĚLINA – J. FUČÍK, *Válka 1866*, s. 586. Z nedalekého okolí podali obsáhlé zprávy boseňský farář Jan Jonáš (publ. *Prusko-rakouská válka 1866 na Mnichovohradištsku: Farář Jonáš – dobová zpráva o válce*, Echo 15, 2007, č. 2–5, ed. M. Barus – P. Jenč) a františkánský mnich Jan Erazim Vításek (publ. *Jadrný přehled událostí válečných*, OJKT 4, 1926, ed. J. V. Šimák).

²¹⁶ Informace o návštěvě císaře přináší kronika obce Kněžmost: Martin BARUS, *Prusko-rakouská válka 1866 ve farních kronikách Mnichovohradištska – Knežmost, Březina*. Bellum 1866 20, 2009, č. 1, s. 90.

²¹⁷ Viz např. O. URBAN, *Vzpomínka na Hradec Králové* či P. Bělina – J. Fučík, *Válka 1866*.

²¹⁸ K mezinárodním důsledkům viz též O. URBAN, *Vzpomínka na Hradec Králové*; P. BĚLINA – J. FUČÍK, *Válka 1866* či Aleš SKŘIVAN, *Evropská politika 1648–1914*, Praha 1999.

7. Hospodářství²¹⁹

7.1 Obživa obyvatel města

Stejně jako v dobách předchozích, byli i ve druhé polovině 19. století ve městě nejvíce zastoupeni drobní zemědělci. Početnější skupinou byli i řemeslníci a živnostníci, až na posledním místě byli zaměstnanci průmyslových podniků.²²⁰ Dle knihy pro daň živnostenskou žilo v roce 1876 ve městě 126 dělníků, 40 obuvníků, 24 krejčích, 20 řezníků. Ostatní povolání byla zastoupena s menší četností (viz Příloha č. 21).²²¹ Srovnáme-li strukturu povolání obyvatel v roce 1876 a 1902, je patrné, že během uplynulých dvaceti šesti let se skladba živností znatelně proměnila. Některá povolání zanikla, jiná, jako třeba holiči či povozníci, se ve městě trvale ujala. Znatelný je nárůst obchodníků, jejichž počet se téměř zdvojnásobil, a jejich větší diferenciaci. Jiné profese svědčí o zvýšení životního standardu ve městě – přibylo krejčích, nově se objevili malíři pokojů či lakýrníci. Podíváme-li se blíže, která povolání v Hradišti v roce 1902 již neexistovala, je zřejmé, že zanikly ty profese, které nahradila ve větším měřítku mechanizovaná a strojová výroba (mydláři, tkalci, kalounkáři, cvočkaři). Výrazný pokles obuvníků jistě zapříčinila tovární výroba bot, jakou ve městě představovala zejména Kompertova továrna (viz níže).

Většina řemeslníků měla svůj vlastní krámk v domě, kde bydlela, příležitostí k prodeji zboží však byly také nejrůznější trhy. V Mnichově Hradišti se konaly pravidelně na náměstí. Výroční trhy se odbývaly osmkrát do roka, týdenní probíhaly každý čtvrtek.²²² Průběh jejich konání zachycuje trhový řád. Ten zakotvoval nejrůznější pravidla, kterými se museli obchodníci i nakupující řídit. Pevně dané bylo například rozmístění jednotlivých stánků a také komodity, které bylo možno prodávat. K dostání zde byly mléčné produkty, ovoce a zelenina, živá i zabitá zvířata, pečivo, koření, ale také sláma, dříví, uhlí či řemeslnické nástroje.²²³ Pouze na výročním trhu bylo k dostání porcelánové a skleněné zboží.²²⁴ Atmosféru tržiště nám opět přiblížil František Mendík: „*Trhy výroční všeobecně zvané jarmarky byly odbývány výhradně na náměstí, a to trhy na dobytek hovězí vždy ve středu před trhem na koně a jiné zboží, který se odbýval ve čtvrtek. (...) Již den před trhem přiváděno bylo množství dobytku do*

²¹⁹ K dějinám hospodářství ve sledovaném období viz: Ivan JAKUBEC – Zdeněk JINRDA a kol., *Dějiny hospodářství v českých zemích. Od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*, Praha 2007.

²²⁰ Jaroslav BAKALA – Anna ŠMÍDOVÁ, *Základní odvětvová struktura v českých zemích v letech 1869–1910*, Zpravodaj SÚO, duben–červen, Opava 1986, nepag. příloha.

²²¹ Výpis z knihy pro daň živnostenskou viz: MMMH, Pamětní kniha Mnichova Hradiště, fol. 164.

²²² MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 166.

²²³ *Z Trhového řádu pro město Mnichovo Hradiště z roku 1876* cituje H. PRŮŠKOVÁ, *Můj dům, můj hrad*, s. 72–73.

²²⁴ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky XVIII*, s. 44.

města (...). Již od časného ráno sjíždělo se do města množství rolnických povozů, plných pytlů různého obilí. Obilí toto bylo na městské váze za nepatrný peníz váženo (...). Mnoho kupců, zvláště mlynářů sem dojíždělo, aby pro svoji potřebu nakupovali.“²²⁵

7.2 Silniční doprava a železnice

V 19. století leželo město na křižovatce císařských silnic spojujících na jedné straně Prahu a Liberec, na druhé straně Jičín a Českou Lípu, proto byly cesty zpevněny a jízda tak byla relativně pohodlnou, rychlou a bezpečnou.²²⁶ „Průtahy státních silnic městem probíhající byly v dobrém stavu udržovány, byloť v Mn[ichově] Hradišti vždy sídlo dočasných státních cestmistrů (...).“²²⁷ Ještě předtím, než byla do města přivedena železnice, bylo Hradiště významnou stanicí formanů, kteří často nocovali v zájezdních hostincích na náměstí.²²⁸

Podobu a také hospodářský rozvoj města však ovlivnila v polovině šedesátých let právě železnice. Podnětem k postavení nové dráhy se zřejmě stala realizace trati Pardubice – Liberec, která vedla přes nedaleký Turnov, neboť již za týden po prvním výkopu v Pardubicích se v lázních Sedmihorky sešli zájemci o stavbu nové železnice, kteří určili Turnov jako výchozí bod nové trati.²²⁹ Dráha měla především za úkol spojit Liberec s Prahou. Jeden z původních návrhů zněl, aby trať Turnov – Praha vedla přes Mladou Boleslav a Nové Benátky až do Mělníka, ale napojení na buštěhradskou dráhu v Kralupech nad Vltavou se ukázalo být ekonomicky výhodnější. Již od roku 1857 probíhaly na plánované trase přípravné práce, ale pro nedostatek financí vláda podílníkům koncesi odřekla.²³⁰ Až o šest let později získal podnikavý hrabě Arnošt František z Valdštejna spolu s Hugem Thurn Taxisem, Vojtěchem Lannou a dalšími společníky novou koncesi ke stavbě Turnovsko-kralupské dráhy.

Díky tomu, že ve správní radě vzniklé akciové společnosti měl hlavní slovo právě hrabě Valdštejn, dotýkala se trať mnoha jeho pozemků, zejména lesů, které tak mohly být hospodářsky velice efektivně využity.²³¹

²²⁵ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky V*, s. 164–166.

²²⁶ Pavel JAKUBEC, *Vývoj dopravní sítě na území Českého ráje od 18. do 20. století*, 50 let CHKO Český ráj. Z Českého ráje a Podkrkonoší. Supplementum 11, Semily – Turnov 2006, s. 319–327.

²²⁷ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky XI*, s. 73.

²²⁸ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky XI*, s. 70–72.

²²⁹ Karel JIRÁSKO, *Vlakem do Kralup dříve než do Prahy. Příspěvek k výročí dráhy*, OJKT 11 (28), 2005, č. 3, s. 225.

²³⁰ Josef Václav ŠIMÁK, *Něco o našich železnicích*, OJKT 11, 1933, s. 118–119.

²³¹ V. BUDIL – J. ČERVINKA – S. HNÍZDIL, *700 let města Mnichova Hradiště*, s. 30; časopis Boleslavan, 1863–1865. Hrabě Valdštejn se stal hlavním podílníkem i při další výstavbě železniční sítě: jednalo se o trať Bakov nad Jizerou – Rumburk, která byla otevřena v roce 1867.

V té době však již bylo rozhodnuto, že trať povede z Neratovic dále do Prahy, z Neratovic měla zatím do českého hlavního města směřovat pouze jedna kolej; ke stavbě druhé mělo dojít až ve chvíli, kdy by se podnik ukázal být rentabilním. Roku 1871 začaly jezdit v úseku Neratovice – Čakovice nákladní vlaky a přesně o rok později se začal užívat také úsek Čakovice – Praha. Trať mezi Neratovicemi a Kralupy byla prohlášena za odbočku. Roku 1882 se Turnovsko-kralupsko-pražská dráha stala součástí České severní dráhy a v soukromých rukou zůstala až do roku 1908.²³²

Stavba samotná trvala navzdory náročnému terénu pouhý rok. První jízda na nové trati se uskutečnila 15. října 1865. Vlak ozdobený věnci a prapory vyjížděl z Kralup nad Vltavou v osm hodin. Kolem jedenácté zastavil také na novém, slavnostně vyzdobeném nádraží v Mnichově Hradišti, kde ho přivítal písní *Kde domov můj* zpěvácký spolek Lubor. Přítomno však bylo mnoho obyvatel města: nechyběli obecní zastupitelé, školní mládež ani významní živnostníci. V Turnově byla lokomotiva posvěcena strahovským opatem Jeronýmem Zeidlerem (1834–1870).²³³

Občané Mnichova Hradiště nebyli zpočátku zřejmě dráze příliš nakloněni, neboť nechtěli prodávat své pozemky a nádraží tak bylo postaveno až na úplném konci města. Konkrétní reakce obyvatel bohužel nejsou známy. Rolníci také měli možnost kupovat akcie společnosti a tím ovlivňovat průběh stavby, avšak ani tento postup nebyl příliš populární.²³⁴ Časopis *Boleslavan* se také v průběhu let 1864–1865 často vracel k problematice železnice a zdůrazňoval její význam pro kraj a jeho obyvatele.

Ti se opravdu přes počáteční nedůvěru naučili železniční dopravu poměrně brzy využívat. Železnice podstatně zkrátila vzdálenosti, byla bezkonkurenčně nejrychlejším dopravním prostředkem. V roce 1883 byly například vypraveny zvláštní vlaky ku příležitosti otevření Národního divadla; sokolové mohli podnikat své výlety do vzdálenějšího okolí a také Hradiště a jeho okolí bylo dostupnější většímu počtu osob. Větší význam než přeprava osobní, měly ovšem nejprve vlaky nákladní. Vzdálenosti od železniční trati se podřizovala i stavba nových továren a podniků, odkud se vyvážely hotové výrobky.

V devadesátých letech 19. století se mělo Hradiště stát železniční křižovatkou. Byly vytvořeny plány trati spojující město s Českým Dubem, jako poslední stanice byly uvedeny Křižany u Liberce. Plánovaná trať o celkové délce 38,2 kilometru měla být součástí zemské železniční akce.²³⁵ „Zabezpečení kapitálu ku projektované trati této předpokládá se ve smyslu

²³² K. JIRÁSKO, *Vlakem do Kralup*, s. 227.

²³³ *Otevření dráhy turnovsko-kralupské*, *Boleslavan* 6/11, 20. 10. 1865, s. 42–43

²³⁴ *Boleslavan* 5/39, 12. 4. 1864, s. 233.

²³⁵ Viz M. HLAVAČKA, *Zlatý věk*, s. 116–131.

*zákona ze dne 17. prosince 1892, zemský zákon č. 8 ex. 1893, a sice tím způsobem, že by zem garantovala výnos 70% zařizovacího kapitálu. Za ostatních 30% se vydají akcie kmenové.*²³⁶

Generální projekt z roku 1897 obsahoval detailně rozpracované plány, rozpočet na realizaci stavby a také předpokládané zisky.²³⁷ Mnichovohradištský a českodubský okres byly tehdy ochotny dát 700 000 korun, tedy zhruba šestinu z celkového rozpočtu 4 144 000.²³⁸ O realizaci tratě se vážně uvažovalo ještě v roce 1908.²³⁹ Projekt však uvázl na mrtvém bodě a po roce 1918 už nebyla další vůle pokračovat ve stavbě nevýdělečných lokálních drah.²⁴⁰

7.3 Industrializace

Pro druhou polovinu 19. století je příznačný do té nevídaný doby rozvoj techniky. Stále větší množství lidí mohlo najít uplatnění v průmyslu. Díky čím dál rychlejší mechanizaci se výroba stala efektivnější a tím také levnější. Do měst se ve stále větším měřítku stěhovaly rodiny, jejichž členové doufali, že najdou pracovní místo v některé z továren.

Přestože Mnichovo Hradiště bylo na počátku šedesátých let ještě převážně zemědělského rázu, neboť téměř každý řemeslník vlastnil větší či menší políčko, existovalo v té době ve městě několik průmyslových podniků, které vytvářely pracovní příležitosti. Přesto se obec ve druhé polovině 19. století nerozrostla v důsledku industrializace, jako tomu bylo třeba v případě podobně velkých měst Náchoda a Písku. Výraznější vliv neměla na vývoj industrializace v regionu ani železnice, která napomohla rozvoji celé řady lokalit.²⁴¹

Továrny samozřejmě konkurovaly řemeslníkům, jejichž výrobní náklady byly vyšší než v případě velkovýroby. V roce 1852 se začal příslušník místní židovské obce Moritz Hahn živit výrobou obuvi. O několik let později koupil celý jeho podíl v této etablované firmě jeho švagr a od roku 1863 také spolupracovník Efraim Kompert, a podnik se tak vžil pod jeho jménem. František Mendík vzpomíná, že Kompert „nakoupil kůže, vzal si několik dobrých obuvníků, kteří kůži tuto rozkrajovali, nakoupil kopyta a dával místním ševcům s přípravami k zpracování do jejich bytů. Hotová obuv byla opět v továrně přijímána a práce placena“.²⁴² Roku 1884 byla postavena nová budova továrny, v níž v té době pracovalo přibližně 200

²³⁶ MMMH, f. Železnice, *Projekt generální 1897*, s. 14.

²³⁷ MMMH, f. Železnice, *Projekt generální 1897*.

²³⁸ Václav KUDRNÁČ, *Adresář politického okresu mnichovohradištského*, Turnov 1902, s. 35.

²³⁹ MMMH, f. Železnice, protokoly o přípravách k realizaci dráhy, 1906–1908.

²⁴⁰ MMMH, f. Železnice, blíže neurčený dokument, v němž je uvedeno, že ČSR nebude realizovat zmiňovaný projekt, 1924.

²⁴¹ Srov. I. JAKUBEC – Z. JINDRA a kol., *Dějiny hospodářství*, s. 86.

²⁴² MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky III*, s. 7.

dělníků. V osmdesátých a devadesátých letech byla továrna na obuv natolik úspěšná, že vyvážela zboží nejenom v rámci celé monarchie, ale pronikla také na evropské trhy.

Zaměstnanci podniku měli ovšem velice malé platy. Již roku 1873 se rozhodli vstoupit poprvé do stávky, která trvala skoro 10 týdnů, a podařilo se jim prosadit nárůst platu. K podobné situaci se stejným výsledkem došlo pak ještě v roce 1890. Dalším výdobytkem pracovníků továrny bylo zřízení podporovací kasy pro nemocné pracovníky. Členy byli všichni zaměstnanci mezi 14 a 60 lety, kteří byli tělesně zdraví a „*netrpěli žádnou chronickou neb nějakou nezhojitelnou nemocí*“.²⁴³ Každý člen musel týden co týden platit pravidelné příspěvky; dalším zdrojem příjmů pokladny byly pokuty dělníků za jejich přestupky. Čtvrtinou této výsledné částky, která mohla být každý rok jiná, přispívali také sami majitelé. Nárok na příspěvek měl každý člen, který si újmu na zdraví nezpůsobil vlastní vinou, třeba rvačkou či opilstvím, a doložil svou indispozici potvrzením od lékaře. Doba nemoci však nesměla překročit 23 týdnů za rok.

Druhým židovským podnikatelem ve městě byl Josef Pollatschek (někdy bývá jeho jméno uváděno v počeštělé podobě – Poláček), který vlastnil výrobu koberců, jež ovšem neměla dlouhého trvání, a chemickou továrnu na kaučukové lepidlo, kde vyráběl také inkoust, leštidla, vosky a krémy na obuv.²⁴⁴

V přilehlé vesničce Haškov se nacházel další podnik, filiálka vídeňského průmyslníka Franze Bujattiho (1813–1897), který vlastnil známou přádelnu hedvábí. Podle knihy *Die Gross-industrie Österreichs* bylo otevření této pobočky velkým překvapením pro celý obchodní svět. V Haškově se hedvábí nejenom tkalo, ale nacházely se zde také barvírna a tiskárna.²⁴⁵ Původně se zde vyráběly pouze hedvábné kapesníky, později se sortiment rozšířil na hedvábné látky, potahy na deštníky, šátky a stuhy na klobouky. Naprostá většina výrobků se vyvážela odtud přímo do Turecka a západní Evropy. Provoz byl zahájen v roce 1875 a během osmdesátých let zde bylo zaměstnáno kolem 400 dělníků, jimž Bujatti vystavěl moderní domky.²⁴⁶ Protože byl podnik postaven na místě bývalého mlýna, a tedy téměř na zelené louce, jednalo se o moderně vybavenou továrnu, v níž byly zaměstnancům poskytnuty dobré pracovní podmínky. Během první světové války byl provoz pozastaven a po vzniku Československa firma odešla.

Díky existenci dráhy mohl být v její blízkosti otevřen v roce 1870 mnichovohradištský cukrovar. Jeho majitelem byl Arnošt František z Valdštejna, který se rozhodl pro umístění

²⁴³ MMMH, f. Továrny, *Stanovy podporovací kasy pro nemocné pracovníky*, Mnichovo Hradiště 1884.

²⁴⁴ V. BUDIL – J. ČERVINKA – S. HNÍZDIL, *700 let města Mnichova Hradiště*, s. 32.

²⁴⁵ *Die Gross-industrie Österreichs IV*, Wien 1898, s. 38–39.

²⁴⁶ K přípravám stavby viz *Dělnické domky*, Hlasy pojizerské 1/4, 1. 5. 1886.

komplexu budov právě na základě blízkosti železnice. Podél turnovsko-kralupsko-pražské dráhy vznikla celá síť podobných podniků: kromě Mnichova Hradiště se další nacházely ještě v Dařenicích (místní část obce Loukov), Neratovicích, Čakovicích u Prahy. Vzorem pro vybudování cukrovaru se jistě stal dobrovický závod, který byl založen již v roce 1831 Karlem Anselmem Thurn-Taxisem (1792–1844).²⁴⁷ Cukrovary byly v této oblasti stavěny z pochopitelných důvodů: úrodná pole poskytovala dostatečné zásoby řepy, které bylo v Mnichově Hradišti ročně zpracováno kolem 250 000 metrických centů. Cukru se zde vyrobilo úctyhodné množství: 40 000 q,²⁴⁸ za což byl Valdštejn odměněn zlatou medailí na světové výstavě ve Vídni roku 1873.²⁴⁹ K cukrovaru původně patřila i rafinerie, která byla brzy zrušena.²⁵⁰

Pracovní doba byla v mnichovohradištském cukrovaru 12 hodin. V době kampaně zde bylo zaměstnáno kolem 275 mužů a 30 žen.²⁵¹ Dělníci se střídali ve dvousměnném provozu, pokud však některý z pracovníků nepřišel, mohl dělník v práci strávit až 18 hodin.²⁵² Protože se v cukrovaru používal plyn, musela být dodržována určitá bezpečnostní pravidla: bylo zde zakázáno kouřit a požívat jakékoli lihové nápoje. Také do místnosti s parním kotlem a do plynárny mohly vstoupit jenom pověřené osoby. Jakékoli neuposlechnutí bylo trestáno pokutou.

Zřízení cukrovaru nepřineslo obživu pouze dělníkům, ale prospěch z něho mohli mít také rolníci, od kterých cukrovar vykupoval „za běžné ceny“²⁵³ řepu obecnou. Kancelář byla navíc schopna „dodávati i potřebné semeno a poskytovat peněžité zálohy.“ Hraběcí pozemky, přestože dodávaly velké množství suroviny, nestačily totiž pokrýt veškerou potřebu závodu.

Dalším hraběcím podnikem, který zaměstnával obyvatele města, přestože se nenacházel přímo v obci, byl pivovar na Klášteře. Klášterské pivo mělo dlouhou tradici, která kořenila v 16. století, ale moderní závod byl zřízen až v roce 1864. K pivovaru patřila i vinopalna, která zpracovávala zejména brambory. Při pruské okupaci v létě 1866 neopatrností jakéhosi vojáka palírna vyhořela. Došlo ke ztrátám třinácti lidských životů a zničení mnoha nákladných strojů, proto nebyla znovu obnovena.²⁵⁴ Pivovar však výrobu vzápětí obnovil a na

²⁴⁷ *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Pátý díl. C – Čechůvky*, Praha 1892, s. 762.

²⁴⁸ Alois ŠIMON, *Příspěvek k historii cukrovarnictví na Hradištsku*, OJKT6, 1928, s. 82

²⁴⁹ H. PRŮŠKOVÁ, *Můj dům, můj hrad*, s. 129.

²⁵⁰ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 163.

²⁵¹ V. KUDRNÁČ, *Adresář*, s. 74.

²⁵² MMMH, f. Továrny, *Řád dělnický pro cukrovar Jeho Exc. hraběte Waldstein–Vartenberka v Mnichově Hradišti*, s. d.

²⁵³ Alois ŠIMON, *Zemědělství a hospodářský průmysl na Hradištsku v první polovici 19. století*, OJKT 10, 1932, s. 21. V článku je editován výnos úřední hraběcí kanceláře, z kterého cituji.

²⁵⁴ M. BARUS, *Prusko-rakouská válka 1866 na Mnichovohradištsku*, s. 65.

samém počátku 20. století a vyráběl až 60 000 hektolitrů za rok. Pivo se vyváželo zejména do severních Čech.²⁵⁵

Menšími podniky byly továrna na hřebíky, knihtiskárna a papírna C. K. Menzla. První zmiňovaný podnik, který se na počátku druhé poloviny 19. století nacházel na mnichovohradištském náměstí, brzy zanikl. O jeho existenci se zmiňuje František Mendík.²⁵⁶ Místní tiskárna nezaměstnávala větší množství osob, ale zdejší spolky mohly rychleji a levněji tisknout své plakáty a pozvánky na nejrůznější zábavy. První tiskárnu ve městě otevřel v roce 1884 Josef Hochmann, ten se ovšem potýkal s neustálými finančními problémy, proto živnost roku 1887 prodal mladému typografovi Jindřichu Fritschovi. Když tento muž po několika letech zemřel na tuberkulózu, vedla podnik jeho vdova. Papírna se nacházela v přilehlé vsi Hněvousice. Její majitel, výrobce papíru z Bělé pod Bezdězem C. K. Menzel, zpracovával dřevo, jenž mu dodával Arnošt František z Valdštejna, majitel okolních lesů. Přestože továrna v osmdesátých letech vyhořela,²⁵⁷ byl provoz znovu obnoven.

I když ve druhé polovině 19. století existovalo v Mnichově Hradišti a jeho těsném okolí několik průmyslových podniků, nejednalo se o takové závody, aby se ve městě vytvořila početnější dělnická vrstva. Svou roli zřejmě sehrála i skutečnost, že v okolí se nenacházely zdroje nerostných surovin nebo velké plochy zemědělských plodin, které by bylo možné v rámci velkovýroby zpracovat.

Navzdory relativně malému počtu se dělníci v Mnichově Hradišti začali v poslední třetině 19. století organizovat. Kromě několika spolků, jakými byly Dělnická beseda, spolek Pokrok či Arnold, o tom svědčí i účast místní dělnické delegace na slavnosti položení základního kamene Národního divadla.²⁵⁸

Kromě výše zmíněných místních výdobytků, kterými bylo zřízení nemocenské kasy a socioprofesionálně orientovaných spolků, přispívaly ke zlepšení postavení dělníků i říšské a zemské zákony. Dne 28. prosince 1887 byl vydán zákon o povinném úrazovém pojištění dělníků a výkonných úředníků pracujících v továrnách, těžkém průmyslu, na stavbách a ve skladištích. O necelé 4 měsíce později přibyl také zákon o nemocenském pojištění.²⁵⁹

Stejně jako v mnoha dalších českých městech, i v Mnichově Hradišti si 1. května 1890 dělníci připomínali stávkou svých kolegů v americkém Chicagu. Již od 27. dubna stávkovali dělníci Kompertovy továrny za zvýšení mezd. Hejtmanství chtělo preventivně povolat 12

²⁵⁵ V. KUDRNÁČ, *Adresář*, s. 73.

²⁵⁶ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky XVI*, s. 2–5.

²⁵⁷ *Požár*, *Hlasy pojizerské* 2/3, 2. 3. 1887, s. 3.

²⁵⁸ Zdeněk KÁRNÍK, *Památky revolučního odborového hnutí Středočeského kraje*. Okres Mladá Boleslav, Praha 1974, s. 180.

²⁵⁹ Petr SVOBODNÝ – Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004, s. 128.

četníků, ale kvůli nesouhlasu městské rady, která by musela hradit výdaje s tím spojené, se policejní dohled nekonal. Byla však učiněna určitá preventivní opatření: hudba v hostincích směla hrát pouze do 6 hodin večer, počítalo se také s nebezpečím požáru. Průvod, který vyšel z hostince Na Kocandě²⁶⁰ a byl ukončen v Haškově, proběhl poklidně. Po několikadenní stávce se vrátili dělníci do práce, aniž by dosáhli výraznějších úspěchů.²⁶¹

²⁶⁰ Nalézal se v Budovcově ulici, v části města pod zámek, kde bydlelo zejména dělnictvo.

²⁶¹ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 174; V. BUDIL – J. ČERVINKA – S. HNÍZDIL, *700 let města Mnichova Hradiště*, s. 40.

8. Sociální politika města²⁶²

8.1 Péče o zdraví obyvatel města

V polovině 19. století nebyla péče o nemocné v rakouské monarchii ještě institucionálně zakotvena a lékařská péče nebyla dostupná přibližně 80 % obyvatel. Rakouské zákonodárství však postupně zlepšovalo situaci nemocných: byly zakládány městské nemocnice, obce přispívaly na prevenci i léčbu nemocných. Zlomem byl v tomto směru říšský zákon z roku 1870, který přijal český zemský sněm až v roce 1888. Každý obyvatel příslušel do určitého zdravotního obvodu, měla být vytvořena celá řada nových zdravotnických orgánů, okresních, obecních a obvodních lékařů.²⁶³ Protože Mnichovo Hradiště patřilo v roce 1888 mezi města do 6000 obyvatel, nezískalo místo obecního lékaře, nýbrž pouze lékařů obvodních.

Mezi povinnosti obecních a obvodních lékařů patřila problematika prevence, čistoty vody, veřejných prostor, výroby a prodeje potravin. Lékař dohlížel i na porodní báby a veškerá zdravotnická zařízení ve městě. Jeho úkolem rovněž bylo ošetřit bezplatně místní chudé, ohledat mrtvé a v případě epidemie léčit nakažené. Přestože tyto úkoly byly časově mnohdy náročné, roční plat lékaře jako úřední osoby byl 400 zl. Kvůli nedostatku finančních prostředků vykonávala celá řada obecních lékařů také praxi soukromou.²⁶⁴

V šedesátých letech působili ve městě lékaři dva. Byli jimi Němec Karl Mattusch, otec pozdějšího zemského poslance Karla Mattuše, a ranhojič František Valenta. Přestože Mattusch vystudoval medicínu na pražské univerzitě, nebyl nikdy promován, podle Františka Mendíka byl však odborníkem na slovo vzatým a pracoval také jako znalec okresního soudu.²⁶⁵ Přestože byl německé národnosti, lidé ve městě si ho velmi vážili, o čemž svědčí velká účast obyvatel na jeho pohřbu v létě 1887, kde byl přítomen dokonce i hrabě Valdštejn.²⁶⁶ Na místo starého doktora Valenty nastoupil v letech sedmdesátých Jan Šoreys (1841–1907). Mendík ho líčí jako dobrého, ale velmi svérázného Čecha, který si kvůli své přímé a cynické povaze nadělal ve městě celou řadu nepřátel.²⁶⁷ Po epizodickém působení dr. Františka Ptáčníka přišel do města MUDr. Alois Linke (1858–1900), pozdější starosta města. Roku 1902 působili v Mnichově Hradišti kromě okresního lékaře, kterým byl MUDr. Alfréd

²⁶² K sociální problematice nejnověji Milan HLAVAČKA, *Die soziale Sicherungsordnung in der ländlichen Gesellschaft*, in: L. Fasora – J. Hanuš – J. Malíř (Hg.), *Sozial-reformatorisches Denken in den böhmischen Ländern 1848-1914*, München 2010, s. 25–54.

²⁶³ M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějiny české každodennosti*, s. 95.

²⁶⁴ Petr SVOBODNÝ – Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004, s. 127.

²⁶⁵ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky III*, s. 21–22.

²⁶⁶ *Z Mnichova Hradiště*, Nový Boleslavan 5/59, 27. 7. 1887, s. 3.

²⁶⁷ *Tamtéž*, s. 27

Hořice (1865–1945), ještě dva lékaři obvodní – zmiňovaný Jan Šoreys a MUDr. František Kreibich. MUDr. Rudolf Bohdan zastával post lékaře továrního.²⁶⁸ Dr. Hořice přišel od města v roce 1892. Kromě funkce okresního lékaře vedl i svou soukromou praxi,²⁶⁹ mj. fungoval i jako lékař zubní. V Mnichově Hradišti se Hořice oženil a věnoval se i svému velkému koníčku, kterým byla ornitologie.²⁷⁰

Dalším zdravotním personálem byly porodní báby. Ženy, které chtěly toto povolání vykonávat, se musely podrobit semestrálnímu studiu na univerzitě a musely být „zkoušené“ či „zkoumané“. V roce 1902 připadalo na necelé 2000 žen pět porodních babiček.²⁷¹ Ve městě také fungovala již od samého počátku 19. století lékárna, o níž bude pojednáno níže.

Lékařství bylo ve druhé polovině 19. století již poměrně vyspělé, proti řadě onemocnění existovalo očkování. Věkovou kategorií, která byla pravidelně očkována, byly děti. Přeočkování probíhalo obvykle ve školách. Ne vždy se však toto opatření setkávalo s úspěchem: „*Jako v letech dřívějších, pozorovalo se i tentokráte, že nejmenší zájem pro toto důležité zdravotnické opatření proti nákaze neštovicové jevílo obyvatelstvo měst, jmenovitě zase Mnichovo Hradiště, kdežto obyvatelstvo venkovských obcí s povinnými dítkami téměř bez výjimky k očkování se dostavilo.*“²⁷²

I přes medicínské pokroky se v Čechách dosud vyskytovaly smrtící epidemie. Když byla do Mnichova Hradiště zavlečena pruskými vojáky v roce 1866 cholera, zemřelo na její následky ve městě 24 osob (číslo nemusí být přesné, neboť ne vždy odpovídala v matrice uvedená příčina smrti realitě).²⁷³ Již tehdy byla činěna určitá preventivní opatření: „*Dozvukem války byly černé neštovice a cholera, takže město se svým lékařem dr. Fr. Valentou muselo v obci publikovati četné předpisy a pokyny zdravotní, aby se předešlo nákaze, jež spíše v okolí více řádila. Ale i ve městě bylo případů několik, zvláště mezi chudinou, takže obec schvaluje 17. 8. 1867 za léčení cholery chudých dr. Fr. Valentovi 80 zl.*“²⁷⁴

Na počátku devadesátých let si epidemii mnozí ještě pamatovali, a proto byla v letech 1891 a 1892, když se v okrese opět vyskytlo několik dalších případů tohoto bakteriálního onemocnění, ihned učiněna některá preventivní opatření. Např. v roce 1891 preventivně

²⁶⁸ V. KUDRNÁČ, *Adresář*, s. 52.

²⁶⁹ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky XVII*, s. 99.

²⁷⁰ Jeho sbírku vycpanin získalo v roce 1945 Národní muzeum v Praze, malá část je dodnes uložena v městském muzeu v Mnichově Hradišti. Zdroj: *Významné osobnosti mnichovohradištské historie*. MUDr. Alfréd Hořice, *Echo* 3, 1995, č. 4, s. 7.

²⁷¹ V. KUDRNÁČ, *Adresář*, s. 52.

²⁷² V. KUDRNÁČ, *Adresář*, s. 26 (Výňatek z výroční zprávy zdravotní za rok 1902).

²⁷³ Martin BARUS, *Cholera roku 1866 na Mnichovohradištsku*, in: *Historie 2008*. Sborník prací ze 14. celostátní studentské vědecké konference konané 5. a 6. března 2009 v Hradci Králové, Hradec Králové 2009, s. 155

²⁷⁴ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 161

zakázáno sloužit bohoslužby v kostele sv. Tří králů²⁷⁵ a o rok později byli ze svých obydlí násilně vystěhováni obyvatelé skalních bytů u nedaleké zříceniny hradu Valečova. Jako zdravotní dozor se vyklízení těchto obydlí účastnil i MUDr. Alfréd Hořice, který tehdy zastával pozici zdravotního referenta u okresního hejtmánství v Mnichově Hradišti.²⁷⁶ O tom, že celá akce mohla probíhat mírněji a citlivěji si rokycanský rodák zapsal: „*Co přečkalo staletí, rázem zničila lidská bezohlednost ze strachu před cholerovou epidemií. Pusté rozvaliny památných skalních světniček navštěvují už jen turisté, vzpomínající nezaslouženého osudu obyvatel valečovských skal.*“²⁷⁷

Kvůli strachu z cholery byly také v polovině osmdesátých let podniknuty kroky ke zřízení městské nemocnice. Okresní komise vybrala v roce 1884 chalupu v Poříčské ulici, která měla být upravena tak, aby zde mohli být izolováni nemocní. O pacienty se měly starat dvě osoby, kterým bylo přizpůsobeno podkroví domku. Velká pozornost byla věnována záchodu, což bylo pochopitelné vzhledem k přenosu onemocnění, jako byly cholera a tyfus.²⁷⁸ V nemocnici se nacházelo celkem 12 lůžek.²⁷⁹

Chceme-li zjistit nejčastější příčiny úmrtí v mnichovohradištském okrese, musíme opět vycházet z dat pro rok 1902: po tuberkulóze (152 případů), následovaly nakažlivé nemoci (záškrty, spalničky, 99 případů), záněty plic (55 osob), srdeční vady, zhoubné nádory (43 případů), vrozená slabost (40 případů), mrtvice (26 lidí). Za zmínku také stojí, že násilně zemřelo během sledovaného roku 24 osob (10 sebevražd, 14 nehod).²⁸⁰ Jednu z nešťastných náhod, byť se stala o 27 let dříve, zapsal do svých *Vzpomínek* František Mendík. V listopadu 1875 šel učitel Josef Vohnout „(...) v tmavé noci z cukrovaru, kde vyučoval hudbě, domů. Vyšel ze světlých místností ven do tmavé noci a místo po státní silnici k Mnichově Hradišti krácel po silnici (nové) ku Klášteru vedoucí. Mezi cestou asi uvědomil sobě, že nejde dobře, chtěl asi odbočit na směr k Hradišti, odbočil však nalevo, přišel zde [tj. u haškovského jezu, pozn. autorky] až na okraj lomu (...)“.²⁸¹ Učitel Vohnout byl mrtev nalezen druhého dne.

8.2 Špitál

Již v raném novověku bylo třeba řešit nějakým způsobem situaci nejchudších vrstev obyvatel. Jejich zaopatření bylo pro město důležité, neboť tím, že byli tito lidé pod kontrolou, se mohlo

²⁷⁵ Helena PRŮŠKOVÁ, *Život na ostrově sv. Anny*, s. 24.

²⁷⁶ MMMH, f. Rodáci, osobnosti, Alfréd HOŘICE, *O zániku valečovských skaláků*, s. d., strojopis, 5–6.

²⁷⁷ *Tamtéž*, s. 7.

²⁷⁸ Helena PRŮŠKOVÁ, *Můj dům, můj hrad*, s. 93–94.

²⁷⁹ V. KUDRNÁČ, *Adresář*, s. 26.

²⁸⁰ V. KUDRNÁČ, *Adresář*, s. 24–25.

²⁸¹ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky VIII*, s. 110.

předejít celé řadě problémů. Tuto funkci měl mnichovohradištský špitál, který byl v poslední třetině 19. století institucí s více než dvousetletou tradicí, neboť první zmínka o něm pochází již z roku 1643.²⁸²

Špitál nesl jméno po patronce města, sv. Anně. Bydlelo v něm 12 chudých mužů a žen, kteří byli povinni řídit se určitými pravidly. Důležitou podmínkou byla zbožnost a dodržování určitých hygienických návyků, jako bylo pravidelné ranní mytí, čisté prádlo a pořádek v místnostech. Přísný zákaz se týkal konzumace alkoholických nápojů a rvaček. Bylo také zvykem, že zdraví poskytovali pomoc nemocným. Projevem vděčnosti byly modlitby konané každý pátek v kostele sv. Jakuba za zakladatele špitálu a ostatní osoby, které se podílely na jeho financování.

Provoz zajišťoval po materiální stránce hrabě Valdštejn, potomek zakladatelů. Přestože obyvatelům špitálu byla udělována určitá finanční podpora, jednalo se o velmi malý obnos. Proto bylo těmto lidem povoleno si přivydělávat drobnými ručními pracemi. Domek z poloviny 17. století sloužil svému účelu až do roku 1900, kdy byl kvůli celkové zchátralosti stržen. Špitál byl tehdy přesunut do budovy bývalé dívčí školy.²⁸³

8.3 Péče o chudé žáky

Ve městě existovala celá řada nadací, z nichž některé byly založeny přímo za účelem podpory nejchudších dětí. Ve druhé polovině 19. století se většinou jednalo o lety prověřené organizace.

Již roku 1812 daroval místní děkan František Vágner místní škole prapor, který si mohli za poplatek 1 zl. a 10 kr. vypůjčit pozůstalí movitějších občanů na pohřeb svého zesnulého. Částka za pronajmutí praporu pak sloužila k opatření potřeb chudých žáků.²⁸⁴

Roku 1833 ku příležitosti pobytu rakouského císaře Františka I. v Mnichově Hradišti nechal hrabě Kristián z Valdštejna zřídit nadaci, z níž měli bydlet v bytě řídicího učitele dva chlapci, kterým se i po dokončení povinné školní docházky hradily náklady spojené s jejich vyučením, resp. s dalšími studii. Od této praxe se po příchodu Jana Klímy upustilo, neboť díky Hasnerovým zákonům se změnil sociální status učitele a vzrostla tak jeho práva. Pedagog tak již nemusel ve svém bytě poskytovat azyl nikomu, kdo by nebyl členem jeho rodiny.

²⁸² Helena PRŮŠKOVÁ, *Můj dům, můj hrad*, s. 90

²⁸³ K dějinám špitálu viz H. PRŮŠKOVÁ, *Můj dům, můj hrad*, s. 90–92.

²⁸⁴ MMMH, f. Školství, J. VANĚK, *Paměti vikariátu turnovského*, s. 1.

V poslední třetině 19. století vznikalo po celé monarchii podpůrné spolky pro žáky škol z nejnuznějších sociálních poměrů. Tyto spolky nebyly integrovány, leckde měly dlouhou tradici nebo alespoň určitý předobraz. V Mnichově Hradišti se 1889 ustavil Spolek pro podporování chudé školní mládeže. Jeho úkolem bylo přidělovat dětem učební pomůcky nebo ošacení. Prostředky byly často získávány prostřednictvím darů, odkazů, členských příspěvků. Na chudou školní mládež přispíval, obvykle před Vánoci, i divadelní spolek Tyl.²⁸⁵ Z *Výroční zprávy* pro rok 1893 vyplývá, že bylo celkem poděleno 164 dětí. „Rozdáno bylo celkem 58 párů botek, 8 párů bot, 34 šaty, 44 páry kalhot a 26 kabátů.“ Mimořádnými dary přispěli např. ředitel měšťanské školy Jan Vítek, továrník Franz Bujatti, občanská záložna, místní obec židovská či již zmíněný divadelní spolek.²⁸⁶ O každém chudém žákovi se vedly poctivé záznamy; roli hrálo, čím se živí rodiče, kolik má dítě sourozenců či má-li vlastní boty a kabátek.²⁸⁷

Podpůrnou roli sehrávala i sama obec. Všechny děti měly povinnost platit školné, které za rok činilo 2 zl. a 8 kr., za některé z nich ovšem platilo tuto částku město. Bohužel není známo, kolik žáků v Mnichově Hradišti do této skupiny patřilo, v celém okrese se však ve školním roce 1883/1884 jednalo o 583 dětí.²⁸⁸

8.4 Nadace a podpora chudých obyvatel

V době, kdy sociální zákonodárství teprve vznikalo, byla důležitá role nadací. Jedna z nich byla založena zámožným rodákem židovského původu, Janem Leopoldem Davidem (1783–1864), který zastával místo hospodářského ředitele u knížete Rohana a po svém penzionování žil v Praze. Po jeho smrti, byly podmínky možné finanční podpory uveřejněny v regionálním periodiku Boleslavan. Z celkové částky 40 000 tisíc byla část peněz věnována místním chudým, část snoubencům: ročně měla být mezi 15 místních chudých rozdělena částka 1800 zl., přičemž musel jeden z nich být Žid. Každý třetí rok pak měla některá nevěsta nárok na částku 300 zlatých.²⁸⁹

Kromě nadací byly ve městě konány i jiné charitativní akce. Takovým případem byly i každoroční příspěvky hraběcí rodiny chudým dětem. O Štědrém dnu věnoval Arnošt František

²⁸⁵ Viz např. Nový Boleslavan 1882–1888.

²⁸⁶ MMMH, f. Spolek pro podporování chudé školní mládeže, *Výroční zpráva*, 1893, rkp.

²⁸⁷ MMMH, f. Spolek pro podpor. chudé školní mládeže, *Seznam chudých žáků k podělení spolkem*, 1894, rkp.

²⁸⁸ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 165.

²⁸⁹ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 334.

z Valdštejna sto padesáti školákům „šaty, vánočky, ovoce, početní tabulky a hračky“.²⁹⁰ Ochotnický spolek Tyl také často věnoval svůj výdělek „na chudé“.²⁹¹

Nelehké bylo postavení starých a nemocných osob, které se v případě velké nouze obracely na městskou radu s žádostí, aby jim byla udělena alespoň malá podpora, neboť výše zmiňovaný špitál měl jen omezenou kapacitu. Za tímto účelem byl ve městě zřízen Ústav pro chudinskou podporu. Ten shromažďoval žádosti chudiny a přimlouval se za nejpotřebnější. Podíváme-li se na jména „*otců chudých*“, tedy těch, kteří uznávali oprávněnost jednotlivých žádostí, nalezneme jména příslušníků místní elity. Byli mezi nimi děkan Ignác Frank, lékárník Václav Sekera, poštmistr a radní Josef Tuvora. Pokud byla žádost schválena, vyplatilo město peníze z tzv. chudinské kasy.²⁹² Přestože do tohoto fondu pravidelně přicházely poplatky za vystavené domovské listy, udělení povolení k živnosti (stavbě, ženění), vysvědčení mravů, pokuty a v jeho prospěch byly pořádány i hudební či divadelní zábavy, schodek byl vždy velký. V roce 1884 měl kupříkladu Ústav pro chudinskou podporu příjem 800 zl., výdaje však byly téměř třikrát vyšší. Rozdíl, který v rozpočtu obce tímto nastal, „*se kryje přirážkami*“.²⁹³ V některých případech se tak stávalo, že některý dobrodinec přispěl jednorázově větší částkou. V takovém případě mohlo být poděleno více rodin, jako v roce 1863, kdy okresní přednosta Karel Čeňkov daroval 15 zl., které byly rozděleny mezi 18 rodin.

Vycházíme-li z analýzy několika desítek žádostí, které jsou k dispozici v městském muzeu v Mnichově Hradišti (léta 1865–1866) a ve Státním okresním archivu v Mladé Boleslavi (rok 1885), lze konstatovat, že vyhověno bývalo obvykle žadateli, který byl starý, nemocný či neschopný práce. Na chudinský spolek se také obracely vdovy s mnoha dětmi či sirotci. Někdy bylo nutné dodat lékařské vysvědčení. Těmto osobám byl posléze vyplácen jistý obnos, v některých případech byla částka vyplácena doživotně. Podpora však mohla být také odebrána, důvodem se mohla stát např. žebrota nebo pití kořalky. V žádostech psaných často nevypsanou rukou jsou zachyceny smutné osudy nejchudších a na pomoc druhých odkázaných starců a stařen:²⁹⁴ „*Prosim s ponizenosti vsechni [!] vespolek, abi [!] bili [!] tak dobrotivi, a mne znejakou [!] pomoci přispeli, sem dlužen činži a videlek [!] žádni nemam, tak sem velike bide a nedostatku postaveni, že si radi [!] nevím, tak jich vsechni [!] prosim*

²⁹⁰ Z *Mnichova Hradiště*, Boleslavan, 3/10, 5. 1. 1862, s. 78.

²⁹¹ MMMH, f. Divadelní spolek Tyl, složka sbírka plakátů.

²⁹² MMMH, f. Chudinský spolek, složka žádosti.

²⁹³ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 166.

²⁹⁴ Žádosti o podporu ve stáří a nemoci jsou uloženy v SOKA Mladá Boleslav, f. Archiv města Mnichova Hradiště, Pozůstalost obce samostatná, rok 1885.

neodmrštej mne.“²⁹⁵ Žádost bývalého krejčího Prokopa Quaisera byla vyřízena kladně a dostal týdenní příspěvek 2 zl.

Leckdy byli autory žádostí sami otcové chudých, což je zřejmé z ustálených formulací: „*Slavné zastupitelstvo, ráčiž mě [!] v pokoře podepsané nějaký maličký příspěvek z duchodu chudých k vyplacení povolití, an v stavu nejsem v nynější zimny [!] čas výdělek takový sobě vydobíti, který by mě denně jedenkrát se bramborou nasytiti popřál, an dříví a nájemní činže vše pohltí. Jsem nyní 50 roku stará a k lechke [!] práci, vzhledem na moje tělesný vádi [!] postačedlna, avšak ale výdělek pro mě v nýnější dobu docela schází, protožež podpori [!] prosim. V Hradišti dne 10. ledna 1865. +++ tj. Marie ovdověla Koštejnova, k jména podpisu dožádala Jozefa [!] Červenku“²⁹⁶ Z projevu bývalého purkmistra je zřejmé, že byl zvyklý na německé úřadování, a tak zřejmě nikdy v úplnosti neovládl český pravopis.²⁹⁷*

8.5 Lékárník Václav J. Sekera

Ve čtyřicátých až šedesátých letech patřil mezi neaktivnější vlastence doktor farmacie Václav Jan Sekera (1815–1875), vlastník lékárny, který také krátce vykonával funkci starosty města.

Sekera se narodil 13. května 1815 v Mnichově Hradišti jako syn soukeníka a pozdějšího starosty města.²⁹⁸ Středoškolské vzdělání získal na gymnáziu v Mladé Boleslavi, posléze vstoupil do učení v lékárně svého strýce. Tehdejší praxe byla taková, že budoucí lékárník se nejprve vyučil u zkušeného kolegy a posléze navštěvoval po dobu dvou let univerzitu.²⁹⁹

To se stalo i v Sekerově případě, který roku 1836 odešel do Prahy a stal se posluchačem mineralogie, zoologie, chemie a botaniky.³⁰⁰ Během pobytu v Praze se student Sekera seznámil s několika českými vlastenci. Hluboký dojem na něj učinil jeho učitel Jan Svatopluk Presl (1791–1849), který v jeho ročníku přednášel mineralogii a zoologii.

Po smrti svého strýce, lékárníka Václava Vejricha (1766–1835), v roce 1838 zdědil mladý muž na severním okraji rodného města dům, kde se nacházela mnichovohradišťská lékárna, a zde po ukončení studií začal provozovat svou živnost. Roku 1842 se Václav Sekera oženil s Annou Kittlovou (*1818), dcerou důchodního na Klášteře, a narodilo se jim pět dětí – syn Emil a dcery Marie, Evženie, Hermína a Františka.³⁰¹

²⁹⁵ MMMH, f. Chudinský spolek, složka žádosti, žádost Prokopa Quaisera, s. d.

²⁹⁶ MMMH, f. Chudinský spolek, složka žádosti, žádost negramotné Marie Koštejnové ze dne 10. 1. 1865.

²⁹⁷ Příjemní Josefa Červinky se objevuje i ve výše uvedené podobě.

²⁹⁸ Alois ŠIMON, *Z korespondence hradišťského lékárníka Sekery*, OJKT 14, 1936, s. 127.

²⁹⁹ P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny lékařství*, s. 100–101.

³⁰⁰ K Sekerově životu viz jeho životopis: MMMH, f. Sekera (převod z fary).

³⁰¹ Alois ŠIMON, *Z korespondence hradišťského lékárníka Sekery*, OJKT 15, 1937, s. 130.

Od konce třicátých let udržoval lékárník česky psanou korespondenci s několika předními vlastenci. Zatímco rané dopisy s J. S. Preslem se týkaly zejména chemických pokusů, s Karlem Slavojem Amerlingem (1807–1884) měl důvěrnější vztah.³⁰² Jejich korespondence, dnes s největší pravděpodobností neúplná,³⁰³ se týká i soukromého života, přestože je zaměřena zejména na veřejné působení obou přátel. Již ve čtyřicátých letech posílal Amerling do Mnichova Hradiště české knihy, které Sekera rozšiřoval mezi obyvatele, a podobně činili i lékař a popularizátor přírodovědných poznatků Filip Stanislav Kodým (1811–1884) či dramatik Josef Kajetán Tyl (1808–1856). Tyto dopisy ukazují, jakým způsobem byly do menších měst šířeny české knihy. Zároveň se v nich promítá neustálá finanční tíseň spisovatelů a jejich nejistota, zda se povede vlastním nákladem vydané knihy rozprodat. Václav Sekera měl ovšem úspěch. Byl pro tuto činnost jistě vhodnou osobou: jednalo se o vzdělaného, relativně bohatého muže, jenž u ostatních obyvatel jistě platil za autoritu. Některé svazky také zdarma věnovali Sekerovi pražští přátelé knihovně, kterou spravovala místní Měšťanská beseda.³⁰⁴

Na podzim roku 1860 si dokonce Sekera pořídil kupeckou koncesi, která mu umožňovala prodávat tyto knihy přímo v lékárně, protože ve městě tehdy neexistoval jiný knihkupec: „*Nížepodepsaný uctivě v známost uvádí, že prvním říjnem t. r. veleslav. c. k. místodržitelstvím povolené knihkupectví, jakož i obchod v musikaliích a uměleckých výrobcích otevřel. Všechna až posud vyšlá jak česká, tak německá díla u něho dostati lze a bude vždy jeho upřímnou snahou, aby nejnovější úkazy české a německé literatury vždy na skladě měl, přičemž ovšem na česko-slovanské písemnictví zvláštní zřetel míti bude. Veškeré česko-slovanské časopisy se jím odebíráti mohou.*“³⁰⁵ V jeho nabídce se nacházela zejména česká beletrie, prodával i tehdy oblíbeného Máchu, Langra či Rubeše, k dostání však byly také modlitební knihy, bible či svazky popularizační a odborné.

Lékárna tak byla jedním z míst čilého vlasteneckého života. Sekerovo národní cítění se promítalo v letech šedesátých i do vybavení obchodu: na nejvyšších policích byly „*postaveny sošky představující naše české krále a velikány,*“ a „*na straně jižní místnosti byla zasklení skříň s vyloženými tam knihami*“.³⁰⁶ Sám lékárník vypadal jako „*starý vážný pán patriarchálního zjevu, vyšší postavy a mohutného, již bílého plnovousu*“.³⁰⁷

³⁰² Alois ŠIMON, *Z korespondence hradištského lékárníka Sekery*, OJKT 15, 1937, s. 16–17 a 130–135.

³⁰³ Originály dopisů jsou uloženy v MMMH, f. Lékárna.

³⁰⁴ Alois ŠIMON, *Z korespondence hradištského lékárníka Sekery*, OJKT 15, 1937, s. 131, 134.

³⁰⁵ Alois ŠIMON, *Z korespondence hradištského lékárníka Sekery*, OJKT 14, 1936, s. 127. Součástí edice je i Sekerův inzerát uveřejněný v roce 1860 v časopisu Boleslavan, který dokládá šíři nabízeného sortimentu.

³⁰⁶ MMMH, František MENDÍK, *Vzpomínky XVIII*, s. 59.

³⁰⁷ MMMH, František MENDÍK, *Vzpomínky XVIII*, s. 60.

Významné bylo i Sekerovo působení v místním Chudinském spolku, kde zastával funkci účetního a v některých případech psal za negramotné či psaní neschopné chudé jednotlivé žádosti.³⁰⁸

Kromě těchto záslužných aktivit se Václav Sekera zabýval i botanikou, která jej přitahovala od studentských let. Celý život pracoval na rozsáhlém herbáři, objevil dokonce některé nové druhy české květeny, publikoval v několika časopisech a byl i členem několika přírodovědných spolků v Rakousku, Německu a Švýcarsku. Tato činnost mu vynesla mj. čestný doktorát na Jagellonské univerzitě v Krakově a čestné členství v německé přírodovědecké akademii.³⁰⁹

V roce 1875 se Sekera rozhodl přenést lékárnu na místo, jež by bylo lépe dostupné obyvatelům ze všech částí města. Koupil proto zchátralý dřevěný dům na náměstí, který zboural, a na jeho místě postavil novou lékárnu. Ta sloužila svému účelu více než 100 let.³¹⁰

Lékárníkova všeobecná obliba ve městě mu roku 1868 vynesla funkci starosty. Dlouho ji však nezastával – ze zdravotních důvodů se již o rok později této úlohy vzdal.³¹¹ V závěru svého života byl totiž postižen hluchotou.³¹² Václav Sekera zemřel 21. dubna 1875. Vlastenecký duch se však šířil v lékárně i nadále, neboť jeho zeť Václav Mráček († 1914) byl také přesvědčeným Čechem – patřil k aktivním členům Čtenářské besedy, a roku 1898 dokonce sepsal její historii. Magistrem farmacie se stal také Sekerův vnuk Kamil,³¹³ který předčasně zemřel.³¹⁴

³⁰⁸ MMMH, f. Chudinský spolek, *Výkazy chudinského spolku*.

³⁰⁹ *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Dvacátý druhý díl. Rozkošný – Schloppe*, 1904 s. 807.

³¹⁰ Jana DUMKOVÁ, *Pozoruhodné dějiny lékárny v Mnichově Hradišti*, OJKT 16 (33), 2010, č. 2, s. 100–102.

³¹¹ H. PRŮŠKOVÁ, *Můj dům, můj hrad*, s. 30.

³¹² MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky XVIII*, s. 67.

³¹³ SOKA Mladá Boleslav, fond Měšťanská beseda, Václav MRÁČEK, *Besední paměti*, Mnichovo Hradiště 1898.

³¹⁴ J. DUMKOVÁ, *Pozoruhodné dějiny lékárny*, s. 102.

9. Školství

9.1 Vývoj školství v Mnichově Hradišti

Od sedmdesátých let 18. století neměly být školy vyhrazeny pouze úzkému okruhu žáků; školská reforma Marie Terezie vycházela z potřeb státu, pro něž bylo výhodné, aby poddaní uměli alespoň číst, psát a počítat. Mnichovohradištské matriky ze druhé poloviny 19. století však ukazují, že ne všichni obyvatelé města byli gramotní.³¹⁵ Výuku leckdy obstarávaly nekompetentní osoby, navíc ne všechny děti skutečně školu navštěvovaly. Také velikost učeben a počet žáků v nich byl často nevyhovující.

Situace se však měla zlepšit. Od roku 1863, kdy vstoupil v platnost nový školský zákon, spadalo školství mezi obecní záležitosti. Města nejenom vyplácela služné učitelům, ale také hradila veškeré ostatní náklady a spravovala školní fondy, školní nadace, budovy škol a případně jejich pozemky. Vyučovací jazyk závisel na tom, zda byla městská rada česká či německá, a podle toho se odvíjel i vyučovací jazyk. Starosta obce byl zároveň předsedou místní školní rady, která vybírala nové učitele.

V letech 1867–1869 vstoupilo v platnost několik zákonů, které výrazně ovlivnily podobu školství v Předlitavsku. Tzv. Hasnerovy zákony upravovaly poměr školy a církve: od této chvíle ztratila církev právo dohledu nad školami, náboženství se stalo pouze jedním z vyučovaných předmětů. Dalším výdobytkem bylo zřízení okresních a zemských školních rad. Školy tak podléhaly přímému dohledu státní správy a obcím bylo ponecháno pouze materiální zajištění škol.³¹⁶ Pokud se ve městě uprázdnilo místo učitele, připravila místní školní rada seznam tří kandidátů, který postoupila okresní školní radě. Ta se návrhů mohla, ale také nemusela přidržet.³¹⁷

Zákonná opatření ministra kultu a vyučování Leopolda Hasnera (1818–1891) také prodloužila v roce 1869 povinnou školní docházku z šesti na osm let a zřizovala měšťanské školy, přičemž mohl žák po pěti letech přejít buď na školu měšťanskou, nebo na gymnázium.³¹⁸ Novelou z roku 1883 se však opět snížila doba povinné školní docházky na šest let.³¹⁹

V polovině 19. století byla ve městě jediná školní instituce, kam docházeli chlapci i dívky současně. Školní budova byla postavena již mezi lety 1714–1718 vedle domu, kde se

³¹⁵ SOA Praha, f. Matriky, Mnichovo Hradiště 15, 1866–1881.

³¹⁶ J. JANÁK – Z. HLEDÍKOVÁ, *Dějiny správy*, s. 285.

³¹⁷ Jan ŠAFRÁNEK, *Školy české*, Praha 1918, s. 185

³¹⁸ M. HLAVÁČKA, *Zlatý věk*, s. 93.

³¹⁹ J. JANÁK – Z. HLEDÍKOVÁ, *Dějiny správy*, s. 285.

nacházelo místní děkanství. Toto umístění školy nebylo jistě náhodné, neboť symbolizovalo úzký vztah mezi vzděláváním a církví. Mnichovohradištská škola byla i poměrně dobře vybavena: od roku 1835 disponovala vlastní školkou pro pěstování ovocných stromů a o tři roky později věnoval místní děkan František Nigrin 350 zlatých, aby mohla být zřízena školní knihovna.³²⁰

Školní budova byla původně přízemní, ale i přes přístavbu prvního patra ve čtyřicátých letech 19. století přestala brzy vyhovovat: navštěvovaly ji děti z několika okolních vesnic a jejich počet v roce 1865 přesáhl číslo 500. Tento nemalý počet žáků, který však byl reálně o něco nižší, neboť ne všichni do školy skutečně chodili, se tísnil ve dvou učebnách a na školním dvoře byly pouze dvě latríny.³²¹

I z toho důvodu se obec rozhodla přikročit k dalším stavebním úpravám. Byly postaveny dva nové záchody a díky iniciativě místního děkana Ignáce Fraňka († 1872) stoupl počet tříd na tři. Nová třetí třída vznikla tím, že byl zrušen byt podučitele, který se sloučil s bývalou německou třídou, kde v letech 1852–1866 připravoval řídicí učitel Jan Bubák nadanější chlapce na gymnaziální studia. Při důkladné prohlídce ovšem vyšlo najevo, že příčky mezi místnostmi jsou shnilé, a proto náklady výrazně překročily veškerá očekávání.³²² Financování školství bylo v Mnichově Hradišti věcí problematickou, což dokazovala právě stavba nových školních prostor, ale také průtahy s platy učitelů. Např. v roce 1865 nedostali učitelé služné po dobu čtyř měsíců a město si muselo půjčit od Občanské záložny částku 400 zlatých.³²³ Podobné problémy řešila celá řada obcí a byl to také hlavní důvod, proč v roce 1869 přešly školy pod správu státu.³²⁴

V témže roce 1866 si dopisovatel časopisu Boleslavan posteskl nad stavem mnichovohradištského školství. Vyčítal městské radě přílišnou liknavost a radil „*aby školní výbor a zvláště školdozorce přísně nad tím dbal, aby dívky pilně školu navštěvovaly, aby učitelové hodiny k vyučování určené také jenom tomuto účelu věnovali, aby vyučování ve všech třídách stejně počínalo a stejně ukončeno bylo, aby učitelové svěřenou jim mládež do kostela a z kostela doprovázeli, aby zdejší škola na čtyřtřídní farní školu se proměnila, aby v poslední třídě chlapci od děvčat se odloučili a o vzdělání odrostlejších těchto děvčat více se dbalo, aby všelikým ženským pracím vyučovány byly, aby se večerní řemeslnická škola zařídila, aby oboum posledním učitelům přiměřené služné se zvýšilo, aby zvláště učitel*

³²⁰ MMMH, f. Školství, Josef VANĚK, *Paměti vikariátu turnovského – Mnichovo Hradiště*, před r. 1899, rkp., s. 2.

³²¹ H. Průšková, *Můj dům, můj hrad*, s. 109; MMMH, f. Školství, J. VANĚK, *Paměti vikariátu turnovského*, s. 5.

³²² *Z Mnichova Hradiště*, Boleslavan 7/13, 30. 3. 1866, s. 54.

³²³ MMMH, f. Školství, J. VANĚK, *Paměti vikariátu turnovského*, s. 6.

³²⁴ M. HLAVAČKA, *Zlatý věk*, s. 94.

V[ohnout] nemusel s celou rodinou svou nejtrpčí a nejcitelnější bídu snášeti a dítky své nejpotřebnějším šatem zaopatřiti mohl“.³²⁵ Nikdo z obyvatel města netušil, že o tři měsíce později poslouží škola jako lazaret a zničeny budou veškeré písemné dokumenty vážící se ke školství v Mnichově Hradišti.³²⁶

Jak vypadalo vyučování koncem šedesátých let v praxi, popsal ve svých *Vzpomínkách* František Mendík: „Na straně západní seděli chlapci, na straně východní děvčata a za nimi vzadu ve dvou lavicích chlapci z přiškolené obce Hoškovic. (...) Tenkrát roku 1867 byla povinnost školní šestiletá do 12 roků stáří, a jelikož byla škola v Mn[ichově] Hradišti jen třítrídni, sešli se ve třídě III. žáci a žákyně s rozdílem stáří 3 až 4 roků, třeba po celé 4 roky.“³²⁷ Školní výuka začínala bohoslužbou v kostele.

V roce 1872 dosáhl počet žáků na mnichovohradištské škole 525 dětí, proto bylo rozhodnuto, že od 1. 5. 1873 bude rozšířen počet tříd na čtyři, a o necelý rok později byla zřízena i 5. třída.³²⁸

Ke stavbě nové budovy chlapecké školy se přikročilo až v roce 1884. Obec tehdy zakoupila na náměstí bývalý hostinec a na jeho místě postavila dvoupatrovou školu, která slouží dodnes. Umístění opět nemohlo být náhodné: poloha naproti radnici mohla tentokrát značit postupující sekularizaci a důležitost vzdělání pro rozkvět obce. Vysvěcení nové budovy se konalo již o rok později. Žáci oslavili tuto událost dětským divadelním přestavením a večer se konal v hostinci U Černého orla slavnostní koncert.³²⁹ Do nové budovy byl přenesen byt řídícího učitele, škola chlapecká a brzy se sem měla nastěhovat i nově zřízená měšťanka.³³⁰ Dívčí škola, čítající pět tříd, zůstala v původní škole nacházející se vedle fary. Budova si opět vyžádala rekonstrukci, která stála celých 9000 zlatých.³³¹

V roce 1885 byla oddělena výuka dívek a chlapců. Jednou z prvních učitelek ve městě se stala i výborná zpěvačka Filomena Kubínová. Dne 1. září byla otevřena i chlapecká měšťanská škola, jejímž ředitelem se stal dosavadní písecký učitel Jan Vítek a o rok později přibyla i průmyslová škola pokračovací.³³²

Nadaní a pilní žáci, jejichž rodiče si mohli dovolit financovat potomkům studia, odcházeli po 5. třídě národní školy na gymnázium. Většina takových chlapců studovala

³²⁵ *Z Mnichova Hradiště*, Boleslavan 7/15, 30. 4. 1866, s. 62.

³²⁶ MMH, f. Školství, J. VANĚK, *Paměti vikariátu turnovského*, s. 6.

³²⁷ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky XI*, s. 119–121.

³²⁸ MMMH, f. Školství, J. VANĚK, *Paměti vikariátu turnovského*, s. 9.

³²⁹ H. PRŮŠKOVÁ, *Můj dům, můj hrad*, s. 109–110.

³³⁰ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky XI*, s. 5.

³³¹ MMMH, f. Školství, J. VANĚK, *Paměti vikariátu turnovského*, s. 3.

³³² Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 173–173.

v Mladé Boleslavi, kde byla na nižším stupni vyučovacím jazykem čeština.³³³ Nejbližší německé gymnázium se pak nacházelo v České Lípě a v Liberci.

Kromě obecné školy veřejné existovala v Mnichově Hradišti ještě škola soukromá, židovská, kde se vyučovalo německy.³³⁴

Školství v Mnichově Hradišti se do roku 1900 značně diferencovalo. Na přelomu století se ve městě nacházely obecná škola chlapecká i dívčí (dohromady 10 tříd), měšťanská škola chlapecká i dívčí (celkem 6 tříd), průmyslová pokračovací škola a dokonce škola hudební, kde vyučoval Jaroslav Červa. Hudební školy neexistovaly zdaleka v každém městě; i obce podstatně větší, jako byly třeba Písek, Jindřichův Hradec či Litoměřice, toto zařízení neměly.³³⁵

Na příkladu Mnichova Hradiště je patrné, jak velkému pokroku v oblasti školství došlo a jakým způsobem se změnilo jeho postavení na pomyslné ose církev – stát. Je nezpochybnitelné, že sekularizace zasáhla tuto oblast života obyvatel habsburské monarchie velmi výrazně. Prodloužení povinné školní docházky a větší diferenciací škol umožnila vyšší a odbornější vzdělání, které jistě nemalou měrou přispělo k vyspělosti českých zemí, neboť se zařadily k oblastem s nejvyšší gramotností.³³⁶

9.2 Spolek Budeč

Spolkem, u jehož zrodu Jan Klíma stál a v němž také dlouho zastával funkci místopředsedy, byla učitelská jednota Budeč. Učitelské spolky stály na pomezí spolků profesních (odborných), společenských a všeobecně vzdělávacích, plnily však také funkci zábavní a podpůrnou.

Jednoty vznikaly pod stejným názvem od konce šedesátých let 19. století. Jejich cílem byla větší míra spolupráce mezi učiteli jednoho okresu. Jednotný postup většího množství kantorů mohl přispět např. ke zlepšení jejich platových podmínek, ale zejména se na jednotlivých schůzích řešily problémy výchovy a vzdělání žáků. Učitelské jednoty se však organizovaly i na vyšší než okresní úrovni: delegáti učitelských spolků byli vysíláni na valné hromady Ústředního spolku jednot učitelských v Čechách.

³³³ J. ŠAFRÁNEK, *Školy české*, s. 194.

³³⁴ Václav PARÍK, *Dějiny Židů v Mnichově Hradišti*, in: H. Gold (ed.), *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Band 1, Brno 1932, s. 411.

³³⁵ Ivan OTCOVSKÝ, *Soupis učitelských a školských spolků v Čechách do roku 1900*, Praha 1977, s. 232.

³³⁶ Při sčítání lidu v roce 1900 bylo zjištěno, že ve městě žije 235 negramotných žen a 278 negramotných mužů. Vyčíslíme-li toto množství procentuálně, bylo ještě 14,25% obyvatelstva negramotných. Mezi ně však byly počítány i děti a nezanedbatelnou část jistě tvořili i příslušníci nejstarší generace; zdroj: MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 175.

Mnichovohradištská Budeč vznikla roku 1870, v období, kdy došlo k ustavení největšího počtu učitelských spolků v zemi.³³⁷ Její zakladatelé navazovali na tradici setkávání učitelů z celého vikariátu turnovského, jehož školdozorcem byl kněz Antonín Marek. Jeho autorita jistě ovlivnila náplň těchto schůzek.³³⁸ Prvním předsedou se stal František Walter, c. k. okresní školní inspektor, v roce 1890 se do čela spolku dostal ředitel mnichovohradištské měšťanky Jan Vítek. Členy byli učitelé z třiatřiceti obcí okresu.

Členové Budče se setkávali několikrát, nejméně třikrát, do roka v různých školách okresu. Dva až tři učitelé vždy vystoupili s nějakým příspěvkem, který se týkal didaktických či výchovných otázek nebo rozšiřoval vědomostní obzory účastníků. Často se diskutovalo o nových metodách a učebních pomůckách. Jedním z témat pravidelných setkávání byla i problematika vyučovacího jazyka, spolek však neměl podobné národnostní ambice jako místní odbor Ústřední matice školské; vystupoval zcela apoliticky.

O činnosti mnichovohradištské Budče se čas od času objevovaly zajímavé zprávy v novinách. Díky těmto poměrně podrobným referátům si můžeme udělat představu o tom, jak schůzky probíhaly, jaká témata se řešila, na čem se učitelé celého okresu shodli – nebo naopak neshodli. Někdy se objevují také údaje o počtu účastníků. Kupříkladu dne 18. dubna 1883 se konalo setkání v Bakově nad Jizerou. Po schválení protokolu z předešlé schůze se předseda František Walter rozhovořil na téma *O pěstování citu vlasteneckého v rodině i ve škole*. Jednou z tezí referátu bylo, že vlastenecké cítění je třeba pěstovat od raného dětství; Walter např. navrhoval, aby matky vyprávěly potomkům o mužích, kteří se zasloužili o národ, zpívaly vlastenecké písně, upozorňovaly je na přírodní i historické památky české země. Druhým bodem programu byl referát učitele Mikuláše Maštalíře *O samočinnosti dětí*. Moderně řečeno – hlavním tématem celého příspěvku byl problém motivace žáků. Maštalíř zmínil nejrůznější způsoby, kterými lze v dětech probudit zájem o předmět, což vyvolalo všeobecnou diskusi. Posledním vystoupivším byl řídící učitel Jan Bělík ze Březiny, jehož řečnické téma znělo *V čem záleží štěstí učitelovo*. Během schůze kolovaly mezi přítomnými také pedagogické časopisy a na Ústřední matici školskou bylo vybráno 6 zlatých a 55 krejcarů.³³⁹ Učitelé spolupracovali při schůzích také s místními odborníky, např. s lékaři; na schůzi konané 11. března 1889 přednesl MUDr. Alois Linke referát o dětských nemocech.³⁴⁰

Učitelé mnichovohradištského okresu se hrdě hlásili k odkazu Jana Amose Komenského. V březnu 1892, kdy uběhlo 300 let od jeho narození, uspořádala Budeč

³³⁷ I. OTCOVSKÝ, *Soupis učitelských*, s. 8.

³³⁸ Podrobně viz Alois ŠIMON, *Počátky spolkového ruchu učitelstva na Mnichovohradištsku*, OJKT 11, 1933 s. 39–43 a 62–68.

³³⁹ *Z Budče mnichovohradištské*, Nový Boleslavan 1/41, 11. 5. 1883, s. 4–5.

³⁴⁰ MMMH, f. Spolky, složka Budeč, pozvánky na schůze.

velkému českému pedagogovi slavnost, a to i přesto, že oslavy byly na školách po celých Čechách z výnosu ministerstva vyučování zakázány.³⁴¹

Mezi další aktivity spolku patřilo shromažďování odborné pedagogické literatury, zřizování knihoven, rozšiřování sbírek přírodnin a jiných učebních pomůcek. Spolek měl také přehled o tom, který z učitelů jaké periodikum odebírá; Walter své kolegy například vyzýval: „*Račte laskavě (...) oznámiti správě školy v Mn[ichově] Hradišti, které spisy (knihy a časopisy) každý člen sboru a celý sbor učitelů dohromady odebíráte, abychom mohli oznámení učiniti v příčině sestavení statistiky, jak učitelstvo podporuje literaturu naši.*“³⁴² Budeč neplnila žádnou sociální funkci kromě jediné výjimky: pokud byl ve spolkové pokladně dostatek peněz, pořizovaly se zemřelým členům náhrobky.³⁴³

9.3 Řídící učitel Jan Klíma

Významnou osobností Mnichovohradištska byl nejen v oblasti školství řídící učitel Jan Klíma (1828–1892).

Narodil se 10. května 1828 v Úvalech u Prahy. Pocházel ze staré učitelské rodiny – toto povolání vykonávali jeho děd, otec i strýc. Klíma vychodil pražskou varhanickou školu a roku 1846 absolvoval kurs pro budoucí učitele při pražské učitelské škole. Na konci čtyřicátých let působil jako učitelský pomocník v Únětících a Kyjích. V revolučním roce 1848 byla v Praze zřízena první hlavní škola, na níž se vyučovalo česky. Její ředitel Karel Slavoj Amerling (1807–1884) se zasloužil o to, že byl při škole zřízen ústav ke vzdělávání učitelů. Jeho absolvování trvalo dva roky a jedním z absolventů byl v roce 1855 i mladý Klíma. Ten dále působil na hlavní škole ve Mšeně a od 1. března 1867 byl jmenován řídícím učitelem v Mnichově Hradišti.³⁴⁴

Po ukončení studia se Klíma ve Mšeně oženil. Jeho žena ovšem po roce zemřela na tuberkulózu a podobně dopadlo i druhé manželství.³⁴⁵ Potřetí se Jan Klíma oženil s Antoníí Podhajskou (1836–1911), dcerou obchodníka, jež pocházela z Bohdanče u Pardubic. Jednalo se také o českou vlastenku – při slavnostním odhalení pomníku básníku J. J. Langrovi v roce 1861 recitovala ve svém rodišti české verše.³⁴⁶ Jak vzpomíná František Mendík, byla tato žena také velmi dobrou divadelní ochotnicí a zpěvačkou.³⁴⁷ Manželé měli dohromady šest

³⁴¹ Alois ŠIMON, *Oslava 300 výročí narozenin Jana Amose Komenského*, OJKT 14, 1936, s. 86–88.

³⁴² MMMH, f. Spolky, složka Budeč, list ze dne 19. 3. 1882.

³⁴³ I. OTCOVSKÝ, *Soupis učitelských*, s. 233.

³⁴⁴ K životu Jana Klímy: Pedagogické muzeum J. A. Komenského, f. J. V. Klíma, sign. S151-II/2.

³⁴⁵ Jiří V. KLÍMA, *Jirka. Pohádka o jeho dětství*, Praha 1944, s. 212.

³⁴⁶ PMJAK, f. J. V. Klíma, blíže neurčený novinový článek z regionálního periodika, sign. S151-II/4.

³⁴⁷ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky XI*, s. 129

dětí, tři chlapci zemřeli v dětském věku, dospělosti se dožili pouze dcera Antonie (*1866) a synové Jiří (1873–1948) a Stanislav (1878–1944).³⁴⁸

Konkurs na uprázdněné místo řídícího učitele v Mnichově Hradišti byl zveřejněn 11. ledna 1867 v časopise Boleslavan. Obec slibovala úspěšnému kandidátu roční plat 400 zlatých a služební byt v budově školy.³⁴⁹ Příjmy učitele netvořil pouze školní plat, ale také výnos z polí, ředitelství kůru, příjmy z koled, pašijí a slavností Božího těla.³⁵⁰ Kandidátů se přihlásilo jedenáct, z toho šest nesplňovalo podmínky konkurzu. O místo zřejmě stál dosavadní podučitel Josef Karásek, ale nesplňoval jednu z podmínek: vzdělání, které by ho opravňovalo učit na škole hlavní. Dne 5. února 1867 byl pěti hlasy zvolen za nového řídícího učitele Jan Klíma.³⁵¹ Město tehdy ještě možná netušilo, jak dobře zvolilo.

Zásluhy Jana Klímy v oblasti školství byly nesporné: z původních tří tříd se postupně stalo šest, Klíma se navíc velmi angažoval v kulturním a spolkovém životě města. Řídící učitel se nijak netajil tím, že je odpůrcem zkrácení povinné školní docházky na šest let, k němuž došlo v roce 1883, a většího vlivu církve.³⁵² O jeho pedagogickém nadání svědčí i skutečnost, že na samém počátku svého působení, kdy mohl žák třetí třídu navštěvovat i čtyři roky po sobě, obměňoval tento učitel látku natolik, aby se učivo stále neopakovalo a zároveň odpovídalo mentální úrovni žáků.³⁵³ Řídící učitel uměl také výborně německy, proto v tomto jazyce vzdělával i malou skupinku žáků po skončení vyučování.³⁵⁴

Jan Klíma měl pověst dobrého a spravedlivého učitele, dovedl však také trestat: nejmírnějším trestem bylo opsat několikrát větu, že povinností žáka ve škole je slušně se chovat, následoval trest, kdy stál provinilec vedle školní tabule, třetím stupněm bylo klečení v přední části třídy a největším nezbedníkům byla určena rákoska, kterou dostávali přes prsty.³⁵⁵

Klíma byl velmi respektován i svými kolegy z celého okresu. Svědčí o tom nejen vzpomínky jeho syna Jiřího,³⁵⁶ nýbrž i skutečnost, že byl dlouhodobým aktivním a později i čestným členem mnoha různých spolků. Opakovaně byl zvolen předsedou Čtenářské besedy, místního odboru Ústřední matice školské i místopředsedou učitelské jednoty Budeč.

³⁴⁸ Jiří V. KLÍMA, *Jirka. Pohádka o jeho dětství*, Praha 1944.

³⁴⁹ *Konkurs*, Boleslavan 8/2, 11. 1. 1867, s. 4.

³⁵⁰ MMMH, f. Školství, J. VANĚK, *Paměti vikariátu turnovského*, s. 4–5.

³⁵¹ MMMH, f. Školství, J. VANĚK, *Paměti vikariátu turnovského*, s. 8

³⁵² PMJAK, J. V. KLÍMA, *Několik obrázků ze starého školství na Boleslavsku*, s. d., rkp. s. 4.

³⁵³ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky XI*, s. 119–121.

³⁵⁴ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky XI*, s. 125.

³⁵⁵ *Tamtéž*, s. 123.

³⁵⁶ J. V. KLÍMA, *Jirka*; PMJAK, f. J. V. Klíma, J. V. KLÍMA, *Několik obrázků ze starého školství na Boleslavsku*, s. d., rkp.; PMJAK, f. J. V. Klíma, J. V. KLÍMA, *Jirka II*, s. d., rkp.

Jan Klíma byl vynikajícím hudebníkem, k čemuž vedl i žáky a všechny svoje potomky. O jeho hudebním nadání kolovalo po městě několik anekdotických vyprávění, které později zaznamenal Alois Šimon: ve svém rodišti měl Klíma privilegium zahrát jako první na nové varhany, i když tak měl původně učinit jeho učitel, který však místo přepustil nadanému žáku. Další historika praví, že při jakémsi koncertu v době svých studií Klíma nahlížel do kapelníkovy partitury, ten jej však odehnal se slovy, aby nepřekážel. Klíma si během hudební produkce postupně vypůjčil několik nástrojů od známých hudebníků a hrál spolu s orchestrem.³⁵⁷ Není důležité, zda se jedná o epizody pravdivé či nepravdivé – důležité je, že obyvatelé Hradiště vzpomínali na hudební umění řídicího učitele ještě po letech s velkým respektem.

Jak vypadal způsob Klímovy práce se sborem, popsal o mnoho let později jeho mladší syn Stanislav.³⁵⁸ Zpěváci se scházeli v budově chlapecké školy, kde je řídicí učitel učil intervaly a škály, sám při tom hrál na housle. Podobné zkoušky ve školních prostorách absolvovali i muzikanti. Jan Klíma, který řídil každou neděli hudební doprovod mše svaté, chtěl, aby vystoupení bylo pokud možno bezchybné.³⁵⁹

Mezi zájmy řídicího učitele však nepatřila pouze hudba; rád také pracoval na zahrádce, na konci šedesátých let byl dokonce strůjcem experimentu, jenž spočíval v pěstování moruší a následném chovu bource morušového. Tento pokus však nebyl úspěšný.³⁶⁰ Jan Klíma si také zvelebil zahrádku, která patřila k bytu řídicího učitele, a zde měl umístěno několik včelích úlů.³⁶¹ Opakovaně navštěvoval štěpařské kurzy v Mladé Boleslavi a v Písku.³⁶²

Všemi svými vlastnostmi, aktivitami a veřejným působením naplňoval Jan Klíma dobový ideál českého učitele. Přispěl ke kulturnímu i hospodářskému rozvoji a tím ovlivnil i oba své syny, kteří zůstali pedagogické profesi věrni. Starší Jiří (1874–1948) se stal dokonce univerzitním profesorem a velmi uznávanou kapacitou ve svém oboru. Mladší Stanislav (1878–1944) učil nejprve na školách v Praze a po první světové válce odešel na Slovensko, kde pracoval mj. jako autor učebnic.³⁶³

Jan Klíma zemřel v Praze na odpočinku 23. února 1892 ve věku nedožitých šedesáti čtyř let a pohřben byl na Olšanských hřbitovech. Poslední poctu mu vzdala i Čtenářská beseda, kde působil jako sbormistr.³⁶⁴

³⁵⁷ Alois ŠIMON, *Ze života starých kantorů*, OJKT 15, 1937, s. 104–105.

³⁵⁸ Stanislav KLÍMA, *Hudba a zpěv v Mn. Hradišti v letech osmdesátých*, OJKT 10, 1932, s. 145–148.

³⁵⁹ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky VII*, s. 103.

³⁶⁰ *Z Mnichova Hradiště*, Hlasy pojizerské, 6/30, 26. 7. 1867, s. 121.

³⁶¹ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky XI*, s. 118.

³⁶² PMJAK, f. J. V. Klíma, J. V. KLÍMA, *Několik obrázků*, s. 4.

³⁶³ PMJAK, f. J. V. Klíma, rodinné dokumenty.

³⁶⁴ SOKA Mladá Boleslav, f. Měšťanská beseda, V. MRÁČEK, *Besední paměti*, s. 7.

10. Národnostní a náboženské poměry

10.1 Česko-německé soužití

Česko-německý antagonismus se promítal i do života obyvatel Mnichova Hradiště. Přestože se germanizace na počátku 19. století města částečně dotkla, zachovalo si svůj český charakter. K německé národnosti se většinou hlásili pouze úředníci hraběte Valdštejna. Roku 1880, kdy proběhlo druhé moderní sčítání lidu, se z celkového počtu 3643 obyvatel přihlásilo k německé národnosti 37 osob, ve městě žilo 137 Židů a 1 Maďar. O deset let později zde bylo kromě 103 Židů pouze 26 Němců.³⁶⁵ S německým živlem se i přesto místní obyvatelé poměrně často setkávali, neboť nedaleké vesnice Rokytá a Horní a Dolní Krupá již byly převážně německé.

Vzájemné vztahy se v Čechách vyhroutil zejména poté, co v platnost vstoupila Stremayrova jazyková nařízení, která zrovnoprávněovala užívání češtiny a němčiny na úřadech a u soudů. Z pohledu Čechů se jednalo o vstřícný krok vlády, který však Němci vnímali jako projev utlačování. Od osmdesátých let tak mezi sebou soupeřily dva národy, které po mnoho století žily ve společném státě. Polem, na němž se neustále střetávali, bylo zejména školství, neboť vedle rodiny to byla především škola, co mohlo ovlivnit národnostní uvědomění mladého člověka.³⁶⁶

Jak již bylo uvedeno, Němců bylo ve městě málo. Jak uvádí ve svých *Pamětech* poslanec a ředitel Zemské banky Karel Mattuš, někteří z nich užívali jako komunikačního jazyka češtinu. Mezi ně patřil i doktor Karel Mattusch, jeho otec.³⁶⁷ Podobné případy uvádí i František Mendík.³⁶⁸

Z hlediska obyvatel města bylo problematickým počínání hraběte Františka Arnošta z Valdštejna: nejvyšší místa jeho podniků obsazovali převážně němečtí občané, což noviny čas od času připomínaly.³⁶⁹ Hrabě byl osobou, která ve městě a jeho okolí vytvářela pracovní příležitosti, řadovými zaměstnanci byli převážně Češi, přesto jednotlivá nařízení směřovaná k dělníkům byla uveřejňována dvojjazyčně, přičemž byla na prvním místě němčina.³⁷⁰

³⁶⁵ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 165 a 175.

³⁶⁶ Důkazem toho, jakým způsobem dohlíželi učitelé z Mnichova Hradiště na čistotu jazyka, je skutečnost, že Jan Klíma na učitelských poradách pravidelně upozorňoval na nešvary vkrádající se do českého jazyka; zdroj: PMJAK, J. V. KLÍMA, *Několik obrázků ze starého školství na Boleslavsku*, s. 5

³⁶⁷ Karel MATTUŠ, *Paměti*, s. 12.

³⁶⁸ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky III*, s. 12–14.

³⁶⁹ Např. *Rovnoprávnost*, Hlasy pojizerské 1/7, 15. 6. 1886, s. 4.

³⁷⁰ MMMH, f. Továrny, *Řád dělnický pro cukrovar Jeho Exc. hraběte Waldstein–Vartenberka v Mnichově Hradišti*, s. d.

O národnostní otázce se často diskutovalo na stránkách regionálních časopisů, které vystupovaly výrazně protiněmecky. Některé případy se však dostaly i stránky celozemských periodik: dne 8. prosince 1861 vyšel v *Národních listech* článek, jehož pisatel uváděl, že představitelé města úřadují pouze německy: „S hlubokým žalem pozorujeme, že představenstvo naší městské obce, jakoby na posměch tuhému boji o národní rovnoprávnost, jakoby schválně na příkoř ryze českému obyvatelstvu nejen c. kr. úřadům a veřejným ústavům, alebrž i úřadům městského zastupitelstva, ano občanům samým, v řeči německé dopisuje!“³⁷¹ Proti tomu se ohradil starosta Jan Knížek, který sice přiznal, že jednacím jazyk korespondence s c. k. úřady je v některých případech německý a že v jednom případě došlo také k sepsání protokolu ze zasedání v němčině, ostatní nařčení však ostře odmítl.³⁷²

O tom, že sebevědomí Čechů v Mnichově Hradišti bylo již v letech sedmdesátých poměrně vysoké, svědčí dopis otištěný ve *Slovanských listech*, v němž se pisatel pohoršuje nad tím, že poštovní úřad užívá razítka ryze německého.³⁷³ I když čeští politici prezentovali právo na užívání mateřského jazyka na úřadech jako automatické, příslušelo rozhodnutí o vnějším jazyku komunikace až do roku 1918 státním úřadům.³⁷⁴

Občané reagovali velice citlivě na každý, byť sebemenší projev germanizace: dne 3. října 1880 se v *Jizeranu* objevil článek, jenž informoval o tom, že starosta „ryze českého města“³⁷⁵ zažádal o zbudování německé školy. Autor zprávy se proti této údajné žádosti ohrazoval tím, že česká obecná škola marně čeká na své rozšíření. V dalším čísle byla informace uvedena na pravou míru: městský tajemník se v hostinci vyjádřil v tom duchu, že „by se v některé třídě počátky němčiny učit se mohlo“.³⁷⁶ Obavy Čechů byly v tomto směru oprávněné, uvědomíme-li si, že se jednalo o dobu, kdy již existoval německý Deutscher Schulverein, zatímco ve věci Ústřední matice školské sice již byly konkrétní kroky podniknuty, ale reálně ještě neexistovala.

Přestože město leželo na ryze českém území, nedaleko už se nacházely obce národnostně smíšené. Proto v Mnichově Hradišti vznikly místní odbory Ústřední matice školské a Národní jednoty severočeské, aby pomáhaly prosazování českých zájmů.

³⁷¹ *Nutný dotaz k městské radě v Mnichově Hradišti*, Národní listy, 1/337, 8. 12. 1861, s. 3.

³⁷² *Slavná redakce!*, Národní listy, 1/348, 19. 12. 1861, s. 3

³⁷³ *Z Mnichova Hradiště*, Slovanské listy 1/5, 18. 4. 1875, s. 26.

³⁷⁴ M. HLAVÁČKA, *Zlatý věk*, s. 136.

³⁷⁵ *Německá škola v Mnichově Hradišti*, Jizeran, 1/6, 3. 10. 1880, s. 1.

³⁷⁶ *Z Mnichova Hradiště*, Jizeran, 1/8, 10. 10. 1880, s. 2.

10.2 Působení obranných jednot

Ústřední matice školská (dále ÚMŠ) založená roku 1880 byla spolkem, který podporoval české menšinové školství v jazykově smíšených oblastech. Ačkoli se jednalo o spolek apolitický, disponovala stejně jako další obranné spolky, určitou politickou silou. Na počátku činnosti se ÚMŠ orientovala zejména na školy obecné a městské opatrovny, později své pole působnosti rozšířila i na gymnázia a školy odborné. Orientace na základní školství byla pochopitelná, neboť návštěva školských zařízení se u většiny obyvatel kryla s koncem jejich školní docházky. Navíc škola zasahovala děti v citlivém věku, kdy mohla ovlivnit jejich národnostní cítění. ÚMŠ zakládala své místní odbory zejména v ryze českých městech.³⁷⁷ Na samém počátku měl každý politický okres svého důvěrníka, až později došlo k zakládání místních odborů. V roce 1885 začala ÚMŠ vydávat vlastní periodikum, pomocí kterého získávali členové větší přehled o aktuálním dění v Čechách.

Vznik Ústřední matice české byl reakcí na německý Deutscher Schulverein (dále DS), jenž byl založen ve Vídni po zrovnoprávnění češtiny a němčiny u soudů a politických úřadů. Čeští Němci pocítovali obavy o svá práva, a proto zakládali školy i v oblastech, kde žila většina česky mluvících obyvatel. Působení spolku však bylo celorakouské. Školy byly zpočátku soukromé, ale DS usiloval o jejich zestátnění, aby mohl zakládat další podobné školské instituce. Počet členů nebyl nijak omezen, proto nabyl spolek brzy velkého množství přispěvatelů. Deutsche Schuverein získával značnou popularitu i svými přednáškami a vydáváním tiskovin (např. *Kalender des Deutschen Schulverein*, který poskytoval mj. informace o rozvoji toho kterého školství). DS byl organizován na územní odbory, v devadesátých letech se organizace začala stávat méně přehlednou, proto došlo k založení dalších jednotek, kterými se staly župy.³⁷⁸

Předsedou místního odboru ÚMŠ pro okres Mnichovo Hradiště byl hned po jeho založení v roce 1882 zvolen řídící učitel Jan Klíma. Na Matici pravidelně přispívali obyvatelé města, kteří byli jejími členy, členský příspěvek se mohl platit měsíčně, ročně či nárazově.³⁷⁹ Seznam dárců byl pravidelně zveřejňován i s podrobně rozepsanými částkami v časopise *Nový Boleslavan*.³⁸⁰ Peníze se vybíraly také na svatbách uvědomělých občanů a do fondu často putoval i výtěžek z některého plesu či zábavného večera. V březnu 1881 požádal František Ladislav Rieger místní ochotníky o to, zda by nevěnovali výtěžek z jednoho

³⁷⁷ K dějinám Ústřední matice školské viz Alexandra ŠPIRITOVÁ, *Ústřední matice školská v letech 1880–1919*, *Paginae historiae* 1, 1993, s. 178–195 či I. OTCOVSKÝ, *Soupis učitelských*, s. 17–20.

³⁷⁸ K Deutsche Schulvereinu blíže: I. OTCOVSKÝ, *Soupis učitelských*, s. 14–17.

³⁷⁹ A. ŠPIRITOVÁ, *Ústřední matice školská v letech 1880–1919*, s. 182.

³⁸⁰ *Nový Boleslavan*, 1882–1889.

představení ročně Ústřední matici školské. V listu apeloval na národní uvědomění a na roli ochotnického divadla.³⁸¹

Matice jistě přispívala k národnímu uvědomění. Její podporovatelé navíc mohli mít pocit, že přispěli dobré věci. Stejně jako ostatní spolky měla i funkci socializační, neboť sdružovala lidi podobných názorů.

Podobně jako ÚMŠ fungovala Národní jednota severočeská (dále NJS). Obranné jednoty byly spolky, které vznikaly jako reakce na pocit ohrožení ze strany německého obyvatelstva. Kromě NJS, která byla založena v roce 1885, existovaly ještě Národní jednota pošumavská (1884), Národní jednota pro východní Moravu (1885), pro jihozápadní Moravu (1886) a Národní jednota slezská (1910).³⁸²

Místní odbor NJS v byl v Mnichově Hradišti založen na podzim 1885. Jeho zřízením byl pověřen radní Antonín Beneš.³⁸³ V 19. století leželo těžiště jeho činnosti ve vybírání pravidelných příspěvků a pořádání přednášek, které informovaly zájemce o národnostní problematice. Odbor měl také sbírat informace o nedalekém území smíšeném, v němž žili Češi společně s Němci, ať již se jednalo o problematiku školskou, poměry zaměstnanecké či prodej pozemků. Členy spolku byli zástupci téměř všech sociálních skupin. Docházelo také ke spolupráci s mnoha dalšími spolky, které NJS přispívaly, a dokonce i s městem. Obecní zastupitelstvo, které posílalo subvenci zpěváckému spolku, nařídilo, aby výtěžek ze dvou koncertů v roce putoval do fondu chudinského ústavu, Národní jednoty severočeské a Ústřední matice školské.³⁸⁴

10.3 Náboženská pluralita?

Přestože před Bílou horu žila ve městě celá řada luteránů a několik příznivců Jednoty bratrské, podařilo se během 17. století obrátit většinu obyvatel na katolickou víru.³⁸⁵ V kronice města je uvedeno, že mezi lety 1624–1918 bylo ve městě šest evangelických rodin. Bližší časové určení chybí, dále je však uvedeno, že „někteří z nich k pobožnosti jezdili do Turnova, jiní do Ml[adé] Boleslavi.“³⁸⁶ Z toho lze soudit, že se tak dělo již v době větší mobility, tedy po roce 1865, kdy již byla do města přivedena železnice. Při sčítání lidu v roce

³⁸¹ MMMH, f. Spolek divadelních ochotníků Tyl, složka dopisy, dopis datovaný 1. 3. 1881.

³⁸² Jaromír PAVLÍČEK, *Národní jednota severočeská a její podíl na prosazování českých národních zájmů v národnostně smíšených oblastech (1885–1948)*, in: České národní aktivity v pohraničních oblastech 1. Československé republiky (ed. Karel Řeháček), Olomouc 2003, s. 173–193.

³⁸³ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 171.

³⁸⁴ Kateřina BRDLÍKOVÁ, *Co byla a jak pracovala Národní jednota severočeská v Mnichově Hradišti*, OJKT 17 (33), 2010, č. 4, s. 268–271.

³⁸⁵ V. BUDIL – J. ČERVINKA – S. HNÍZDIL, *700 let města Mnichova Hradiště*, s. 21.

³⁸⁶ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 165 a 175.

1880 se k evangelickému vyznání přihlásily čtyři osoby, jeden člověk vyznával víru augsburskou. O deset let později žil již ve městě pouze jeden luterán.

I když postupná sekularizace se stala jedním z rysů druhé poloviny 19. století, s římsko-katolickým náboženstvím byla stále spojena celá řada úkonů: zákonem z roku 1869 byl zrušen církevní dozor nad školami, náboženství však nadále patřilo k vyučovacím předmětům. Bez asistence kněze se neobešlo pokládání základního kamene veřejné budovy a také při naprosté většině slavností se sloužila mše. Mnichovo Hradiště pak bylo i známým poutním místem a místní pouť každoročně zasáhla do života městečka.

S církví byl samozřejmě spojen i život každého jednotlivce; události, jako byly křest, oddávky a pohřeb se většinou neobešly bez asistence faráře. O pevné pozici katolické církve svědčí také fakt, že civilní matrika byla založena až v roce 1897.³⁸⁷ Ze sčítání lidu, které bylo prováděno v letech, 1880 a 1890 vyplývá, že 96%, resp. 97% obyvatel města bylo katolíky.³⁸⁸ Otázkou zůstává, kolik osob, které se přihlásily k římskou-katolickému vyznání, bylo praktikujícími věřícími.

10.4 Židé v Mnichově Hradišti

Větší náboženskou menšinu v Mnichově Hradišti tvořilo židovské obyvatelstvo, které se tu začalo usazovat již v době Václava Budovce z Budova. Židé obývali čtvrť na okraji města, což se odrazilo v 19. století i v místních názvech několika ulic (Židovská stráň, V Židech, Židovská).³⁸⁹ Jejich domy byly číslovány římskými číslicemi a ghetto bylo na noc uzavíráno řetězem.³⁹⁰ Přestože tvořili pouze malou menšinu, výrazně ovlivnili podobu města. Mezi obyvateli ghetta byli velmi schopní lidé, kteří se dokázali vypracovat a zařadit se tak mezi nejmovitější obyvatele Mnichova Hradiště. Mezi ně patřili Jan Leopold David, bratři Kompertové, majitelé továrny na obuv nebo Josef Pollatschek, který vlastnil chemický podnik.

Počet židovských obyvatel města měl od poloviny 19. století sestupnou tendenci: zatímco v roce 1837 čítala místní náboženská obec 177 osob, klesl tento počet v revolučním roce 1848 na 135.³⁹¹ Při sčítání obyvatel se v roce 1869 k židovskému náboženství přihlásilo 138 věřících (4,3% celkového počtu obyvatel), v roce 1880 137 lidí (3,8%), ale o deset let později tak učinily pouze 103 osoby (2,9% obyvatel). Roku 1900 byl počet velmi podobný,

³⁸⁷ Zdroj: Městský úřad Mnichovo Hradiště, odbor Matrika.

³⁸⁸ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 165 a 175.

³⁸⁹ H. PRŮŠKOVÁ, *Můj dům, můj hrad*, s. 15–16.

³⁹⁰ V. PAŘÍK, *Dějiny Židů v Mnichově Hradišti*, s. 409.

³⁹¹ Muzeum Mladoboleslavsko, Blanka ROZKOŠNÁ, *Židé na Mladoboleslavsku*, 1996, rkp, s. 31–33.

ale při posledním sčítání osob před první světovou válkou žilo v Mnichově Hradišti už jen šedesát osm Židů.³⁹²

Izraelité vytvořili jakési město ve městě, byli na obecní samosprávě zcela nezávislí. V čele náboženské obce židovské stál starší obce, jemuž byla k dispozici rada, písař, pokladník a také rabín, vykonávající i funkci učitele. Židé také měli vlastního řezníka, neboť nemohli odebírat maso městských řezníků, kteří pracovali s vepřovým masem. V ghettu se nacházela mimo jiné škola, založená na počátku 19. století, synagoga, hřbitov, kam byli pohřbíváni Židé z mnoha okolních obcí, a také chudobinec.

I když byli v roce 1867 Židé úplně zrovnoprávněni s křesťanskými obyvateli monarchie,³⁹³ tvořili stále ještě uzavřenou komunitu. U křesťanů navíc ještě přetrvával tradiční antijudaismus a určité předsudky vůči této menšině, které byly do jisté míry jistě způsobeny tím, že většina místních Židů hovořila německy a v němčině probíhalo i vyučování židovské mládeže. Z toho mohla pramenit i slova Františka Mendíka, který lituje Židy, kteří za druhé světové války končí v koncentračních táborech, na druhé straně uvádí, že: „Židé naplňovali svými dětmi školy německé (...). Časopisy české a knihy odebírali jen spoře a češtinu měli jen pro české zákaznictvo, jinak v rodinách se jen němčilo.“³⁹⁴

Mendík, který do svých *Vzpomínek* zařadil opisy z knihy *Protocoll všelikých potřebných věcí při městě Hradišti začínouc od roku 1761*³⁹⁵ uvádí, že Židé byli často žalováni. Např. v roce 1861 byla Rozalie Löblová Barochová žalována za prodej falešného tabáku.³⁹⁶ Velmi často byli Židé a Židovky žalováni pro peněžité částky. Tím, že křesťané se s Židy příliš nestýkali a do jejich části města přišli jen málokdy, vytvořilo se prostor k různým spekulacím a domněnkám: o jednom židovském domě se např. věřilo, že „*má tajné chodby, dvojité zdi a že jsou zde ukryty různé, ku prodeji nedovolené předměty*“.³⁹⁷

Vztah Čechů k Židům se vyostřil zejména v osmdesátých a devadesátých letech, kdy se v monarchii začal výrazněji projevovat antisemitismus, jenž vyvrcholil tzv. hilsneriádou.³⁹⁸ František Mendík také zaznamenal, že jistý František Auman, přední činovník místního Sokola, pojmenoval svůj krámk „Křesťanský obchod sukнем“, aby dal najevo, že i přes židovsky znějící jméno není Židem. Aumanovo přesvědčení šlo dokonce tak daleko, že jako jediný ve městě odebíral antisemitsky zaměřený časopis *České zájmy*.³⁹⁹ Auman však nebyl

³⁹² MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 162, 165 a 175.

³⁹³ Tomáš PĚKNÝ, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 1993, s. 125.

³⁹⁴ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky VI*, s. 46.

³⁹⁵ Další osudy knihy mi nejsou známy.

³⁹⁶ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky XII*, s. 28 – 29

³⁹⁷ *Tamtéž*, s. 54.

³⁹⁸ T. PĚKNÝ, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 259–260.

³⁹⁹ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky XII*, s. 51–52.

sám, kdo nechoval Židy v lásce; v roce 1894 se v *Mladoboleslavských listech* objevila celá série dopisů, která reagovala na chování Židů v Mnichově Hradišti a na jejich vzájemné vztahy s ostatními občany.⁴⁰⁰ Křesťané, kteří nakupovali u Židů, byli označováni za neuvědomělé a v této souvislosti byl také napadán místní lékárník Václav Mráček, že „veškeré své potřeby jedině u Židů obstarává a z pouhého vlastenectví pro svou domácnost tři německé časopisy předplácí“. Přátelství se Židem bylo vnímáno jako přečin proti vlastenectví. Z paktování se Židy byl obviněn třeba i řídící učitel František Bablich.⁴⁰¹

Ve městě působily rovněž židovské spolky. Většinou se zabývaly pomocí chudým spoluvěrcům, jako např. Spolek pro podporování chudých a nemocných židů, založený již roku 1809. Zřejmě v důsledku poklesu počtu Židů ve městě zanikla roku 1890 místní náboženská obec, a správa hřbitova tak přešla na Židy mladoboleslavské.⁴⁰²

O tom, jaké profese Židé ve městě vykonávali, podávají svědectví *Vzpomínky* Františka Mendíka. Kromě výše uvedených továrníků, se jednalo převážně o menší obchodníky: v židovské ulici se nacházel krámk s kůží, koloniál, řeznictví a také hostinec. Hostinský si přivydělával i lichvou. Po jistou dobu fungovaly v židovské čtvrti trafika, knihařství, lihopalna, pekařství a ochod s moukou.⁴⁰³

Až později, od konce osmdesátých let se začali Židé stěhovat i do jiných částí města. Bohatší z nich si mohli dokonce koupit i domy na náměstí. To byl také případ obchodníka Eduarda Mendla, který se po čase přesunul svou kořalnu do velkého domu na náměstí.⁴⁰⁴ I přes všechny názorové i zvykové rozdíly a výše zmíněné projevy antisemitismu nepohlíželi obyvatelé Hradiště „na Židy jako na zvláštní jinou rasu, ale jako na rovné jim občany jiného náboženství“.⁴⁰⁵

⁴⁰⁰ Mladoboleslavské listy 5/10–21, 10. 3. – 26. 5. 1894.

⁴⁰¹ *Z Mnichova Hradiště*, Mladoboleslavské listy 5/12, 24. 4. 1894.

⁴⁰² Muzeum Mladoboleslavska, Blanka ROZKOŠNÁ, *Židé na Mladoboleslavsku*, 1996, rkp, s. 33.

⁴⁰³ K židovským profesím: MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky VI*, s. 49–76.

⁴⁰⁴ Jiří V. KLÍMA, *Jirka. Pohádka o jeho dětství*, Praha 1944, s. 151.

⁴⁰⁵ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky XII*, s. 55.

11. Kulturní a veřejný život obyvatel města

11.1 Spolky a česká společnost ve druhé polovině 19. století

Na počátku šedesátých let, kdy vstoupila v platnost nová ústava a ožil spolkový a veřejný život, bylo v Mnichově Hradišti v tomto směru možné navázat na dlouhou tradici spolku divadelních ochotníků Tyl či na činnost Měšťanské besedy založené roku 1847.

Spolky, jejichž zakládání se stalo příznačným pro občanskou společnost, hrály důležitou roli v modernizaci a demokratizaci společnosti. Členství v nich bylo dobrovolné, proto sdružovaly občany stejného zájmu nebo podobného pohledu na svět a zároveň bylo možné díky jejich existenci prosadit určité zájmy. Spolky plnily i funkci socializační, v neposlední řadě mohly také šířit nové myšlenky a působit osvětově.⁴⁰⁶ Pokud se určitá skupina občanů rozhodla, že založí nový spolek, bylo nutné sepsat jeho stanovy, kde byly vytyčeny podmínky existence a cíle spolku. Registrace spolků probíhala na okresním hejtmanství, kde byly nahlášeny odpovědné osoby a odkud stanovy dále putovaly na c. k. místodržitelství sídlící v Praze.⁴⁰⁷ Po schválení stanov mohl začít spolek působit v celém svém rozsahu. Vystupování spolků na veřejnosti bylo spojeno s jejich prezentací, některé z nich vlastnily i spolkový prapor či stejnokroj nebo uniformu. Díky skutečnosti, že spolky často vlastnily movitý či nemovitý majetek, se mohly také stávat voliteli.

Spolkový život měl předpoklady ještě více ožít po 15. listopadu 1867, kdy vstoupil v platnost nový spolkový a shromažďovací zákon, který umožňoval bližší specifikaci činnosti. Po osmnáctileté přestávce byly znovu povoleny politické strany, zvláštními ustanoveními se měly řídit spolky výrobní, bankovní, spořitelní, pojišťovací, důchodní, kreditní a zástavní. Ze spolků byla nově vyčleněna náboženská a živnostenská společenstva.⁴⁰⁸

11.2 Přehled spolků v Mnichově Hradišti

Spolků vzniklo v období mezi lety 1860–1895 velké množství. Spektrum činností jednotlivých spolků se často překrývalo, proto je jejich členění často problematické.⁴⁰⁹ V následujícím výčtu uvádím pouze ty spolky, které výrazněji ovlivnily dění ve městě, měly větší členskou základnu či byly nějakým způsobem výjimečné. Uvedené vřechení nemusí vždy

⁴⁰⁶ Milena LENDEROVÁ – Tomáš JIRÁNEK – Marie MACKOVÁ, *Z dějiny české každodennosti*, Praha 2010, s. 317.

⁴⁰⁷ *Tamtéž*, s. 318.

⁴⁰⁸ Eva DRAŠAROVÁ, *Stát, spolek a spolčování*, in: *Paginae historiae* 1, 1993, s. 160.

⁴⁰⁹ Srov. M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějiny české každodennosti*, s. 320–321.

odpovídat skutečnosti, neboť ne vždy je dochována kompletní dokumentace k příslušnému spolku.

K předním spolkům v Mnichově Hradišti patřily tělovýchovná jednota Sokol, spolek divadelních ochotníků Tyl (viz níže) a Čtenářská beseda (1879–1933), která vznikla z původní Měšťanské besedy (1847–1877), jež nevyvíjela od konce šedesátých let žádnou činnost.⁴¹⁰

Čtenářská beseda se starala zejména o kulturní a duševní růst svých členů; kromě toho, že vlastnila rozsáhlou knihovnu, realizovala koncerty a dramatická vystoupení členů vlastního divadelního odboru.⁴¹¹ V zimě se zábavy pořádaly téměř každou neděli.⁴¹² Díky nim také došlo k navýšení počtu členů: zatímco v roce 1879 jich bylo pouze 22, o několik měsíců později byl jejich počet téměř pětinašobný.⁴¹³

Knihy a časopisy beseda buď sama odebírala, kupovala nebo je získávala z odkazu svých členů. O tom, že knihy byly pečlivě vybírány, svědčí i zpráva z *Nového Boleslavanu*: „*knihovníci přes 40 krvavých a nemravných románů, které zakoupením jedné soukromé knihovny jim do rukou se dostaly – zničili*“.⁴¹⁴ Není důvod nevěřit Františku Mendíkovi, že tato knihovna byla největší v celém městě. Otevírací doba byla každou neděli odpoledne.⁴¹⁵ Ze soupisu knih z roku 1888, si můžeme udělat obrázek o tom, jaká literatura byla v místní knihovně dostupná: kromě českých klasiků, jakými byli Jan Neruda, Jakub Arbes, Jaroslav Vrchlický či Alois Jirásek, zde byly hojně k dispozici i ženské romány Švédky Emilie Carlenové či dobrodružné knížky Julese Verna. Nechyběla také literatura naučná, tu zastupovalo např. *Včelaření* Ladislava Učíka, Tiefertunkova *Historie literatury české* či *Malý výbor zajímavých a užitečných rostlin* Petra Hobzy. Čtenářská beseda odebírala i některá periodika, ne vždy však byla shoda všech členů na tom, kam investovat uspořené peníze, automatická: „(...) s velikou těžkostí prosazovali jsme odebírání *Nár[odních] listů Čtenářskou besedou*“.⁴¹⁶ Finance byly získávány nejen peněžitými příspěvky členů a příznivců Čtenářské besedy, ale do spolkové pokladny se ukládaly i peníze získané pořádáním zábav a přednášek.⁴¹⁷

V šedesátých letech byl významným seskupením i zpěvácký spolek Lubor (1863–1878), jehož činnost však postupem času utichla a později jej nahradil spolek s názvem Smetana

⁴¹⁰ SOKA Mladá Boleslav, f. Měšťanská beseda, V. MRÁČEK, *Besední paměti*, s. 5.

⁴¹¹ MMMH, f. Spolky, *Stanovy Čtenářské besedy v Mnichově Hradišti*, Mnichovo Hradiště 1888, s. 1.

⁴¹² MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky I*, s. 134.

⁴¹³ SOKA Mladá Boleslav, f. Měšťanská beseda, V. MRÁČEK, *Besední paměti*, s. 5–6.

⁴¹⁴ *Z Mnichova Hradiště*, Nový Boleslavan 4/1, 3. 1. 1886, s. 2.

⁴¹⁵ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky I*, s. 135.

⁴¹⁶ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky I*, s. 149.

⁴¹⁷ MMMH, f. Spolky, *Stanovy Čtenářské besedy v Mnichově Hradišti*, Mnichovo Hradiště 1888, s. 1.

(založen 1895). O zušlechťování města pravidelně dbal Okrašlovací spolek (1885–1936), mezi jehož zakladatele patřil František Mendík a kterému se povedlo vybudovat tzv. městské sady, kam obyvatelé chodívali na nedělní procházky.⁴¹⁸

Mezi spolky byly původně řazeny i různé finanční ústavy. V Mnichově Hradišti mezi ně patřily Občanská záložna a Rolnická záložna, od roku 1889 také Městská spořitelna.

Ekonomický faktor byl důležitý i u spolků podpůrných, jakým byla již zmíněná podporovací kasa pro nemocné dělníky z Kompertovy továrny či Spolek vojenských vysloužilců. Podpůrným spolkům se podobaly spolky charitativní. Tím byl v Mnichově Hradišti Spolek ku podporování chudé školní mládeže a Chudinský spolek. V posledním výše jmenovaném spolku se angažovaly zejména ženy, pro něž byla filantropie oblastí, kde se mohly realizovat. Podobnými aktivitami se něžné pohlaví zapojovalo do veřejného života, což mj. přispívalo k jejich postupné emancipaci.⁴¹⁹

Dalším typem spolků byly spolky profesní. Do roku 1859 existovaly v habsburské monarchii cechy,⁴²⁰ některé z nich se během šedesátých let přeměnily ve spolky, např. v Mnichově Hradišti se z Cechu řezníků a hostinských stal Spolek řezníků a hostinských (založen zřejmě až 1871). Mezi profesní spolky lze zařadit také místní učitelskou jednotu Budeč (založena 1870) a Spolek dobrovolných hasičů (1875–dosud).

Národnostní zájmy prosazovaly místní odbory Ústřední matice školské a Národní jednoty severočeské, o nichž bylo pojednáno výše. Německý spolek ve městě nefungoval žádný, pouze židovská menšina registrovala většinu spolků pod německým názvem.⁴²¹

Jedním z rysů modernizace ve městě se stalo i založení Lázeňského spolku (1888–1924) a Klubu velocipedistů. Cílem Lázeňského spolku bylo zříditi kvůli koupání vhodný vstup do řeky Jizery.⁴²² Vznik tohoto spolku ukazuje, jakým způsobem se koncem 19. století proměnil životní styl: koupání v řece již nebylo pouze zábavou malých dětí, ale větší množství volného času a snaha se odreagovat umožnily, že se této činnosti mohli věnovat i dospělí a vážení občané. Módní záležitostí byla i jízda na kole, díky čemuž vznikl v roce 1894 Klub velocipedistů. Jen o rok později přibyla mezi spolky Staroslavná obec baráčnická. Baráčníci při svém vzniku deklarovali, že se chtějí věnovat zejména podporování českých škol v oblastech, které byly většinou německé, a pořádání vánočních nadílek a.⁴²³

⁴¹⁸ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky I*, s. 23–32.

⁴¹⁹ Srov. M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějiny české každodennosti*, s. 322–323.

⁴²⁰ M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějiny české každodennosti*, s. 318.

⁴²¹ V. PAŘÍK, *Dějiny Židů v Mnichově Hradišti*, s. 409–411.

⁴²² MMMH, f. Spolky, složka Lázeňský spolek.

⁴²³ Informace o existenci jednotlivých spolků přináší materiál uložený v MMMH, f. Spolky.

Všechny spolky, o nichž bylo pojednáno výše, byly do jisté míry exkluzivní. Jejich členy byli představitelé městské samosprávy, intelektuálové či bohatí řemeslníci. Nádeníci a dělníci se proto začali sdružovat ve vlastních spolcích. Mezi takové patřil např. Dělnický vzdělávací spolek Pokrok (1892–1914), později Arnold (zřízen 1898) nebo Dělnický podpůrný spolek Podpora. Roku 1882 vznikla jako protipól Čtenářské besedy Dělnická beseda (1882–1892), která se později proměnila v Řemeslnickou besedu.⁴²⁴

Specifickým typem spolků byly politické strany, pro něž platila trochu jiná pravidla – bylo možné je snáze rozpustit či postavit jejich činnost. Postupem času se svým zaměřením spolkům zájmovým vzdálily. V roce 1893 byla v Mnichově Hradišti založena místní organizace Národní strany svobodomyslné, jejímž zakladatelem a zároveň prvním předsedou se stal JUDr. Alois Šebor, pozdější starosta města.⁴²⁵

Místem, kde pořádala většina spolků své valné hromady, schůze, zábavy a plesy, byl hostinec U Černého orla, který sídlil na náměstí. Tento podnik se tak během šedesátých a sedmdesátých let stal centrem spolkového, vlasteneckého a hlavně společenského života. Spolky v Mnichově Hradišti se také vždy účastnily nejrůznějších slavností a průvodů, v praxi často docházelo k jejich vzájemné spolupráci, zejména při organizování společenského života.

11.3 Tělovýchovná jednota Sokol

Velmi činným spolkem se stal místní Sokol, který byl v Mnichově Hradišti ustaven již v roce 1863, a byl tak jedním z prvních v celých českých zemích.⁴²⁶ „Popud k založení jednoty sokolské dali dřevorytci Antonín Hradec a Antonín Fiedler, kteří byli horlivým čtenáři tehdejších sporých českých novin a přicházeli ve styk v továrně kosmonoské s národně uvědomělými spolupracovníky.“⁴²⁷ Mezi jeho zakladatele patřil i lékárník Václav Mráček, výše zmiňovaný zeť J. V. Sekery.⁴²⁸

Vzorem samozřejmě byla Tělocvičná jednota pražská, později zvaná Sokol Pražský, jejíž počátky spadají do únorových dní roku 1862. Její zakladatelé Miroslav Tyrš a Jindřich Fügner dodali pěstování tělesné kultury i ideovou náplň, neboť oba dva byli přesvědčenými

⁴²⁴ V. BUDIL – J. ČERVINKA – S. HNÍZDIL, *700 let města Mnichova Hradiště*, s. 39–40.

⁴²⁵ Alois ŠIMON, *JUDr. Alois Šebor*, OJKT 9, 1930, s. 4.

⁴²⁶ Po Praze byl založen Sokol v Nové Pace, Turnově, Příbrami, Jičíně, Jaroměři, Kutné Hoře a Brně; v roce 1863 přibýly tělocvičné jednoty ve Dvoře Králové nad Labem, Mladé Boleslavi, Poděbradech, Mnichově Hradišti a Plzni, viz Jan NOVOTNÝ, *Sokol v životě národa*, Praha 1990, s. 17–18.

⁴²⁷ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky I*, s. 87.

⁴²⁸ František J. BERGL, *Popis slavností svěcení praporu tělocvičné jednoty Sokol v Mn. Hradišti pořádané dne 30. 6. a 1. 7. na oslavu dvacetiletého trvání*, Mnichovo Hradiště 1883, s. 3.

demokraty a věřili, že tělocvik se může stát prostředkem k emancipaci českého národa.⁴²⁹ Popularitu si Sokol jistě získal i díky tomu, že mezi jeho zakládající členy patřili novináři z okruhu Národních listů,⁴³⁰ nejrozšířenějších českých novin druhé poloviny 19. století. Svou roli možná také sehrál fakt, že ještě v roce 1862 došlo k ustavení sokolské organizace v nedalekém Turnově, s jehož občany byli obyvatelé Hradiště v obchodním i soukromém kontaktu.

Po prvním měsíci činnosti čítala mnichovohradištská tělovýchovná jednota 25 členů. František Mendík naznačuje, že ne všechny vrstvy obyvatelstva vznik spolku vítaly: „*usedlíci mnichovohradští, zámožnějších tříd, nestáli v řadách Sokola a pohlíželi – jako ještě i dlouhou řadu let po době této – na snahy sokolské spatra, nazvavše to „fangličkářstvím“*“.⁴³¹

Díky iniciativě dr. Tyrše byly v polovině roku 1863 vytvořeny podmínky k tomu, aby spolu mohly tělocvičné jednoty navzájem spolupracovat. Pražská policie však viděla v ustavení Sboru pro pěstování vzájemnosti tělocvičných spolků přečin proti spolkovému zákonu a činnost tohoto orgánu zastavila. Sokol Pražský tak alespoň vysílal do menších měst své cvičitele, kteří působili osvětově a předávali tak své zkušenosti týkající se cvičení v menších městech, ale hovořili i o poslání Sokola v životě českého národa. Na jaře 1865 začal navíc v Praze vycházet i *Sborník sokolský* obsahující metodické pokyny ke cvičení a informace ohledně stavu jednotlivých sokolských organizací.⁴³²

Nový spolkový a shromažďovací zákon v roce 1867 umožnil, že mezi sokoly mohli být nově přijímáni i členové přispívající, kteří se neúčastnili pravidelných cvičení.⁴³³ Když došlo v sedmdesátých letech k hospodářské krizi a tím i útlumu národního života, začaly v Čechách některé sokolské jednoty zanikat. I v Mnichově Hradišti se tehdy jednalo o spojení tělovýchovné jednoty se sborem dobrovolných hasičů.

Od samého začátku vyvíjel tento spolek, s výjimkou poloviny sedmdesátých let, kdy činnost na čas ustala, mimořádnou aktivitu: pravidelně pořádal veřejná cvičení, výlety, plesy či maškarní bály zvané šibřinky. Také zorganizoval několik tematicky orientovaných večerů, kde se mohli účastníci něco dozvědět i pobavit, např. večer Náprstkův v roce 1894 či Tyršův o rok později. Výlety podnikali nadšení sokolové nejčastěji pěšky, mezi jejich cíle často patřily vrchol Mužský, zřícenina hradu Zásadky či hrad Valečov. Pochod byl často doprovázen hudbou a v cíli výletníci recitovali vlastenecké básně. Když byla do města přivedena železnice, naučila se ji tělovýchovná jednota brzy využívat.

⁴²⁹ J. NOVOTNÝ, *Sokol v životě národa*, s. 5.

⁴³⁰ *Tamtéž*, s. 6.

⁴³¹ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky I*, s. 90.

⁴³² *Tamtéž*, s. 19 a 21.

⁴³³ J. NOVOTNÝ, *Sokol v životě národa*, s. 27.

Významným dnem se pro členy tělovýchovné jednoty stal 6. červen 1881, kdy se výletu na Valečov zúčastnil i zakladatel pražského Sokola Miroslav Tyrš (1832–1884). O to bolestivější byla o tři roky později zpráva, že tento představitel českého kulturního života tragicky zahynul během svého ozdravného pobytu v Tyrolsku. Pohřbu se zúčastnili také sokolové z Mnichova Hradiště.⁴³⁴

V roce 1883, kdy jednota oslavila svěcením nového praporu dvacet let svého trvání, měl tento spolek devadesát čtyři řádných členů.⁴³⁵ I díky relativně rychlému a častému dopravnímu spojení mohlo dojít v roce 1887 ke sdružení s několika dalšími sokolskými jednotami v regionu pod názvem Pojizerská župa Fügner.⁴³⁶ Zakládání žup bylo realizováno podle staršího projektu dr. Tyrše. Tato seskupení pořádala pravidelná společná cvičení, a přispívalo tak jistě k většímu propojení jednotlivých jednot. Prvním župním starostou byl dokonce člen a starosta mnichovohradištského Sokola JUDr. Ferdinand Kopečný.

Sokolové se účastnili také různých událostí mimo město, ať se již jednalo o oslavy v nedalekém okolí, různé národní manifestace či sokolské slety pořádané v Praze. Dne 21. června 1868 se např. tělovýchovná jednota zúčastnila tábora lidu na hradě Bezděz⁴³⁷ a nechyběla ani o rok později na Mužském.

V neděli 18. června 1882 se konal v Praze 1. všesokolský slet, který byl původně koncipován jako oslava dvacetiletého trvání pražské tělocvičné jednoty, jíž se měli zúčastnit i členové venkovských organizací. Byly vypracovány podrobné metodické pokyny, podle nichž se měli cvičící z mimopražských organizací na slavnost připravovat, objednan byl i nový společný stejnokroj.⁴³⁸ Také Mnichovo Hradiště se do příprav zapojilo a zúčastnilo se setkání.

Cvičení mnichovohradištského Sokola se odbyvalo po celé 19. století s několika krátkými přestávkami v sále hostince U Černého orla, přestože již od osmdesátých let se uvažovalo o stavbě vlastní tělocvičny. K tomuto účelu byl zřízen zvláštní stavební fond, do něhož putovaly finance vybrané při nejrůznějších zábavách. Plány ke stavbě tělocvičny byly hotovy již v devadesátých letech 19. století, základní kámen položen roku 1904.⁴³⁹ Vyskytly se však komplikace s pozemky, později nedostatek financí a stavbu pozdrželo i vypuknutí první světové války. Budova tak byla slavnostně otevřena až v roce 1919.

⁴³⁴ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky I*, s. 107.

⁴³⁵ František J. BERGL, *Popis slavnosti svěcení praporu tělocvičné jednoty Sokol*, s. 4–5.

⁴³⁶ *Sokolské jednoty*, Hlasy pojizerské, 2/2, 15. 1. 1887, s. 2.

⁴³⁷ František ZUMAN, *Tábor lidu na Bezdězi r. 1868*, OJKT 6, 1928, s. 145–152 a 234–243.

⁴³⁸ J. Novotný, *Sokol v životě národa*, s. 33–34.

⁴³⁹ MMMH, f. Spolky, složka pozvánky, Položení základního kamene ku vlastní tělocvičně.

Mendík uvádí, že sokolové cvičili na koni, kruzích, hrazdě, šplhali a také šermovali.⁴⁴⁰ Podmínky však nebyly dobré: „Cvičení zde bylo nepohodlné, ba i nebezpečné. Cvičilo se při špatném petrolejovém osvětlení, strop sálu byl nízký, podlaha pak při každém odskoku se otřásala, duněla a v dolních místnostech hostinských lustry poskakovaly a při tom bylo na sále i zima a plno prachu.“⁴⁴¹ Mnichovohradištský Sokol disponoval také vlastní kapelou, knihovnou a střelnicí, která po čase zanikla.

Stejně jako na úrovni celozemské, docházelo i v regionech ke střetům se státní mocí: okresní hejtman Květ vytýkal mnichovohradištským sokolům např. skutečnost, že jejich stejnokroj, který se odstínem barvy mírně lišil od pražského, není úředně povolen.⁴⁴² Přestože Sokol politickou organizací nebyl, často její funkci suploval. Svou účastí dávali jeho členové na řadě setkání najevo své sympatie s určitými politickými kruhy. Dle Mendíkových slov převládaly v mnichovohradištské organizaci demokratické nálady, většina členů se názorově přikláněla k mladočechům.⁴⁴³

11.4 Divadlo v Mnichově Hradišti

Význam divadla pro národní obrození, ale i pro dobu celého 19. století je nesporný; kromě toho, že se diváci pobavili, slyšeli promluvu v českém spisovném jazyce a přihlásili se tak jasně k určité názorové skupině, tříbila dramata jejich vkus a v případě ochotnických představení také v neposlední řadě přispěli dobré věci, neboť výtěžek ze vstupného byl obvykle věnován na dobročinné účely.

Tradice ochotníků v Mnichově Hradišti byla v šedesátých letech již poměrně dlouhá. Představení v českém jazyce zde bylo sehráno už v roce 1833. V období předbřeznovém byla veřejná vystoupení spíše výjimečnou záležitostí, aktivita byla utlumena i během Bachova absolutismu, živější činnost tak nastala až v šedesátých letech 19. století.

Repertoár zdejších ochotníků se nijak nevymykal dobovému průměru.⁴⁴⁴ Oblíbeným autorem zůstával až do počátku 20. století Josef Kajetán Tyl. V šedesátých a sedmdesátých letech byla často uváděna i dramata Klicperova, později se objevují hry Kolárovy či frašky Jana Nerudy. Na Dušičky byla několikrát hrána Raupachova truchlohra *Mlynář a jeho dítě*.⁴⁴⁵ Ve druhé polovině šedesátých let byl spolek natolik aktivní, že zvládl uvést i sedmáct

⁴⁴⁰ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky I*, s. 99 a 102.

⁴⁴¹ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky I*, s. 102–103.

⁴⁴² MMMH, František MENDÍK, *Vzpomínky I*, s. 91 a 96–97.

⁴⁴³ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky I*, s. 105.

⁴⁴⁴ Srov. František ČERNÝ, *Divadelní život v Jaroměři v letech 1819–1918. Čtení o tom, co dávalo divadlo občanům středně velkých českých měst*, Praha 2003.

⁴⁴⁵ Pavel ŠTĚPÁN, *150 let trvání ochotnického divadla v Mnichově Hradišti*, Mnichovo Hradiště 1983.

představení do roka! Toto nadšení vydrželo ochotníkům po deset let, v polovině sedmdesátých let počet představení výrazně poklesl.⁴⁴⁶ V této době musel spolek, pokud plánoval nové vystoupení, podat žádost „podepsanou všemi v tomto kuse účinkujícími“ o povolení hry českému místodržitelství.⁴⁴⁷ Výtěžek byl často věnován místnímu ústavu chudých, v letech 1880 a 1881 se hrálo i ve prospěch Národního divadla v Praze.⁴⁴⁸ Z dochovaných pramenů bohužel nelze zjistit, kolik peněz se vybralo a ani *Národní listy* neuvádějí částku, jež od spolku Tyl z Mnichova Hradiště měla doputovat. Pokud by byl výtěžek z představení *Pan sekretář*, které se hrálo 4. září 1881, zaznamenán administrací Národních listů jako krejcarová sbírka, byly vybrány 3 zl. 50 kr.⁴⁴⁹ Na přelomu let 1879 a 1880 došlo k sepsání prvních vlastních stanov, neboť do té doby působil spolek jako divadelní odbor Měšťanské besedy, jež ovšem roku 1877 zanikla.⁴⁵⁰

Od roku 1886 začala být vedena kronika spolku, zprávy o činnosti Tylu jsou ucelenější a podrobnější. V tomto roce také ochotníci slavili padesát let své existence,⁴⁵¹ slavnost byla označována jako národní. Koncepce byla skutku velkolepá: městem tehdy projížděl kostýmovaný průvod na koních, jednotliví herci představovali osoby ze hry Josefa Jiřího Kolára (1812–1896) *Žižkova smrt*.⁴⁵² Na závěr vytvořili živý obraz, který byl realizován dle návrhu Františka Kolára (1829–1895), režiséra Národního divadla. I přes neúčast předního dramatika bylo ve městě k vidění mnoho zajímavého: pozornost měla jistě přilákat slavná hudba Sokola kolínského, kabinet s voskovými figurínami či nizozemský cirkus Excelsior.⁴⁵³ K této příležitosti vyšlo i několik čísel občasného listu Tyl, kam přispěli i Jaroslav Vrchlický (1853–1912) či Josef Ladislav Turnovský (1838–1901).⁴⁵⁴

Na konci osmdesátých let vystoupili s místními ochotníky několikrát i známí pražští herci. Roku 1887 si ve hře *Vodní družstvo* zahrála Růžena Šípková ze Švandova divadla a o dva roky později vystoupil na zdejší scéně Jindřich Mošna (1837–1911), člen Národního divadla a známý tragéd.⁴⁵⁵

V devadesátých letech 19. století, kdy spolek zvládl nastudovat i čtyři dramata do roka, nebyla aktivita místních ochotníků největší, zato však se hrály i aktuální novinky z repertoáru

⁴⁴⁶ P. ŠTĚPÁN, *150 let trvání ochotnického divadla v Mnichově Hradišti*, s. 15. Autor cituje kronikáře Josefa Sunka.

⁴⁴⁷ Kronika spolku Tyl, Mnichovo Hradiště 1886–2010, rkp., s. 21.

⁴⁴⁸ MMMH, f. Spolek divadelních ochotníků Tyl, složka plakáty.

⁴⁴⁹ *Nové příspěvky na zdar důstojného Národního divadla v Praze*, *Národní listy*, 21/242, 4. 10. 1881, s. 4.

⁴⁵⁰ Kronika spolku Tyl, Mnichovo Hradiště 1886–2010, rkp., s. 26.

⁴⁵¹ Důvod, proč slavili ochotníci výročí roku 1886, a ne 1883, není znám.

⁴⁵² *Slavnost národní*, *Hlasy pojizerské* 1/5, 18. 5. 1886, s. 5.

⁴⁵³ P. ŠTĚPÁN, *150 let trvání ochotnického divadla v Mnichově Hradišti*, s. 19. Štěpán cituje list Tyl vydaný k příležitosti oslav padesátiletého trvání spolku.

⁴⁵⁴ MMMH, f. Spolek divadelních ochotníků Tyl, složka dopisy, data 31. 5., resp. 4. 6. 1886

⁴⁵⁵ MMMH, f. Spolek divadelních ochotníků Tyl, složka dopisy.

předních českých divadel, jako vzor jistě působilo Národní divadlo v Praze. Některé hry se dočkaly i reprízy. Kromě osvědčených kusů Jana Nepomuka Štěpánka či J. K. Tyla se hrála i umělecky velmi hodnotná realistická dramata. Do pěti let od pražské premiéry byly uvedeny např. *Zvíkovský rarášek* Ladislava Stroupežnického (v ND 1883, v Mnichově Hradišti 1886) nebo Jiráskova *Vojnarka* (v Praze 1890, ochotníky provedena 1895). Roku 1894 byla nastudována dokonce Smetanova opera *Prodaná nevěsta*. Při této příležitosti se nechal celý divadelní soubor v kostýmech zvětšit místním fotografem. Opera měla takový úspěch, že byla inscenována ještě třikrát.⁴⁵⁶

Na konci března 1869 se občané Mnichova Hradiště mohli na vyvěšených plakátech dočíst, že na prknech místního divadla bude uvedeno drama J. Reimera *Hrdinná dívka aneb Hradišť roku 1654*. Podle programu se měl děj odehrávat v samotném Mnichově Hradišti a jeho nedalekém okolí – v oboře Klokočka. Bohužel se mi nepodařilo zjistit, zda byl děj hry opravdu původně situován do okolí města či se jednalo o adaptaci některého z místních ochotníků. Jediným místním autorem tak zůstává pozdější okresní starosta a říšský poslanec Josef Dürich. V polovině října 1871 byla uvedena jeho fraška *Proč ty ne, Augustine?* a v únoru 1879 hráli ochotníci také hru od J. Düricha, která měla tentokrát název *V nitru Blaníka*.⁴⁵⁷

Velmi dobře měli ochotníci zvládnuté organizační záležitosti spolku. K dispozici měli vlastní knihovnou, do níž pravidelně dokupovali nové divadelní hry. Nejčastěji odebírali spisy pražského nakladatele Jaroslava Pospíšila, v jehož podniku vycházely edice *Divadelní biblioteka* a *Divadelní ochotník*. Na kulisách a ostatních dekoracích se podíleli místní malíři Václav a Edvard Ningrovi (prvý z nich působil i jako maskér), na kostýmech pracoval krejčí Rokos,⁴⁵⁸ přestože většinu oděvů si účinkující sháněli sami. Někdy ze svých domovů přinášeli i potřebné rekvizity.⁴⁵⁹

Výhodou ochotníků bylo, že měli k dispozici relativně velký počet herců. Např. v roce 1893 patřilo mezi činné členy spolku třicet tři osob.⁴⁶⁰ Zasloužilými členy byli kořenářka Františka Mrázková, která účinkovala již v prvním představení roku 1833, či Heřman Dámeč, otec stavitele Františka Dámce. Největší posilou byl pro soubor bývalý profesionál ze společnosti Elišky Zöllnerové Antonín Dolenský, který souboru Tyl mohl přispět svými

⁴⁵⁶ Lenka ŠTĚPÁNOVÁ, *Ochotnické divadlo v Mnichově Hradišti dříve a dnes*, Mnichovo Hradiště 1982–1983, s. 7. Autorka touto prací vyhrála ve školním roce 1982–1983 celorepublikové kolo Středoškolské odborné činnosti.

⁴⁵⁷ MMMH, f. Spolek divadelních ochotníků Tyl, složka plakáty.

⁴⁵⁸ MMMH, f. Spolek divadelních ochotníků Tyl, složka účty.

⁴⁵⁹ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky XIV*, s. 26–27.

⁴⁶⁰ P. ŠTĚPÁN, *150 let trvání ochotnického divadla v Mnichově Hradišti*, s. 22.

zkušenostmi.⁴⁶¹ Mezi ženami vynikala Františka Ptáčnicková, která se po určitý čas vzdělávala v Praze u Otýlie Sklenářové-Malé (1844–1912) a v epizodních rolích vystoupila i na prknech pražského Národního divadla.⁴⁶² Ve spolku dále působili sestry Anežka a Ludmila Dámcovy, František Šurovský, František König, Josef Strobach, úředník František Mendík, bratři Eduard a Václav Ningrové, oba malíři, či stavitel František Dáamec.

Role byly tehdy ještě hodně typizované, každý herec vystupoval v úlohách stále stejného charakteru. Nejednou se však vyskytly spory mezi účinkujícími dámami, protože každá z nich chtěla co největší roli. Zkoušky souboru probíhaly ve druhé polovině 19. století jiným způsobem než dnes: po první čtené zkoušce se aktéři naučili své role doma a posléze proběhlo tolik zkoušek, kolik bylo třeba. Pro případ, že by některému z herců či hereček vypadl text, byla součástí souboru i nápověda. Po úspěšném představení odcházeli herci ještě na pravidelné „vyúčtování“, kde probírali své dojmy.⁴⁶³

Prostory městského divadla se od poloviny čtyřicátých let nacházely v budově místní radnice.⁴⁶⁴ František Mendík tento prostor popsal následovně: *„Byl to menší sál, v průčelí bylo jeviště s pěkným portálem a oponou malovanou malíři a divadel[ními] ochotníky bratřími Eduardem a Václavem Ningrem. Pod zvýšeným jevištěm, které mělo pěkné kulisy i sufity, uprostřed pak budku pro nápovědu, byla v přízemí umístěna hudba. Hned za hudbou byly postaveny židle v řadách jako místa první, za těmito asi po třech řadách následovala místa druhá a na lavicích místa třetí. Sedadla sahala až ke galerii, která byla vzadu sálu postavená, a pod galerií byla místa k stání (...).“*⁴⁶⁵ Zde byly také uloženy dekorace, rekvizity a kostýmy. Velká většina z nich byla zničena pruskými vojáky během války v roce 1866.⁴⁶⁶ Protože sál přestal časem vyhovovat a splňovat určité technické parametry, bylo potřeba neustále spolupracovat s hradištskými řemeslníky. Své uplatnění zde našli klempíři, skláři i truhláři.⁴⁶⁷

Od sedmdesátých let se snažili ochotníci získat prostory lepší – kapacita divadla nebyla dostačující,⁴⁶⁸ navíc sál v radnici nevyhovoval ani požárním předpisům.⁴⁶⁹ Podle *Vzpomínek* Františka Mendíka usiloval spolek o to, aby byla postavena vlastní budova divadla, a k tomu účelu byla zřízena zvláštní stolní společnost Národní krobotl (později pod názvem Mravenci,

⁴⁶¹ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky XIV*, s. 29.

⁴⁶² MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky VII*, s. 8–9.

⁴⁶³ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky XIV*, s. 24–37.

⁴⁶⁴ Kronika spolku Tyl, s. 5.

⁴⁶⁵ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky I*, s. 38–39.

⁴⁶⁶ SOKA Mladá Boleslav, f. Městský úřad Mnichovo Hradiště, Škody na obecním majetku roku 1866, i. č. 335.

⁴⁶⁷ MMMH, f. Spolek divadelních ochotníků Tyl, složka účty.

⁴⁶⁸ P. ŠTĚPÁN, *150 let trvání ochotnického divadla v Mnichově Hradišti*, s. 14.

⁴⁶⁹ SOKA Mladá Boleslav, f. Archiv města Mnichova Hradiště, příkaz ze dne 14. 1. 1884 o zřízení bezpečnostní komise.

1886–1894). Jejím cílem bylo získat co největší množství peněz.⁴⁷⁰ Stavitel Dáamec dokonce vypracoval stavební plány, které byly k nahlédnutí u jednatele spolku Josefa Strobacha,⁴⁷¹ avšak k vlastní realizaci nikdy nedošlo.

V květnu 1884 dorazil na hradištskou radnici dopis, v němž předseda ochotnického spolku J. Linka žádal jménem všech ochotníků městskou radu o „zřízení důstojného divadla“.⁴⁷² Vezeme-li v úvahu, že se tak stalo nedlouho po znovuootevření Národního divadla v Praze, nemůže nás překvapit rétorika dopisu – Linka se zaštiťuje tím, že se jedná o dobu, „(...) kdy za všeobecného nadšení nádherný svůj chrám nad Vltavou zasvěcujeme divadelním uměním, kdy ze všech sil zřízení českého divadla uhroženém neurvalým Německem v druhém hlavním městě Brně se domáháme a kdy města česká u zřizování důstojných divadelních stánků téměř závodí (...).“⁴⁷³ Zde je patrné, jak pražské centrum ovlivňovalo venkovské obce. Ani apel na národní uvědomění však nepomohl, neboť stále existovaly stavby, na nichž mělo město větší zájem.

Až roku 1892 bylo přistoupeno ke stavbě nové radnice, kde byl vyprojektován i divadelní sál s patřičným zázemím pro herce a doprovodný personál. Jevištní konstrukce byla zhotovena dle návrhu člena technického personálu Národního divadla,⁴⁷⁴ chloubou se stala i malovaná opona, jejíž autor Vilém Trsek (1862–1937), na ní zpodobnil umělce a jeho múzy. Opět se zde promítl pražský vzor – dílo Vojtěcha Hynaise z pražského Národního divadla. Oponu zakoupila zmiňovaná stolní společnost Mravenci za 300 zlatých.⁴⁷⁵ Prvním představením, které zde bylo inscenováno, se 29. října 1893 stala Vrchlického veselohra *Noc na Karlštejně*.

Do Mnichova Hradiště jezdily také kočovné divadelní společnosti. Jejich vystoupení byla po řemeslné stránce samozřejmě lepší, často také měly k dispozici novější a bohatší repertoár, efektnější kostýmy a dekorace, ale i mezi kočovníky byly velké rozdíly. Představení se často odbývala v hostinci U Černého orla,⁴⁷⁶ pokud však dovolovalo počasí, hrálo se na tzv. letních scénách, což byly ve většině případů zahrady uměnilovných

⁴⁷⁰ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky I*, s. 43–44.

⁴⁷¹ *Plány*, Hlasy pojizerské, 2/1, 1. 4. 1886, s. 2.

⁴⁷² SOKA MB, f. Archiv města MH, k. 40, složka Divadlo, list datovaný 4. 5. 1884.

⁴⁷³ *Tamtéž*.

⁴⁷⁴ P. ŠTĚPÁN, *150 let trvání ochotnického divadla v Mnichově Hradišti*, s. 23.

⁴⁷⁵ Tomáš VLČEK – Jan CÍSAŘ, *Mnichovo Hradiště, okres Mladá Boleslav*, in J. Valenta (ed.), *Malované opony českých divadel*, Praha 2010, s. 60–61.

⁴⁷⁶ SOKA MB, f. Archiv města Mnichovo Hradiště, složka Divadlo, protokol o stavu divadelního sálu z 18. 6. 1881.

hradišp'ských obyvatel.⁴⁷⁷ Jedním z nich byl pan Novotný, který sám aktivním ochotníkem nebyl, ale pravidelně propůjčoval svoji zahradu.⁴⁷⁸

Přestože kritiky lze v dobovém regionálním tisku nalézt jen málokdy, informace o divadelních představeních se většinou omezovaly na stručné zprávy, většina dopisovatelů ochotníky chválí. Po uvedení opery Viléma Blodka *V studni* napsal neznámý občan Mnichova Hradiště: „Z dlouhodobých příprav, spojených s vytrvalostí a láskou ku věci samé, jakož i z vzorné péče a trpělivost dirigenta pana Jana Klímy a všech účinkujících dalo se předvídati o výsledku dobrém. Nicméně přes to překvapilo nás nemálo skvělé provedení opery, ovšem až na nepatrné výjimky, jež maloměstskému jevišti rádo se odpustí. (...) Výborně pochopila úlohu Veruny sl. [Filomena] Kubínova, která vloživše v úlohu tu pravý charakter čarodějky, zpívala hlasem lahodným (...).“⁴⁷⁹ Neobvyklá je nejen délka referátu, ale také snaha o objektivitu; i přes sympatie, které pisatel k ochotníkům choval, postřehl chyby a upozornil na ně, byť velmi taktně.

Je pravděpodobné, že kočovné divadelní společnosti jezdily do Mnichova Hradiště velmi pravidelně. Z materiálů uložených v místním muzeu, které však nemusejí být kompletně dochovány,⁴⁸⁰ můžeme rekonstruovat, že mezi lety 1887 a 1895 navštívilo město nejméně šest divadelních společností, přičemž soubor vedený Marií Kozlanskou zde pobýval hned dvakrát – v letech 1887 a 1889. Obecně lze říci, že divadelní společnosti uváděly ve městě náročnější repertoár. Jednalo se převážně o tragédie, které byly hrány na prknech Národního divadla v Praze či v Brně. Jako příklad může sloužit společnost Terezie Pokorné, která pobývala ve městě od 14. července do 11. srpna 1894. Během této doby uvedli herci deset dramát, převážně vážně laděných, mezi nimiž byly i *Sirotek lowoodský*, *Jiříkovo vidění* či *Směry života* F. X. Svobody. Zajímavé je, že jedno z představení, které soubor uvedl, se jmenovalo *Poklad na Valečově*⁴⁸¹ a jeho děj se měl odehrávat v mnichovohradišp'ském okolí. Autorem byl umělecký ředitel společnosti Adolf Brázda.⁴⁸² Bohužel není známo, jaký měla hra ohlas.

O tom, že k hostujícím profesionálům byl dobový tisk mnohem více kritický než ke členům spolku Tyl, svědčí i zpráva v Boleslanu z 29. června 1864, která vytýká hercům společnosti Elišky Zöllnerové nošení copů, které tehdy už nebylo v módě, také konzervativní

⁴⁷⁷ MMMH, f. Plakáty.

⁴⁷⁸ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky I*, s. 57.

⁴⁷⁹ *Z Mnichova Hradiště*, Nový Boleslan, 1/2, 1. 1. 1884, s. 4–5.

⁴⁸⁰ MMMH, f. Plakáty. Nacházejí se zde materiály následujících majitelů koncese: A. J. Solimana, Terezie Pokorné, Jana Košněra, Josefa Štekra, K. Kaňkovského, Marie Kozlanské, Ondřeje Červíčka, Raimunda Příbramského, Elišky Zöllnerové. Ne na všech plakátech je uvedeno datum, je proto možné, že některá společnost navštívila město vícekrát.

⁴⁸¹ Valečov je 5 km vzdálená zřícenina hradu.

⁴⁸² MMMH, f. Plakáty, složka Společnost Terezie Pokorné

fraky místo čamar. Pisatel si ještě neodpustil poznámku, že lepší než vážná přestavení jsou komedie a frašky tohoto souboru.⁴⁸³

11.5 Spolkový činovník František Mendík

František Mendík (1859–1947) se stal významnou osobností nejen tím, že zastával několik důležitých funkcí v rámci městské samosprávy, ale také byl aktivním členem mnoha spolků a na sklonku svého života sepsal obsáhlé *Vzpomínky*,⁴⁸⁴ které zachycují různé aspekty každodenního života v Mnichově Hradišti.

Mendík, syn rolníka, se narodil 16. dubna 1859 v Ktové pod Troskami. Nedlouho po skončení prusko-rakouské války v roce 1866 se rodina přestěhovala do Mnichova Hradiště, kde jeho nevlastní matka vlastnila dům. Po vychození obecné školy odešel do Mimoně, kde se učil německy a o rok později nastoupil na reálku v Mladé Boleslavi.⁴⁸⁵ Již v době studentských let se aktivně účastnil spolkového života ve městě. Po krátkém pracovním pobytu v Litoměřicích se vrátil do Mnichova Hradiště. Zde se v roce 1886 oženil s Annou Königovou (1860–1936), s níž měl dvě dcery, které v dětském věku zemřely, a syna Josefa (1888–1939).

František Mendík pracoval po celý život jako úředník: nejprve jako zapisovatel okresního soudu, posléze byl městským jednatelem, pracovníkem Občanské záložny, účetním a posléze i ředitelem městské spořitelny. Po svém pensionování se roku 1926 přestěhoval do Prahy k synovi.⁴⁸⁶

Mendíkova osobnost je zajímavá tím, že se jednalo o muže, který ovlivňoval po dlouhou řadu let městskou samosprávu a také společenský a kulturní život Mnichova Hradiště. Jako úředník v záložně a ve spořitelně se setkával s mnoha lidmi, jako jednatelem obce mu prošlo rukama mnoho důležitých dokumentů. Byl uvědomělým Čechem, proto se stal také členem „*téměř všech mnichovohradištských spolků*“.⁴⁸⁷ Věřil, že svou aktivitou přispěje ke zlepšení místních poměrů, ať už po stránce estetické (členství v Okrašlovacím spolku), politické nebo po stránce osvětové. V Okrašlovacím spolku zastával dlouhodobě funkci jednatele a byl také autorem stanov spolku.⁴⁸⁸ Pozici jednatele zastával od roku 1879 rovněž v mnichovohradištském Sokole. Po několika letech nečinnosti svolal poslední zvolený

⁴⁸³ Z *Mnichova Hradiště*, Boleslavan, 5/60, 29. 6. 1864, s. 323.

⁴⁸⁴ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky I–XVIII*, rkp., 1934–1946, i. č. 486.

⁴⁸⁵ MMMH, Pamětní kniha Mnichova Hradiště, fol. 528.

⁴⁸⁶ K Mendíkovi životu viz: MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky III*, s. 2 a Jana DUMKOVÁ, *František Mendík. Životní příběh jednoho mnichovohradištského občana*, Zpravodaj Mnichovohradištska, č. 1-3, 2008.

⁴⁸⁷ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky I*, s. 2.

⁴⁸⁸ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky I*, s. 7.

starosta spolku Antonín Beneš „několik strašících členů Sokola a několik mladších dosud nečlenů ku poradě do svého hostince a žádal přítomné, aby jednotu Sokol opět uvedli v činnost. Spisy spolkové a razítko byly mi br. Benešem předány a byl jsem pověřen jednatelem“.⁴⁸⁹ Stejnou funkcí byl Mendík pověřen ve Čtenářské besedě.

Nesporné jsou jeho zásluhy politické. I přesto, že původně sympatizoval se staročechy, stal se později přívržencem opozice a dopomohl k tomu, že roku 1896 zvítězil ve volbách mladočesky orientovaný Alois Linke.⁴⁹⁰ Aktivním členem byl i ve spolku divadelních ochotníků Tyl: „Členem divad[elních] ochotníků jsem byl od roku 1877 až do svého odchodu z Mnichova Hradiště do Prahy 1. 7. 1926, ovšem poslední dobou jsem nebyl již členem činným, jen členem přispívajícím.“⁴⁹¹ Jako přispívající člen působil i ve sboru dobrovolných hasičů a Okresním muzejním spolku, kde po jistou dobu revidoval účty.⁴⁹² Pravidelně také přispíval na Ústřední matici školskou a Národní jednotu severočeskou a byl členem i hospodářsko-průmyslové jednoty pro krajinu mnichovohradišťskou. Zde se však neangažoval v také míře, jako ve všech výše zmíněných spolcích.⁴⁹³

František Mendík zemřel na Královských Vinohradech 18. prosince 1947 ve vysokém věku 87 let. Veškerý svůj movitý majetek odkázal městu, ve kterém prožil bezmála celý život a kde našel i místo posledního odpočinku.⁴⁹⁴

11.6 Místní umělci

Ve městě žilo hned několik jednotlivců, jejichž profesní život byl spojen s uměním. Dva z nich byli již zmíněni v souvislosti s ochotnickým divadlem. Bratři Václav (1831–1896) a Edvard (1836–1891) Ningrové pocházeli ze starého uměleckého rodu. Jejich přímým předkem byl dvorní valdštejnský malíř Jiří Hisler (1737–1818); otec Václav (1804–1870) se po určitý čas živil i jako malíř v Praze, proslavily ho zejména portréty příslušníků šlechtických rodů.⁴⁹⁵ Řemeslo se tedy v rodině dědilo, přestože ani jeden z příslušníků nejmladší generace nepřekročil svým věhlasem hranice regionu.⁴⁹⁶ Společným dílem obou

⁴⁸⁹ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky I*, s. 94.

⁴⁹⁰ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky I*, s. 144–151.

⁴⁹¹ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky I*, s. 41–42.

⁴⁹² MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky I*, s. 2.

⁴⁹³ Nový Boleslavan, rok 1882–1889. Občas byly v časopise uveřejňovány seznamy přispěvatelů z Mnichova Hradiště.

⁴⁹⁴ MMMH, Pamětní kniha Mnichova Hradiště, fol. 528

⁴⁹⁵ *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Osmnáctý díl. Navary – Oživnutí*, Praha 1902, s. 331.

⁴⁹⁶ Josef Václav ŠIMÁK, *Z rodinné kroniky*, OJKT 8, 1930, s. 212. Václav Ninger starší byl bratrem babičky J. V. Šimáka.

bratří byla opona ve starém divadelním sále, oba malovali panoramata, aby se však uživili, malovali i pokoje a štíty obchodů.⁴⁹⁷

Dalším malířem, jehož působení však spadá spíše do počátku 20. století, byl Bedřich Ženíšek (1872–1930). I jeho původ byl zajímavý: jednalo se o vnuka lékárníka V. J. Sekery, syna Sekerovy dcery Evženie.⁴⁹⁸ Jeho krajinomalby, výhradně z okolí Mnichova Hradiště, jsou dodnes vystaveny v místním muzeu. Ženíšek byl také autorem několika her, které byly později uvedeny spolkem ochotníků Tyl.

Významným hudebníkem byl již zmiňovaný řídící učitel Jan Klíma. Jeho pedagogické působení mohlo ovlivnit další generaci muzikantů. Kromě jím vedeného souboru chrámové hudby působila ve městě ještě kapela spolku vysloužilců a sokolská hudba. Mladí hudebníci účinkovali v kapele sokolské mládeže či smyčcovém tělesu.⁴⁹⁹ V některých z nich působili i studenti či absolventi pražské konzervatoře. Fagotista Josef Füger, který v Mnichově Hradišti vyrůstal, se stal v roce 1925 na konzervatoři profesorem.⁵⁰⁰

11.7 Mnichovohradiš'ská pouť

Zvláštní událostí, jejíž věhlas a důležitost přesahovaly hranice regionu, byla ojedinělá církevní slavnost – každoroční svatoanenská pouť, na niž putovali lidé z okolí vzdáleného i několik desítek kilometrů.

Mnichovohradiš'tské poutě měly dlouhou tradici: roku 1713 se městu vyhnula morová rána, která měla v Čechách na svědomí veliké množství lidských životů. Věřilo se, že se tak stalo zásluhou sv. Anny, patronky obce. Vrchnost tehdy nechala postavit před kostel sv. Tří králů sochu jmenované světice a od té doby začala do města proudit stále četnější procesí. Brzy kapacita kostela nepostačovala, proto se hraběnka Marie Markéta z Valdštejna rozhodla rozšířit jeho prostor o kapli sv. Anny.⁵⁰¹ Té byl zasvěcen i hlavní oltář kaple. Mnichovo Hradiště se tak zařadilo k místům, která získala nový symbolický význam v rekatolizovaných Čechách.⁵⁰²

Pouť se slavila vždy nejbližší neděli po svátku sv. Anny, který byl 26. července. Protože prostředí katolické církve bylo vždy velmi konzervativní, charakter poutí se po desítky let neměnil. Proto i ve druhé polovině 19. století přetrvávalo u těchto slavností mnoho barokních

⁴⁹⁷ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky XVII*, s. 18–19.

⁴⁹⁸ MMMH, f. V. J. Sekera (převod z fary), složka rodinné dokumenty.

⁴⁹⁹ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky XVI*, s. 168, 171 a 176–177.

⁵⁰⁰ Československý hudební slovník osob a institucí 1. Praha 1963, s. 351.

⁵⁰¹ H. PRŮŠKOVÁ, *Život na ostrově sv. Anny*, s. 39.

⁵⁰² K ideové stránce poutí v 17. století viz Marie-Elizabeth DUCREUX, *Symbolický rozměr poutě do Staré Boleslavi*, ČČH 95, 1997, č. 3–4, s. 585–620.

prvků, nejvíce se ovšem proměnila sama ideová náplň a také míra zbožnosti poutníků – často chyběl citový náboj charakteristický pro dobu předchozí, víra se stala záležitostí osobní. Zřejmě i z tohoto důvodu se od slavnosti většinou distancovala šlechta a úřednictvo.⁵⁰³ Druhým důvodem mohla být snaha distancovat se od „prostého“ lidu. Neměnnou zůstala v první řadě vnější forma – samotné putování k významnému místu a slavnostní mše s velkolepým hudebním doprovodem. Ten měl na starost řídící učitel Jan Klíma. Již dlouhou dobu před těmito významnými událostmi se zpěváci na svá vystoupení pečlivě připravovali, neboť Klíma považoval mnichovohradišťskou pouť za nejvýznamnější hudební událost roku. Bohoslužby a zpěv pobožných písní se odbývaly po celý den. Poutníci věřili, že bude vyhověno jejich prosbám, kvůli nimž absolvovali mnohdy nelehkou cestu. Protože náboženská pouť stále byla spojena s určitou obětí, kterou měl člověk podstoupit, aby dosáhl cíle, chodili někteří do města pěšky.

Všudy přítomná modernizace zároveň zasáhla i tuto sféru: před kostelem již nebyly k dostání pouze tradiční růžence a svaté obrázky či sošky – děti a mládež si mohly koupit máčené okurky, sladké perníky a přítomny byly i houpačky, kolotoč a střelnice.⁵⁰⁴ Pouť se tak stala velkou příležitostí k obchodu. Atmosféru dotvářeli i zpěváci, kteří zpívali kramářské písně a ukazovali při tom obrázky jakési krvavé historie.⁵⁰⁵ Kronikář Václav Pařík o tom ve čtyřicátých letech 20. století poznamenal: „Každý jednotlivý výjev na obrázku, o kterém zpíval, ukazoval rákoskou. Pomocník anebo pomocnice doprovázel jeho verš na tahací harmoniku. Bývaly to obyčejní příhody zhrzené lásky, sebevražda, umučení dítek nevlastní matkou a podobné. Malby na plakátě byly provedeny neuměle řemeslně, z každé však stříkalo vědro krve. Píseň o takové události měla celou řadu slok a zpívala se známou notou, jak bylo na obálce předtištěno.“⁵⁰⁶ Přítomnost těchto zpěváků tvořila jistě protipól chrámové hudby a posouvala tak celou událost do světější roviny.

Lze říci, že původní charakter pouti se nejdéle udržel na svaté půdě, v kapli samotné, ale venku před kostelem nabývala slavnost jiného charakteru.

Teplé letní počasí jistě přispívalo k tomu, že do města proudily v posledních červencových dnech davy lidí a obchodníků. S nimi přicházeli i žebráci, kteří doufali, že lidé s nimi budou mít slitování.⁵⁰⁷ Z příchozích měli prospěch i místní majitelé hostinců a krámů. František Mendík ve *Vzpomínkách* uvádí, že před mnoha hostinci se v době konání poutě

⁵⁰³ Markéta HOLUBOVÁ, *Barokní religiozita v českých poutích*, in: Z. Hojda – R. Prahel (edd.), *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*, Praha 2003, s. 55–71.

⁵⁰⁴ Pedagogické muzeum J. A. Komenského, f. J. V. Klíma, Jirka II, s. d., rkp., s. 85–87.

⁵⁰⁵ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky XI*, s. 160.

⁵⁰⁶ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 522.

⁵⁰⁷ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky XI*, s. 162.

stavěly altánky, kde se čepovalo pivo přímo ze sudu. Díky teplému počasí nocovali méně movití často přímo v přírodě. Kromě osobních, náboženských prožitků mohla na poutníky zapůsobit i prohlídka hraběcí zahrady a místních skleníků.⁵⁰⁸ V neděli večer bylo již prostranství před oběma kostely většinou prázdné. Zakončením svatoanenské pouti probíhalo ve druhé polovině 19. století již v čistě světském duchu. Po odchodu poutníků se konal v pondělí v poledne na náměstí koncert. Po něm odcházeli někteří obyvatelé Hradiště do podhněvousického hostince, kde až do večera probíhala oslava zdárného průběhu právě skončené poutě. „*Tam rychle rozproudila se veselá zábava při hudbě, dobrém pivu a nějakém vydatném zákusku až do pozdního večera.*“⁵⁰⁹

11.8 Městské slavnosti ve druhé polovině 19. století

V životě člověka 19. století, u něhož tvořila hlavní životní náplň práce a snaha o zajištění rodiny, byly slavnosti, jichž se mohl účastnit, jistě příjemným zpestřením, neboť i v 19. století měli lidé potřebu „*vybočit z každodenního rytmu*“.⁵¹⁰ Účastí na slavnosti manifestovali jedinci i spolky svoje názory či postoje, případně příslušnost k určité skupině, ať již v oblasti národnostní, společenské, náboženské či politické. Festivity také plnily funkci socializační, neboť lidé měli vždy potřebu se scházet a sdílet společně nějaký prostor či zážitek.⁵¹¹

Městské slavnosti v Mnichově Hradišti byly často spojeny s otevřením nové budovy, výročí založení nějakého spolku, případně svěcením praporu. Naprostá většina slavnostních projevů byla proslovena česky, protože ve městě žila pouze zanedbatelná německojazyčná skupina.

Popisů různých slavností se zachovala celá řada – ať již na stránkách regionálních novin, v kronice či v pamětech místních obyvatel.⁵¹² Na základě těchto relativně četných popisů lze rekonstruovat typický průběh zdejších festivit; v předvečer události se obvykle konal pochodňový průvod městem. Osvětlena bývala i okna hlavních ulic. Funkce světla byla jistě symbolická, neboť nebylo obvyklé intenzivně svítit, navíc světlo vždy značilo pokrok a lepší, *světlejší* budoucnost. Druhý den, když se rozednilo, byla na domech většinou vidět slavnostní výzdoba, která byla často laděna do národních barev – červené a bílé; nechyběla ani výzdoba květinová. Dalším důležitým vjemem, který odlišoval všední den ode dne

⁵⁰⁸ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky XI*, s. 155 a 149.

⁵⁰⁹ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky XI*, s. 164–165.

⁵¹⁰ M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějiny české každodennosti*, s. 277.

⁵¹¹ *Tamtéž*, s. 278.

⁵¹² Např. Boleslavan, Nový Boleslavan, Hlasy pojizerské; Pamětní kniha města Mnichova Hradiště; *Vzpomínky F. Mendíky či paměti J. V. Klímy*.

slavnosti, byl zvuk. V dobových periodikách se často dočteme, že po budíčku následovala „střelba z hmoždírů“, jindy vytvářel zvukovou kulisu hlahol zvonů. Organickou součástí byl také hudební doprovod, který zajišťovala kapela místního Sokola či jiné podobné těleso. Slavnostní průvod se obvykle shromáždil na náměstí, odkud pokračoval do kostela na mši. Sepětí slavností s církevními obřady bylo do jisté míry dáno náboženskou orientací lidí, šlo ovšem i o projev loajality císaři a státu, neboť Rakousko bylo tradičně spjato s katolickou církví. Večer pokračovala zábava v případě příznivého počasí pod širým nebem, v případě nepřízně v některém z místních hostinců, kde se za zvuků hudby tančilo, deklamovaly se vlastenecké verše či se zpívaly národní písně.

Téměř všechny slavnosti měly podobný ráz. Jak taková slavnost v malém okresním městě na konci století vypadala, nám může přiblížit slavnostní otevření nové radnice. Ta byla postavena zdejším stavitelem Františkem Dámcem v letech 1892–1893 podle plánů pražského architekta Arnošta Jenšovského. Novorenesanční budova nahradila starou stavbu z roku 1770 nebo 1771, která byla navíc za prusko-rakouské války citelně poničena pruskými okupanty.

Slavnostní události předcházelo v létě 1892 svěcení základních kamenů, po němž následoval proslov starosty Rudolfa Šmolíka. Dne 29. října 1893, kdy byla nová budova otevřena, probíhal kulturní program po celý den: součástí bylo slavnostní shromáždění představitelů města, okresu, místních spolků i žactva, následovala mše svatá v děkanském kostele sv. Jakuba, slavnostní hostina i vystoupení hudebníků. V sedm hodin večer uvedl ochotnický spolek Tyl v nových prostorách městského divadla, které bylo součástí novostavby, Vrchlického komedii *Noc na Karlštejně*. O tom, že se jednalo o událost velmi slavnostní a důležitou, svědčí i skutečnost, že byl při této příležitosti učiněn první zápis do obecní kroniky. Svoje podpisy k tomuto záznamu přidali i jednotliví radní, zastupitelé okolních obcí, okresní představitelé a duchovní.

Kromě festivít, jejichž charakter byl popsán výše, byly událostmi zpestřující všední dny i plesy, věnečky, šibřinky, mikulášské besídky a další zábavy pořádané zejména Sokolem, Čtenářskou besedou a jinými spolky. Některé z těchto akcí ovšem nebyly veřejně přístupné, neboť pozvání leckdy platilo pouze členům spolku a zvaným hostům.⁵¹³ Většina těchto událostí se odbyvala na náměstí v hostinci U Černého orla.

Kromě výše uvedených slavností se v Mnichově Hradišti můžeme setkat ještě s festivíty národními,⁵¹⁴ které ve většině případů oslavovaly některou z českých osobností. Jako příklad může sloužit slavnost stoletého výročí narození Josefa Jungmanna (1773–1847),

⁵¹³ MMMH, např. f. Spolky, složka Sokol, pozvánky.

⁵¹⁴ Karel ŠIMA, *Národní slavnosti šedesátých let 19. století jako performativní akty konstruované národní identity*, ČČH 104, 2006, č. 1, s. 81–110.

českého obrozence, teoretika a literáta, která se odbývala 3. srpna 1873. Vzorem v tomto případě jistě byla velká národní slavnost, která probíhala 12. a 13. července při příležitosti položení základního kamene Jungmannova pomníku v Praze.⁵¹⁵ Zatímco nejdůležitějším řečníkem byl v Praze politický vůdce František Ladislav Rieger, v Mnichově Hradišti byl autorem proslovu Josef Dürich, který tehdy ještě nevykonával žádnou z politických funkcí, byl však začínajícím literátem. Řeč však nepřednesl; učinila tak ochotnice Františka Ptáčnicková. Projev se bohužel nezachoval, očitý svědek Eduard Mattes (nar. 1862), později vysvěcený na kněze, však ve svých vzpomínkách později uvedl, že po ukončení slavnostní řeči „*poděkoval se Dürichovi se slzami v očích, políbiv jej třikrát na tvář*“⁵¹⁶ jeden z Jungmannových spolupracovníků a přátel, tehdy téměř pětadesátiletý Antonín Marek, který se slavnosti v Mnichově Hradišti také zúčastnil. Marek po úvodní kantátě, kterou zazpíval spolek Lubor, sloužil slavnostní mši. Součástí oslav bylo také představení místních ochotníků, kde staříckého děkana okouzila místní herečka Františka Ptáčnicková natolik, že jí adresoval dopis tohoto znění: „*Spanilá děvo! Viděl jsem Tebe. Viděl jsem Tě v mistrném vykonání Tvé důležité úlohy. Slyšel jsem Tvůj zvonkový, srdce jímající hlásek. Přijal jsem přísné Tvého oka rozkazy. Pak i líbezný úsměv Tvých úst a zkormoutil se konečným Tvým zkormoucením. Posvátný dějepis vypravuje nám, že se v lidské podobě zjevovali andělé. Tvůj zjev se zdál toho obnovou byti. Národ, který takové drahokamy plodí, roste ve své ceně a jest milování hoden. Kdož by ho nemiloval? Ptá se těchto řádků pisatel.*“⁵¹⁷ Po představení se konala v hostinci U Černého orla ještě taneční zábava. Zde byly k nahlédnutí „*rukopisy Jungmannovy a čelnější jeho spisy*“. Peníze, které se zde vybraly, byly věnovány na stavbu Národního divadla.⁵¹⁸

Jiným typem slavnosti byla návštěva některého člena panovnické rodiny. Císař František Josef I. navštívil Mnichovo Hradiště pouze v říjnu 1866. Charakter jeho návštěvy se vymykal tradičním pořádkům,⁵¹⁹ neboť císař tehdy objížděl bojiště prusko-rakouské války a ve městě se zdržel jen velmi krátce.⁵²⁰ V roce 1891, kdy se v Praze konala Zemská jubilejní výstava, projížděl František Josef I. přes Mnichovo Hradiště do Liberce.⁵²¹ Na nádraží byl pozdraven několika spolky: nechyběli členové Budče ani hudebního odboru Čtenářské

⁵¹⁵ Viz Zdeněk HOJDA – Jiří POKORNÝ, *Pomníky a zapomínky*, Praha 1996, s. 54–64.

⁵¹⁶ František ZUMAN, *P. Eduard Mattes, náš krajan sedmdesátníkem*, OJKT 11, 1933, s. 38.

⁵¹⁷ MMMH, f. Spolek divadelních ochotníků Tyl, složka dopisy, datum 6. 8. 1873.

⁵¹⁸ MMMH, f. Spolek divadelních ochotníků Tyl, složka plakáty, *Program slavnosti Jungmannovy*, 3. 8. 1873.

⁵¹⁹ Srov. Otto URBAN, *Návštěvy Františka Josefa I. v Praze*, in: *Umění a veřejnost v 19. století. Sborník příspěvků ze symposia pořádaného 7. a 8. března 1996 ve Státní vědecké knihovně v Plzni, Ústí nad Labem 1998*, str. 24–32.

⁵²⁰ M. BARUS, *Prusko-rakouská válka 1866 ve farních kronikách Mnichovohradištska – Knežmost*, s. 90.

⁵²¹ Otto URBAN, *Návštěvy Františka Josefa I. v Praze*, s. 29.

besedy. Sbor zazpíval císařskou hymnu.⁵²² Jako příklad typické návštěvy člena císařské rodiny může sloužit příjezd korunního prince Rudolfa v červenci 1871. Již na nádraží ho čekali obecní i okresní zastupitelé, různé spolky a školní mládež. Přítomní s uspokojením zaznamenaly, že následník trůnu poděkoval dívce, která mu předala kytici na uvítanou, výbornou češtinou.⁵²³ Poté se císařův syn odebral do místního zámku, kde byl hoštěn hrabětem Valdštejnem. Při té příležitosti se princ podepsal do právě zřízené návštěvní knihy.⁵²⁴

Jako slavnosti mohly být vnímány i nevšední kulturní zážitky. Mezi takové mohla patřit vystoupení umělců z Prahy, již zmiňovaná představení kočovných divadelních společností či návštěva cirkusu. František Mendík považoval vystoupení amerického cirkusu Grand v roce 1875 za natolik výjimečné, že i po letech jeho účinkování v Hradišti zaznamenal. Několik hodin před samotným vystoupením jel městem průvod, v němž mnozí prvně viděli různá exotická zvířata: „*Napřed jelo několik jezdců na koních, za ním vůz s hudebníky, kteří bez přestání hráli, opět koně bez jezdců, za těmito následoval skvostný nádherný vůz tažený slony, na němž trůnila ve veliké výši nádherně přistrojená královna cirku se zlatou korunou na hlavě, obstopená služebnictvem a dvěma černoškami, které ji vějíři ovívali, a ještě v nižší poloze byl vůz obsazen dalším služebnictvem královny. Za vozem tímto následovaly ještě další vozy, koně a velbloudi.*“⁵²⁵ Představení samo „*bylo velice hodnotné, umělecké, velmi vybrané*“: součástí programu byla „*jízda krkolonná na pádících koních, skoky přes celé řady koňů, těžká cvičení tělocvičná (...), šaškové (...)* prováděli své šprýmy a kapela hrála celé představení bez ustání.“⁵²⁶

11.9 Tábory lidu

Jako jeden ze znaků sekularizace české společnosti v poslední třetině 19. století bývá chápána skutečnost, že původně náboženské slavnosti získávaly světský obsah. Jako příklad mohou sloužit tábory lidu, které byly v letech 1868–1871 projevem nesouhlasu s rakousko-uherským vyrovnáním.⁵²⁷ Přestože se jimi účastníci hlásili k husitské tradici, jednalo se o shromáždění politická, a ne náboženská. Tábory lidu se konaly na historicky významných místech, řečníci většinou požadovali uznání českých práv. Předem daná témata bylo nutno ohlásit, aby mohla

⁵²² SOKA Mladá Boleslav, f. Měšťanská beseda, V. MRÁČEK, *Besední paměti*, s. 7.

⁵²³ Alois ŠIMON, *Korunní princ Rudolf*, OJKT 10, 1932, s. 223

⁵²⁴ Státní zámek Mnichovo Hradiště, *Návštěvní kniha*, nepag.

⁵²⁵ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky VX*, s. 12–13.

⁵²⁶ *Tamtéž*, s. 14.

⁵²⁷ Jiří MALÍŘ, *Sekularizace a politika v „dlouhém“ 19. století*, in: L. Fasora – J. Hanuš – J. Malíř (edd.), *Sekularizace českých zemí v letech 1848–1914*, Brno 2007, s. 14.

být akce vůbec povolena. První tábor lidu proběhl 10. května 1868 na Řípu, symbolickém místě českých dějin.

V okolí Mnichova Hradiště proběhl první tábor lidu 21. června 1868. Jako místo konání byl vybrán Bezděz, ale setkání bylo v průběhu i přes účast deseti tisíců osob rozpuštěno.⁵²⁸

Nedlouho poté, 25. června, Národní listy přinesly zprávu, že se brzy budou konat nové tábory lidu. Kromě Domoušic, Trocnova, Karlštejna a Chlumu se měl konat i tábor české omladiny na Valečově či na Humprechtu u Sobotky.⁵²⁹ Zřícenina pískovcového hradu ze 14. století i „romantický Humprecht“ jistě nebyly vybrány náhodou, protože mohly zapůsobit na mladou generaci žijící pozdní romantikou. Setkání se původně mělo konat v srpnu, aby se mohlo zúčastnit co největší množství studentů, neboť někteří z nich mohli být v červenci zaměstnáni studijními povinnostmi. Na organizaci se podle okresního hejtmána Květa měli podílet i někteří představitelé okresní samosprávy, např. současný okresní tajemník.⁵³⁰ Řečníci se měli vyjádřit k problematice loajality české mládeže s panovnickou rodinou a zároveň se měli zabývat otázkou, „*kerak by mohla omladina působiti v šíření osvěty a vzdělanosti mezi českým lidem*“.⁵³¹ Jako místo konání byl nakonec vybrán Valečov, ale tábor byl úřady zakázán.⁵³² Přesto se v okolí zříceniny sešlo 17. července kolem dvou tisíc osob,⁵³³ i když jich podle pamětníka Mendíka z Mnichova Hradiště bylo málo.⁵³⁴ Při tomto nepovoleném setkání došlo k pikantní situaci: zřízenec okresního hejtmanství Zdobinský, který byl na meetingu jako osoba úřední, byl účastníky slovně napadán a označován jako zrádce. Za to byli někteří účastníci potrestáni; nejaktivnější, syn poštmistra Svobody ze Sobotky, si odseděl pět let těžkého žaláře.⁵³⁵ Za napsání pozdravného telegramu, který byl na Valečově přečten, byl potrestán i ochotnický spolek Tyl, jemuž byla na několik měsíců pozastavena činnost.⁵³⁶

O rok později, 11. července 1869, se konalo shromáždění na vrcholu Mužský, vzdáleném asi pět km od Mnichova Hradiště. Mezi svolavatele patřili i starosta Mnichova Hradiště Jan Valenta a také další obecní zastupitelé. Okresní hejtmán, který tábor lidu povolil, měl dohlédnout na zdárný průběh celé akce. Již několik dní před národní manifestací byla ve

⁵²⁸ *Rozpuštěný tábor pod Bezdězem*, Národní listy 9/173, 25. 6. 1868, s. 1.

⁵²⁹ *Nové tábory lidu*, Národní listy 9/173, 25. 6. 1868, s. 2.

⁵³⁰ František ZUMAN, *Tábor lidu na Valečově r. 1868*, OJKT 8, 1930, s. 105. Zumanovy zprávy jsou velmi důvěryhodné, neboť čerpal z tehdejšího Archivu ministerstva vnitra.

⁵³¹ F. ZUMAN, *Tábor lidu na Valečově r. 1868*, s. 105.

⁵³² František ZUMAN, *Tábor lidu na Mužském r. 1869*, OJKT 7, 1929, s. 204.

⁵³³ *Zakázaný tábor lidu na Valečově*, Národní listy, 8/195, 17. 7. 1868, s. 2.

⁵³⁴ F. MENDÍK, *Vzpomínky VII*, s. 46–47.

⁵³⁵ F. ZUMAN, *Tábor lidu na Valečově r. 1868*, s. 106–107.

⁵³⁶ V. BUDIL – J. ČERVINKA – S. HNÍZDIL, *700 let města Mnichova Hradiště*, s. 31., P. ŠTĚPÁN, *150 let trvání*, s. 15. V. Budil chybně uvádí, že činnost spolku byla pozastavena v roce 1868, kdy se konal tábor lidu na Mužském (!).

městě vypjatá atmosféra. V provládním listu *Pražské noviny* se objevovaly výpady proti organizátorům setkání a za donašeče byl obyvateli města označen děkan Ignác Frank. Nálada proti duchovnímu se vyhrotila natolik, že mu jednou v noci kdosi uštědřil facku.⁵³⁷

Shromáždění se údajně zúčastnilo 40 000 osob.⁵³⁸ Program byl následující: v rámci prvního bloku řečníci mluvili o ovlivňování veřejného života literaturou a politického života žurnalistikou. Druhým tématem byla problematika tuláctví a řešení této otázky.⁵³⁹

Lidé přijížděli do Hradiště převážně vlakem, obyvatelé nejbližších obcí na vozech. Město, a zejména hlavní ulice, bylo slavnostně ozdobeno chvojnám, věnci, květy a prapory, na náměstí bylo možné spatřit busty významných Čechů s národními hesly. Mezi nimi vynikali zejména Karel Havlíček Borovský, Jan Hus a Jan Žižka, pod nimiž bylo možno číst „*Dejte život vlasti, kdo jste moji bratři*“, „*Svatá je věc vaše, bratři, přičiňte se!*“ a „*Pro práva vaše život jsem nasadil*“. Další nápisy rozvěšené po celém náměstí reagovaly na zrušený tábor lidu na Valečově („*Za Valečov Mužský!*“), či byly orientovány v liberálním duchu („*Pro vlast a svobodu!*“, „*Bože, dej nám stále zdraví a přispěj k tomu, aby bylo málo daní!*“). Účastníky přivítal slavnostní řečí z balkónu hostince U Černého orla Josef Dürich. Ve dvě hodiny se vydal průvod po střelbě z hmoždířů a za doprovodu hudby a zpěvu směrem k Mužskému. Náladu snad mohlo kazit jen množství četnictva, které bylo rozmístěno ve městě, na cestách i na samotném vrcholku.⁵⁴⁰

Předsedou tábora lidu byl zvolen mnichovohradišťský rodák dr. Karel Mattuš. Prvním a také nejvýznamnějším řečníkem byl Karel Sabina. Kromě něj promluvil z řečniště ještě novinář J. S. Skrejšovský a několik dalších mužů z okolí. Skrejšovský vyzdvihl roli francouzské žurnalistiky, která jako jediná informovala o událostech v Čechách.

Po přečtení rezoluce, která byla s nadšením přijata, ukončil tábor lidu dr. Mattuš. Na závěr se zpívala neoficiální slovanská hymna *Hej, Slované*.

Městská kronika uvádí, že „*tábor vyzněl v obrovskou národní manifestaci, o níž přinesly zprávu i zahraniční žurnály (...)*“.⁵⁴¹

⁵³⁷ F. MENDÍK, *Vzpomínky VII*, s. 49.

⁵³⁸ F. ZUMAN, *Tábor lidu na Mužském r. 1869*, s. 204.

⁵³⁹ F. ZUMAN, *Tábor lidu na Mužském r. 1869*, s. 204.

⁵⁴⁰ F. MENDÍK, *Vzpomínky VII*, s. 50.

⁵⁴¹ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 162.

11.10 Okresní muzejní spolek a účast města na Národopisné výstavě československé v Praze

Podněty pro konání Národopisné výstavy československé v roce 1895 vzešly z iniciativy Františka Adolfa Šuberta (1849–1915) po úspěchu Zemské jubilejní výstavy v roce 1891. Šubert formuloval již v roce 1891 myšlenku, že by shromážděné předměty mohly posloužit jako základ úžeji profilovaného národopisného muzea.⁵⁴² Zároveň měly být pro tento účel využity prostory nedávno postaveného Veletržního paláce. Organizační výbor vznikl již v červenci a během let 1891 a 1892 vznikaly jednotlivé okresní a místní odbory Národopisné výstavy.⁵⁴³

Cílem Národní výstavy československé bylo přiblížení kulturních specifik jednotlivých regionů a také demonstrace českého folklóru jako celku. Výstava tak měla posílit nejen české národní vědomí a sebevědomí, ale měla mít také charakter informativní.

Velký vliv na představy o chystané výstavě mohlo na Mnichovohradištsko mít turnovské muzeum, jehož činnost začala již ve druhé polovině osmdesátých let. Tato instituce dokonce počítala s tím, že turnovskému, českodubskému a mnichovohradištskému okresu bude na Národopisné výstavě věnován samostatný pavilon.⁵⁴⁴ Mnichovo Hradiště však mělo již určité zkušenosti z předchozí Zemské jubilejní výstavy. Město tehdy reprezentoval továrník Josef Pollatschek (Hlasy pojizerské uvedly jeho jméno v počestlém podobě) se svým výrobkem, kterým bylo kaučukové leštadlo a řezbář M. Beran se svými pracemi. Přispěl také valdštejský velkostatek, jenž poskytl plody ze svých sadů, a okresní zastupitelstvo, které dodalo plány a mapy regionu.⁵⁴⁵

Události v Mnichově Hradišti se rozběhly hned na jaře 1892; podle kroniky muzejního spolku „svolalo okresní zastupitelstvo v Mnichově Hradišti na první schůzi okresního odboru národopisného výstavy československé v Praze na den 4. května o 1/2 3 hod odpolední do sálu hostince U Černého orla v Mnichově Hradišti všechny duchovní správce, učitele a obecní starosty okresu, které ve svém zasedání dne 29. března téhož roku do okresního odboru jmenovalo“.⁵⁴⁶ Z 50 účastníků⁵⁴⁷ byl zvolen okresní komitét pro Národopisnou výstavu československou, jehož prvním předsedou se stal okresní starosta Josef Dürich. Komitét se dělil na několik dílčích referátů dle zájmových oblastí. Zastoupena byla fotografie,

⁵⁴² Stanislav BROUČEK – Jan PARGAČ – Ludmila SOCHOROVÁ – Irena ŠTĚPÁNOVÁ, *Mýtus českého národa aneb Národopisná výstava československá 1895*, Praha 1996, s. 13.

⁵⁴³ Jan ŠŤOVÍČEK, *Národopisná výstava československá a horní Pojizeří*, Z českého ráje a Podkrkonoší 7, 1994, s. 63

⁵⁴⁴ J. ŠŤOVÍČEK, *Národopisná výstava československá*, s. 68.

⁵⁴⁵ *Město Mnichovo Hradiště na Zemské jubilejní výstavě*, Hlasy pojizerské 5/10, 30. 5. 1891, s. 6.

⁵⁴⁶ MMMH, Pamětní kniha, Okresní muzeum v Mnichově Hradišti, rkp., Mnichovo Hradiště 1934, s. 2.

⁵⁴⁷ Z dostupných pramenů bohužel nelze zjistit, o které osoby se přesně jednalo.

antropologie, hospodářství, domácí kroje, lidové stavby, odbor pro domácí náradí a nábytek a nechyběla ani oblast hudební a literární.⁵⁴⁸ V rámci každého odboru byly shromažďovány pro účely výstavy zajímavé předměty. Stejně jako na úrovni celozemské se již od samého počátku počítalo s tím, že artefakty poslouží jako základ muzejních sbírek. Tato myšlenka byla prvně vyslovena již roku 1892.

Jak už bylo výše uvedeno, lidé, kteří se v místním komitétu angažovali, byli převážně duchovními, učiteli či představiteli místní samosprávy, což ukazuje, že se jednalo o zástupce intelektuální elity z celého okresu.⁵⁴⁹ Tyto osoby mohly svou přirozenou autoritou způsobit zájem u obyvatel města i jednotlivých obcí okresu. Ihned se začaly shromažďovat zajímavé předměty, které by vypovídaly o svérázu života obyvatel regionu.

Není bohužel znám seznam všech věcí, které darovaly jednotlivé osoby. Ze *Vzpomínek Františka Mendíka* však víme, které předměty věnoval budoucímu mnichovohradištskému muzeu on; byla to „*fotografie z válečného roku 1866 znázorňující pruské vojsko, starostu Jana Knížka s několika občany (...) a obec[ním] strážníkem Bažantem na náměstí, fotografie zpěváckého spolku Lubor, zvláštní velký železný srp kovaný a ještě některé jiné věci železné z rolnictví*“.⁵⁵⁰

První výstavka shromážděných předmětů proběhla již v na jaře 1893 v nedalekém městečku Kněžmost. O aktivitě komitétu svědčí mj. i skutečnost, že za rok činnosti bylo shromážděno více než 1200 artefaktů. Ne všechny předměty se do výstavních prostor vešly. V první místnosti byly umístěny výšivky a kroje. Aby byla atmosféra ještě více umocněna, rozlévala zde děvčata v národních krojích medovinu, předla len, zpívala lidové písničky a stará paní vyprávěla lidové pohádky. O tom, že se výstavka setkala se zájmem, svědčí již samotná návštěvnost: během 21 dní, kdy byla výstavka realizována, zhlédlo vystavené předměty na 1300 osob.⁵⁵¹

Přestože Národní výstava československá v Praze byla původně zamýšlena na rok 1893, museli organizátoři své plány změnit. V Praze došlo k politickým bouřím, byl vyhlášen výjimečný stav a také zde existoval tlak Vídně, která chtěla realizaci výstavy odsunout na rok 1897 či 1899.⁵⁵² Ke krizi docházelo i na úrovni regionální. V průběhu celého roku 1893 se komitét v Mnichově Hradišti potýkal s personálními, organizačními i finančními problémy. I z tohoto důvodu vznikl na jeho místě roku 1894 Okresní muzejní spolek, jež opět inicioval zejména J. Dürich. Ten byl také tvůrcem stanov spolku a jeho prvním předsedou. Valná

⁵⁴⁸ Jana DUMKOVÁ, *Muzeum města Mnichovo Hradiště*, OJKT 15/3, 2008, s. 200–203.

⁵⁴⁹ MMMH, Pamětní kniha, Okresní muzeum v Mnichově Hradišti, rkp., Mnichovo Hradiště 1934, s. 5.

⁵⁵⁰ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky I*, s. 154.

⁵⁵¹ MMMH, Pamětní kniha, Okresní muzeum v Mnichově Hradišti, rkp., Mnichovo Hradiště 1934, s. 6.

⁵⁵² S. BROUČEK – J. PARGAČ – L. SOCHOROVÁ – I. ŠTĚPÁNOVÁ, *Mýtus českého národa*, s. 19–20.

hromada spolku se konala 18. listopadu 1894. Jedním ze členů výboru se stal i advokát JUDr. Alois Šebor (1859–1929), usazený v Mnichově Hradišti teprve od roku 1893. Ve funkci se evidentně osvědčil, neboť po Josefu Dürichovi zastával roli předsedy spolku plných 30 let. Tento muž vykonával také v letech 1900–1909 a 1912–1919 úřad starosty města.⁵⁵³ Dalšími členy byli katecheta Jindřich Rotta († 1913), učitel na Klášteře Matěj Kuthan, řídící učitel dívčí obecné školy František Bablich, ředitel měšťanských škol Jan Vítek, řídící učitel v Branžeži Mikuláš Maštalř a hraběcí stavební ředitel Čeněk Schäferling.⁵⁵⁴

Přestože se výbor snažil získat členy, kterými se měly stát obce okresu a místní spolky, přihlásil se pouze jediný člen – tělovýchovná jednota Sokol. Muzejní spolek navazoval na činnost komitétu, avšak jeho postup byl již konkrétnější, neboť vznikem spolku byl učiněn nejzásadnější krok k založení okresního muzea. Předměty se sice shromažďovaly za účelem jejich prezentace v Praze, po skončení NVČ měly být ovšem předány do nového okresního muzea.⁵⁵⁵

Prvním problémem, se kterým se musel nový spolek vypořádat, bylo najít vhodné muzejní prostory. František Mendík ozřejmuje, že se nejednalo o jednoduchý úkol: „*Obec Mnichovo Hradiště byla požádána okresním výborem o zabezpečení místnosti – bezplatné – pro toto muzeum. V městské radě nebyla pro vyhovění ochota.*“ Proto se také jednalo o možnosti otevřít muzejní prostory v nedalekém Bakově nad Jizerou.⁵⁵⁶ Nakonec však byly objeveny dostačující místnosti přímo v okresním městě.

Na konci března 1895 se v prostorách chlapecké školy konala výstava dosud shromážděných předmětů. Důvod byl pochopitelný: ne všichni zájemci mohli navštívit NVČ v Praze. Do Mnichova Hradiště měl také přijet delegát národopisné výstavy sochař Stanislav Sucharda (1866–1919), jehož úkolem bylo vybrat nejzajímavější exponáty, které by zaujaly i návštěvníky pražského Výstaviště. Ostatní předměty byly po skončení výstav ve škole umístěny v budově radnice, později se ještě několikrát stěhovaly.⁵⁵⁷

Národopisná výstava československá byla slavnostně zahájena 15. května 1895. Mnichovo Hradiště, které bylo společně s Turnovskem, Soboteckem, Semilskem, Železnobrodskem a Vysockem umístěno ve skupině severovýchodních Čech,⁵⁵⁸ na ni zapůjčilo celkem 161 předmětů. Historický materiál byl zastoupen fotografiemi zdejšího zámku a také privilegií města. Největší pozornost si v dobových brožurách vysloužil „zbytek

⁵⁵³ Alois ŠIMON, *JUDr. Alois Šebor*, OJKT 9, 1930, s. 1–5.

⁵⁵⁴ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 167.

⁵⁵⁵ MMMH, Pamětní kniha, Okresní muzeum v Mnichově Hradišti, rkp., Mnichovo Hradiště 1934, s. 9.

⁵⁵⁶ MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky I*, s. 153–154.

⁵⁵⁷ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 177.

⁵⁵⁸ *Národopisná výstava československá v Praze 1895*, Praha s. d., s. 178.

listu, jež napsali v mučírně města Hradiště 29. 4. 1717 „neohrožení hajitelé svobod Turnova“.⁵⁵⁹ Zastoupeny byly i fotografie nejzajímavějších pamětihodností z okolí či místních spolků. Převahu však měly předměty národopisného charakteru: malovaný nábytek, krajky a jiné součásti krojů či ručně psané modlitební knihy.⁵⁶⁰

O účasti obyvatel okresu Mnichovo Hradiště na této významné celospolečenské události bohužel mnoho nevíme. Dne 2. září 1895 byl uspořádán sjezd zástupců okresních zastupitelstev, kam se sjelo 494 představitelů samosprávy. Řečníci zde vyzdvihli roli místních organizací NVČ a také význam obecní a okresní samosprávy.⁵⁶¹ O tom, zda se delegace z Mnichova Hradiště také zúčastnila, nevíme. Můžeme se jenom domýšlet, že vzhledem k úsilí vyvinutému mezi lety 1892–1895 by to bylo jenom logické. Odbor NVČ v Mnichově Hradišti však na výstavě obdržel diplom a bronzovou medaili.⁵⁶²

Výstava na pražském Výstavišti trvala do 31. října, během podzimu byly vystavené předměty přesunuty zpět do města. Prvními muzejními prostorami v Mnichově Hradišti se stal byt v domě č. p. 74 v Příčné ulici patřící paní Schaffrové. Roční nájem činil 60 zlatých.⁵⁶³ Mnichovohradištský okres se od této chvíle mohl pyšnit vlastním muzeem, které jistě mělo nemalý význam pro české sebevědomí a zájem obyvatel o historii a národopis. Vznik této instituce, iniciovaný představiteli místní samosprávy a inteligence, lze vnímat jako další ze série emancipačních a modernizačních kroků, které doprovázely celé období mezi lety 1860–1895.

⁵⁵⁹ *Tamtéž*, s. 180.

⁵⁶⁰ Archiv Národopisného oddělení Historického muzea, f. Národopisná výstava československá 1895, složka Mnichovo Hradiště, *Inventář předmětů poslaných Národopisné výstavě československé v Praze, od okresního spolku v Mnichově Hradišti*, 4. 4. 1895.

⁵⁶¹ S. BROUČEK – J. PARGAČ – L. SOCHOROVÁ – I. ŠTĚPÁNOVÁ, *Mýtus českého národa*, s. 24.

⁵⁶² MMMH, Pamětní kniha, Alois Svoboda, Okresní muzeum v Mnichově Hradišti, rkp., Mnichovo Hradiště 1934, s. 31

⁵⁶³ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 177.

12. Závěr

Svou prací *Mnichovo Hradiště 1866–1895. Každodenní život malého města ve druhé polovině 19. století* jsem přiblížila, jak žili lidé mezi lety 1860–1895 ve městě Mnichově Hradišti a co jejich život ovlivňovalo. Mnichovo Hradiště může sloužit jako typický příklad malého, ryze českého města. V malém měřítku se zde odrazily téměř všechny trendy charakteristické pro celou druhou polovinu 19. století.

Na počátku šedesátých let byla obnovena ústavnost, vzápětí proběhly nové volby do obecních a později i okresních zastupitelstev. Přestože význam hraběte Kristiána z Valdštejna a později jeho syna Arnošta Františka zůstával stále velký, neboť hraběcí rodina ovlivnila město a jeho okolí stavbou železnice i zakládáním nových průmyslových podniků, nemohl se jejich vliv srovnávat s poměry před rokem 1848. Hlavní politickou silou bylo nyní obecní a okresní zastupitelstvo, jejichž protiváhu tvořilo okresní hejtmanství.

Od padesátých let měnila podobu české krajiny železnice. Do Mnichova Hradiště přijel první vlak v roce 1865. Díky nové trati přibýly ve městě dva nové průmyslové podniky – cukrovar a pobočka továrny vídeňského průmyslníka Franze Bujattiho na hedvábné zboží. Význam tohoto podniku pochopilo obyvatelstvo města až později, když se naučilo výhod tohoto způsobu dopravy využívat. Od devadesátých let se také jednalo o zřízení lokální dráhy z Mnichova Hradiště do Křižan u Liberce, projekt však nebyl nikdy zrealizován.

Na počátku léta 1866 ovlivnila dění na Mnichovohradištsku prusko-rakouská válka. Lidé, jejichž domovů se válečné dění doposud nikdy nedotklo, reagovali na přítomnost armád většinou útekem. Po bitvě u Mnichova Hradiště, kterou Rakušané prohráli, se ve městě usídlilo pruské vojsko. Ve valdštejnském zámku byl zřízen lazaret, zničena byla nejenom úroda, ale také obecní i soukromý majetek. Ochromen byl spolkový život. Pruská okupace trvala dva měsíce, poté byly opět obnoveny zažité pořádky. Život města mírně poznamenala epidemie cholery, která se Mnichova Hradiště dotkla v září a říjnu. Důsledkem války byla jediná návštěva císaře Františka Josefa I. v Mnichově Hradišti, neboť nekorunovaný český král objížděl na podzim 1866 bojiště.

Rok 1867 nepřinesl pouze rakousko-uherské vyrovnání a s ním i celou řadu protestních akcí, ale také novou ústavu, která se mj. stala impulzem k rozmachu spolkového života. Množství spolků, které ve městě vzniklo, bylo zejména důsledkem volného času, kterým lidé nyní disponovali v mnohem větší míře než kdykoli předtím. Vedle tradičního ochotnického spolku Tyl a Měšťanské besedy založené v roce 1848 (její místo později zaujala beseda Čtenářská) nabývala stále většího významu tělovýchovná jednota Sokol. Její členové pořádali

kromě pravidelných cvičení také výlety a později i šibřinky. Cílem tělovýchovné jednoty byla stavba vlastní tělocvičny, k té došlo až roku 1919, do té doby se cvičení odbyvalo v nepříliš vyhovujících podmínkách hostince U Černého orla a později v budově nové chlapecké školy.

Spolky často spolupracovaly a společně pořádaly nejrůznější národní slavnosti. Na této platformě nedocházelo pouze k seberealizaci osob, členové spolků také projevovali své občanské názory; jako příklad může sloužit účast Sokola na táborech lidu, odebírání *Národních listů* ve Čtenářské besedě či pozdravný telegram spolku Tyl účastníkům zrušeného tábora lidu na Valečově.

Důkazem kulturní vyspělosti byla aktivita spolku divadelních ochotníků Tyl. Ve druhé polovině šedesátých let dokázal nastudovat až sedmnáct představení do roka. Výtěžek ze vstupného byl často věnován na dobročinné účely, několikrát se hrálo i ve prospěch Národního divadla. Později, když byla kapacita sálu ve staré radnici již naprosto nevyhovující, hráli amatérští herci ve prospěch stavebního fondu, z něhož mělo být financováno samostatné divadlo či divadelní sál. K tomuto účelu vznikla v osmdesátých letech také stolní společnost Národní krobitl (později Mravenci). Nový sál získali ochotníci roku 1893, kdy byla slavnostně otevřena nová radnice. Od poloviny osmdesátých let uváděli ochotníci představení z repertoáru Národního divadla v Praze. Se spolkem Tyl vystoupili několikrát také profesionální herci Jindřich Mošna a Růžena Šípková, jejichž hostování mohlo činnost spolku ještě více aktivizovat.

Vzhled města výrazně ovlivnil místní Okrašlovací spolek, který zušlechtil tzv. městské sady, kde v roce 1895 postavil i rozhlednu. V průběhu sedmdesátých a hlavně osmdesátých let vznikly i spolky řemeslnické a dělnické. Spolky se tak staly jedním z prostředků demokratizace společnosti, neboť členství v nich bylo dobrovolné a ve většině případů nebylo spojenou s určitou stavovskou příslušností (výjimky tvoří spolky profesní, např. učitelská jednota Budeč). Zároveň na této platformě docházelo k seberealizaci obyvatel města. Centrem spolkového života bývaly hostince jako přirozené místo setkávání. V Mnichově Hradišti to byl zejména hostinec na náměstí, nesoucí název U Černého orla. Zde se odbyvaly valné hromady, místní koncerty, plesy, ale také sokolská cvičení. Přibyla i řada peněžních ústavů, jako byly Občanská či Rolnická záložna nebo Městská spořitelna.

V oblasti školství, zdravotnictví a v sociální problematice je zřejmé, jak se zákony, které byly přijímány na úrovni říšské či zemské se postupem času uplatňovaly v praxi. Tím, že se zvýšil počet učitelů a došlo k větší diferenciaci školských zařízení, stoupala také úroveň vzdělání a výrazně se minimalizoval analfabetismus. Díky většímu počtu lékařů a preventivním opatřením ze strany státu neměly epidemie tak smrtící důsledky a zvýšil se

průměrný věk populace. Protože ne všichni obyvatelé města byli ve stáří či v nemoci schopni se o sebe postarat, vzniklo ve městě několik podpůrných spolků a nadací. Ve městě také fungoval špitál, kde bydleli nejchudší obyvatelé Mnichova Hradiště, na konci osmdesátých let přibyla obecní nemocnice.

Na případě každoroční svatoanenské pouti v Mnichově Hradišti je vidět, že postupem doby byly obsahy náboženské překrývány světskými. Desakralizace společnosti je patrná např. i na umístění nové budovy obecné školy: zatímco stará škola sloužící od poloviny 18. století se nacházela v přímém sousedství mnichovohradištského děkanství, nová budova postavená roku 1885 stála přímo naproti radnici, tedy symbolicky v sousedství úřadů světských.

Jedinou větší náboženskou menšinou, která žila ve městě již od raného novověku, byli Židé. Jejich počet ale od čtyřicátých let postupně klesal. Přestože ve společnosti byly tradičně zakotveny antijudaistické nálady, v devadesátých letech lze již hovořit o antisemitismu. V Mnichově Hradišti nikdy nepřekročil verbální rovinu, na úrovni celozemské však tento stav vyvrcholil tzv. hilsneriádou.

Pro druhou polovinu 19. století je příznačný také česko-německý antagonismus. Obyvatelé Hradiště až žárlivě střežili svá národnostní práva a pohoršeně reagovali na jejich porušování. K národnostnímu uvědomění přispívaly kromě fungování místních odborů Ústřední matice školské a Národní jednoty severočeské také slavnosti, které se v naprosté většině případů odehrávaly v národním duchu. Nadregionální charakter měly zejména tábory lidu. Pro Mnichovo Hradiště bylo nejvýznamnějším shromáždění na Mužském v červenci 1869.

Přestože většina českých měst velikostí i počtem obyvatel během druhé poloviny 19. století výrazně proměnila, vnější podoba Mnichova Hradiště zůstala stále stejná: počet obyvatel i rozloha města se během 35 sledovaných let téměř nezměnily. Jedním z důvodů byla absence velkého průmyslového podniku, který by vytvořil pracovní příležitosti. Díky tomu zde také nevznikla početnější vrstva dělnictva, která by výrazněji ovlivnila podobu města. Navzdory tomu, že se město velikostně ani co do počtu obyvatel příliš neproměnilo, došlo v jeho vnitřní dynamice k podstatným změnám. Větší důraz než v obdobích předešlých byl kladen na vnější podobu města: zbourány byly masné krámy na náměstí, vydláždily se ulice, zřídilo veřejné osvětlení a téměř celé období mezi lety 1860–1895 provázela i problematika zbudování veřejného vodovodu. Cílem zastupitelů, kteří iniciovali tyto podniky, bylo zejména zkvalitnit život obyvatelů města. Od druhé poloviny osmdesátých let pak byly stavěny budovy, které výrazně ovlivnily podobu města: roku 1885 byla postavena chlapecká

škola, 1893 novorenesanční radnice, k nimž do první světové války přibyla ještě škola dívčí, budova Městské spořitelny, okresní dům a chorobinec. Život ve městě se stal pohodlnějším a malá města se tak výrazněji odlišila od větších vsí.

Jako další příklad může sloužit spolková diferenciacce naznačená výše, ale také specializace profesní. Obec si stále zachovávala svůj rolnicko-řemeslnický ráz, na struktuře povolání je ale zřejmá postupná mechanizace určitých profesí, díky které bylo zapotřebí méně pracovních sil. Zanikly např. profese, jako byl cvočkaři, mydláři, kalounkáři či tkalci. Přibýlo naopak povolání, která souvisela s vyšším životním standardem a ostatními modernizačními trendy (holiči, švadleny či prodejci ovoce a zeleniny). Výrazně se také snížil počet obuvníků – svou roli jistě sehrála konkurence v podobě Kompertovy továrny na obuv, roli však mohla hrát také větší efektivita práce.

Podobu města vytvářela celá řada jednotlivců. Mezi místní elity patřila rodina lékárníka Václava Sekery (v letech 1868–1869 vykonával funkci starosty města), řídícího učitele Klímy či stavitele Františka Dámce. Hranice regionu výrazně překročil Josef Dürich (1847–1927), který během první světové války patřil k jedněm z nejvýznamnějších představitelů zahraničního odboje. Právě tento rodák z nedalekých Borovic může sloužit jako příklad toho, že představitelé místní samosprávy byli lidé velice schopní. Dürich zastával funkce na obecní i okresní úrovni a získal zde cenné zkušenosti, které mohl později uplatnit jako poslanec říšské rady. Dalšími významnými rodáky byli i JUDr. Karel Mattuš (1836–1919), doc. Jiří V. Klíma (1874–1848) či prof. Jan Kvíčala (1834–1908), který zastával i post děkana Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.

I když město žilo svým vnitřním životem, přijímalo impulzy z pražského centra. Zatímco do šedesátých let zajišťovali víceméně nepravidelné kontakty zejména formami a studenti, kteří přijížděli během léta na vakace, od roku 1865 začalo být díky železnici spojení s Prahou pravidelné. Národní divadlo, jeho stavba a repertoár nemalou měrou ovlivnily dění v Mnichově Hradišti. Roku 1894 došlo k ustavení Okresního muzejního spolku, jehož cílem bylo získat předměty, které by byly vystaveny na Národopisné výstavě československé v Praze. Téměř od počátku se uvažovalo o tom, že po skončení pražské výstavy se předměty vrátí do Mnichova Hradiště, kde poslouží jako základ nového okresního muzea. Sbírání artefaktů převážně národopisného charakteru měli na starost představitelé místní i okresní samosprávy, zástupci učitelů a duchovních. Jejich činnost podnítila u některých spoluobčanů zájem o národopis a účast Mnichova Hradiště na zmiňované výstavě se tak stala jedním z momentů, kdy okres překročil hranice regionu a podílel se na akci, která byla demonstrací krásy a vyspělosti české kultury.

13. Seznam pramenů a literatury

13.1 Prameny

Archiv Národopisného oddělení Historického muzea

fond Národopisná výstava československá 1895

Muzeum Mladoboleslavsko

Blanka ROZKOŠNÁ, *Židé na Mladoboleslavsku*, 1996, rkp.

Muzeum města Mnichovo Hradiště

fond Chudinský spolek

fond Plakáty

fond Rodáci, osobnosti

fond Spolek divadelních ochotníků Tyl

fond Spolek pro podporování chudé školní mládeže

fond Spolky

fond Školství

fond Továrny

fond V. J. Sekera (převod z fary)

fond Železnice

fond Židé

František MENDÍK, *Paměti rodiny Mendíky I–V*, Praha, rkp.

František MENDÍK, *Vzpomínky I–XVIII*, 1934–1946, rkp.

Pamětní kniha, Okresní muzeum v Mnichově Hradišti, 1934, rkp.

Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, 1893–1950, rkp.

Lenka ŠTĚPÁNOVÁ, *Ochotnické divadlo v Mnichově Hradišti dříve a dnes*, Mnichovo Hradiště 1982–1983, strojopis.

Pedagogické muzeum J. A. Komenského

fond J. V. Klíma

Státní oblastní archiv Praha,

fond Matriky, Mnichovo Hradiště

fond Rodinný archiv Valdštejnů

Státní okresní archiv Mladá Boleslav

fond Archiv města Mnichovo Hradiště

fond Městský úřad Mnichovo Hradiště

fond Měšťanská beseda

Farní kronika Boseň, 1831–1900, rkp.

Státní zámek Mnichovo Hradiště

Návštěvní kniha, od r. 1871, rkp.

Vydané prameny

František J. BERGL, *Popis slavnosti svěcení praporu tělocvičné jednoty Sokol v Mn. Hradišti pořádané dne 30. 6. a 1. 7. na oslavu dvacetiletého trvání*, Mnichovo Hradiště 1883.

Josef DŮRICH, *V českých službách. Vypsání mého pobytu za hranicemi 1915–1918*, Klášter Hradiště nad Jizerou 1921.

Jiří V. KLÍMA, *Jirka. Pohádka o jeho dětství*, Praha 1944.

Václav KUDRNÁČ, *Adresář politického okresu mnichovohradištského*, Turnov 1904.
Václav KUDRNÁČ, *Vzpomínka na rakousko-pruskou válku*, Turnov 1906.
Karel MATTUŠ, *Paměti*, Praha 1921.

Dobová periodika

Boleslavan, Mladá Boleslav 1860–1867.
Hlasy pojizerské, Turnov 1886–1895.
Jizeran, Mladá Boleslav 1880–1895.
Listy pojizerské, Turnov 1886–1895.
Lumír, Praha 1859.
Mladoboleslavské listy. Orgán strany svobodomyšlné, Mladá Boleslav 1890–1895.
Mnichovo-Hradištské listy. Týdenník nepolitický, Mnichovo Hradiště 1901.
Národní listy, Praha 1860–1869.
Nový Boleslavan, Mladá Boleslav 1882–1889.
Slovanské listy. Prostonárodní věstník pro politiku, národní hospodářství a samosprávu, Jičín 1875–1878.

13.2 Literatura

1144 – 1994. *850 let Kláštera Hradiště nad Jizerou*, Klášter Hradiště nad Jizerou 1994, s. 20.
Martin BARUS – Petr JENČ (Eds.), *Prusko-rakouská válka 1866 na Mnichovohradištsku: Farář Jonáš – dobová zpráva o válce*, Echo15, 2007, č. 2–5, vždy s. 13, 15, 20 (č. 3) resp. 18. (č. 4–6).
Martin BARUS, *Cholera roku 1866 na Mnichovohradištsku*, in: *Historie 2008. Sborník prací ze 14. celostátní studentské vědecké konference konané 5. a 6. března 2009 v Hradci Králové*, Hradec Králové 2009, s. 151–173.
Martin BARUS, *Prusko-rakouská válka 1866 na Mnichovohradištsku*, *Bezděz* 14, 2005, s. 45–88.
Martin BARUS, *Prusko-rakouská válka 1866 ve farních kronikách Mnichovohradištska – Knežmost, Březina*. *Bellum 1866* 20, 2009, č. 1, s. 70–97.
Martin BARUS, *Vzpomínky Františka Mendíka na válku r. 1866*, *Bellum 1866* 19, 2008, č. 1, s. 45–68.
Lydia BAŠTECKÁ a kol., *Náchod. Historie. Kultura. Lidé*, Praha 2004.
Pavel BĚLINA – Josef FUČÍK, *Válka 1866*, Praha – Litomyšl 2005.
Josef BĚLOHLAV, *Mnichovo Hradiště. Systematických monografií měst, městeček a památných míst v zemích Koruny české*, Praha 1911.
Kateřina BRDLÍKOVÁ, *Co byla a jak pracovala Národní jednota severočeská v Mnichově Hradišti*, *OJKT* 16 (33), 2010, č. 4, s. 268–271.
Stanislav BROUČEK – Jan PARGAČ – Ludmila SOCHOROVÁ – Irena ŠTĚPÁNOVÁ, *Mýtus českého národa aneb Národopisná výstava československá 1895*, Praha 1996,
Vladimír BUDIL – Jozef ČERVINKA – Stanislav HNÍZDIL, *700 let města Mnichova Hradiště*, Mnichovo Hradiště 1979, s. 17–18.
Jaroslav ČECHURA, *Mikrohistorie – nová perspektiva dějepisectví konce tisíciletí?*, *Dějiny a současnost*, roč. 16, 1994, č. 1, s. 2–5.
František ČERNÝ, *Divadelní život v Jaroměři v letech 1819-1918. Čtení o tom, co dávalo divadlo občanům středně velkých českých měst*, Praha 2003.
Ivana DEJMKOVÁ, *Měšťanská beseda v Praze v letech 1845-1901*, in: *Od středověkých bratrstev k moderním spolkům*. Praha, Scriptorium 2000, s. 167–175.
Die Gross-industrie Österreichs IV, Wien 1898, s. 38–39.
Eva DRAŠAROVÁ, *Stát, spolek a spolčování*, in: *Paginae historiae* 1, 1993, s. 152–177.

- Marie-Elizabeth DUCREUX, *Symbolický rozměr poutě do Staré Boleslavi*, ČČH 95, 1997, č. 3–4, s. 585–620.
- Jana DUMKOVÁ, *František Mendík. Životní příběh jednoho mnichovohradištského občana*, Zpravodaj Mnichovohradištska, č. 1-3, 2008, s. 16–17.
- Jana DUMKOVÁ, *Muzeum města Mnichovo Hradiště*, OJKT 15 (32), 2008, č. 3, s. 200–203.
- Jana DUMKOVÁ, *Pozoruhodné dějiny lékárny v Mnichově Hradišti*, OJKT 16 (33), 2010, č. 2, s. 100–102.
- Jiří DŮRICH, *Vítěz, který prohrál*, vl. nákladem 2009, s. 9
- Lukáš FASORA – Jiří HANUŠ – Jiří MALÍŘ (Eds.), *Občanské elity a obecní samospráva 1848–1948*, Brno 2006.
- Ludmila FIALOVÁ – Pavla HORSKÁ – Milan KUČERA – Eduard MAUR, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1998.
- Ch. FONTANE, *Der deutsche Krieg 1866*, Berlin 1871.
- Servác HELLER, *Válka z roku 1866 v Čechách, její vznik, děje a následky*, Praha 1895.
- Milan HLAVAČKA, *Die soziale Sicherungsordnung in der ländlichen Gesellschaft*, in: L. Fasora – J. Hanuš – J. Malíř (Hg.), *Sozial-reformatorisches Denken in den böhmischen Ländern 1848-1914*, München 2010, s. 25–54.
- Milan HLAVAČKA, *Zlatý věk české samosprávy. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862–1913*, Praha 2006.
- Markéta HOLUBOVÁ, *Barokní religiozita v českých poutích*, in: Z. Hojda – R. Prahel (edd.), *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*, s. 55–71.
- Miroslav HROCH, *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*, Praha 2009.
- Pavel JAKUBEC, *Vývoj dopravní sítě na území Českého ráje od 18. do 20. století, 50 let CHKO Český ráj. Z Českého ráje a Podkrkonoší. Supplementum 11, Semily – Turnov 2006, s. 319–327.*
- Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, Praha 2005.
- Zdeněk JÁNSKÝ, *Civilní oběti války roku 1866 a perzekuce obyvatelstva Prusy*, Bellum 1866 8, 1997, č. 3, s. 89–101.
- Karel JIRÁSKO, *Vlakem do Kralup dříve než do Prahy. Příspěvek k výročí dráhy*, OJKT 11 (28), 2005, č. 3, s. 225–227.
- Stanislav KASÍK, *Valdštejnové*, in: E. Dittertová (ed.) *Valdštejnská obrazárna v Chebském muzeu. Katalog stálé expozice*, Cheb 1999, s. 10–18.
- Pavel KLADIVA – Aleš ZÁŘICKÝ (Eds.), *Město a městská společnost v procesu modernizace 1740–1918*, Ostrava 2009.
- Stanislav KLÍMA, *Hudba a zpěv v Mn. Hradišti v letech osmdesátých*, OJKT 10, 1932, s. 145–148.
- Stanislav KLÍMA, *Život v Mnichově Hradišti před 50 lety*, OJKT 12, 1934, s. 18–21.
- Karel KUDR, *Válka prusko-rakouská 1866 v Čechách a na Moravě*, Praha 1936.
- Milena LENDEROVÁ, *Působení Antonína Marka jako školdozorce turnovského vikariátu*, Z Českého ráje a Podkrkonoší 6, 1993, s. 53–62.
- Milena LENDEROVÁ – Tomáš JIRÁNEK – Marie MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, Praha 2009.
- Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 1, A–G*, Praha 1985.
- Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 2, H – L*, Praha 1993.
- Jiří MALÍŘ, *Sekularizace a politika v „dlouhém“ 19. století*, in: L. Fasora – J. Hanuš – J. Malíř (edd.), *Sekularizace českých zemí v letech 1848–1914*, Brno 2007, s. 11–24.
- Ladislav MICHÁLEK, *Z dopisu mnichovohradištského panského lékaře MUDr. Mattuše*, Bellum 1866 9, 1998, č. 3, s. 124.
- Národopisná výstava československá v Praze 1895*, Praha s.d.

- Jan NOVOTNÝ, *Sokol v životě národa*, Praha 1990.
- Ivan OTCOVSKÝ, *Soupis učitelských a školských spolků v Čechách do roku 1900*, Praha 1977
- Ottův slovník naučný*, Praha 1888–1909.
- Josef PANÁČEK, *Železnice na Mladoboleslavsku v roce 1866*, *Bellum* 1866 8, 1997, č. 2, s. 56–68.
- Václav PAŘÍK, *Dějiny Židů v Mnichově Hradišti*, in: H. Gold (ed.), *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Band 1, Brno 1932, s. 409–411.
- Jaromír PAVLÍČEK, *Národní jednota severočeská a její podíl na prosazování českých národních zájmů v národnostně smíšených oblastech (1885–1948)*, in: *České národní aktivity v pohraničních oblastech 1. Československé republiky* (eds. Karel Řeháček), Olomouc 2003, s. 173–193.
- Tomáš PĚKNÝ, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 1996.
- Josef PETRÁŇ, *Dvacáté století v Lubenicích. Soumrak tradičního venkova*, Praha 2009.
- Josef PETRÁŇ, *Mikrohistorie aneb o nedějínách*, in: J. Klápště, E. Plešková, J. Zemlička (edd.), *Dějiny ve věku nejistot. Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka*, Praha 2003, s. 201–208.
- Josef PETRÁŇ, *Příběh Ouběnic*, Praha 2001.
- Helena PRŮŠKOVÁ, *Můj dům, můj hrad*, Mnichovo Hradiště 2006.
- Helena PRŮŠKOVÁ, *Život na Ostrově svaté Anny*, Mnichovo Hradiště 2004.
- Jiří RAK, *Bývalí Čechové. České historické mýty a stereotypy*, Praha 1999.
- Jan RŮŽIČKA, *Komunální elity v éře dvou starostů. Fungování obecní samosprávy v Bučovicích v letech 1886–1914*, in: *Historie 2008. Sborník prací ze 14. celostátní studentské vědecké konference konané 5. a 6. března 2009 v Hradci Králové*. Hradec Králové 2009, s. 199–222.
- Detlev SCHWENNICKE, *Europäische Stammtafeln. Neue Folge V*, Marburg – Lahn 1988.
- Petr SVOBODNÝ – Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004.
- Jan ŠAFRÁNEK, *Školy české*, Praha 1918.
- Karel ŠIMA, *Národní slavnosti šedesátých let 19. století jako performativní akty konstruované národní identity*, *ČČH* 104, 2006, č. 1, s. 81–110.
- Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Dějinné paměti okresu mnichovohradištského*, Mnichovo Hradiště 1917.
- Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Něco o našich železnicích*, *OJKT* 11, 1933, s. 118–119.
- Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Přenesení ostatků Albrechta z Valdštejna do Hradiště*, *Od Ještěda k Troskám* 8, 1930, s. 79–80.
- Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Z rodinné kroniky*, *OJKT* 8, 1930, s. 209–220.
- Alois ŠIMON, *Dědiční poštovní hradištské pošty*, *OJKT* 13, 1935, s. 33–51.
- Alois ŠIMON, *Cholera na Hradištsku*, *OJKT* 5, 1927, s. 156–158.
- Alois ŠIMON, *Josef Dürich*, *OJKT* 5, 1927, s. 161–171.
- Alois ŠIMON, *JUDr. Alois Šebor*, *OJKT* 9, 1930, s. 1–5.
- Alois ŠIMON, *Korunní princ Rudolf*, *OJKT* 10, 1932, s. 223
- Alois ŠIMON, *Klásterské divadelní paměti*, *OJKT* 13, 1935, s. 151–156.
- Alois ŠIMON, *Národní obrození Hradištska. Hrst dokladů*, *OJKT* 9, 1931, s. 168–176.
- Alois ŠIMON, *Německá škola v Mnich. Hradišti*, *OJKT* 15, 1937, s. 105–106.
- Alois ŠIMON, *Okupace Kláštera Prusy*, *OJKT* 6, 1928, s. 12–17, 44–49, 107–111, 155–161 a 243–247.
- Alois ŠIMON, *Oslava 300 výročí narozenin Jana Amose Komenského*, *OJKT* 14, 1936, s. 86–88.
- Alois ŠIMON, *Počátky spolkového ruchu učitelstva na Mnichovohradištsku*, *OJKT* 11, 1933 s. 39–43 a 62–68.

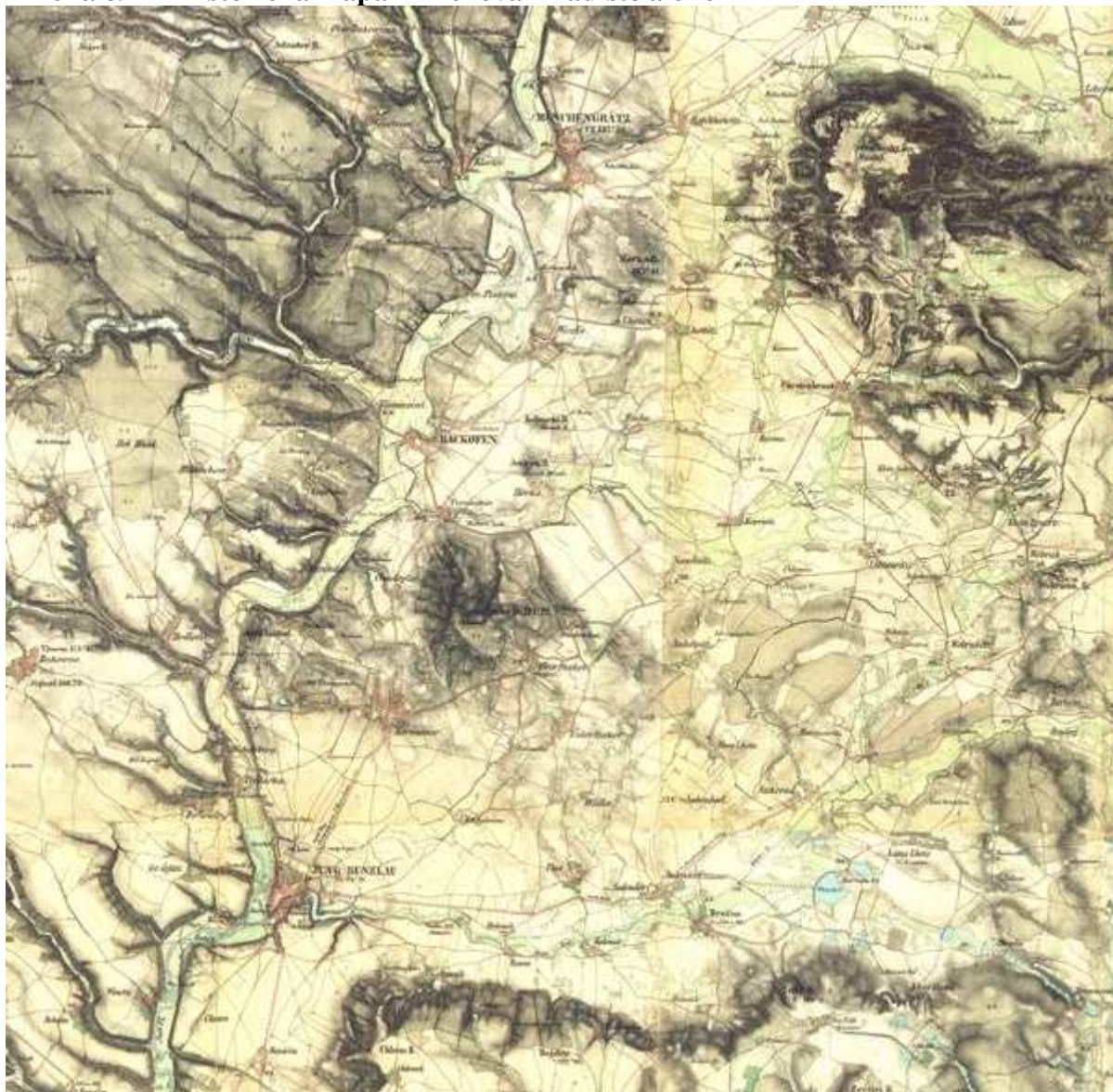
- Alois ŠIMON, *Příspěvek k historii cukrovanictví na Hradištsku*, OJKT 6, 1928, s. 81–82.
- Alois ŠIMON, *Sněmování mocnářů v Mnich. Hradišti v r. 1833*, OJKT 8, 1930, s. 52–68.
- Alois ŠIMON, *Zemědělství a hospodářský průmysl na Hradištsku v první polovici 19. století*, OJKT 10, 1932, s. 17–22.
- Alois ŠIMON, *Ze života starých kantorů*, OJKT 15, 1937, s. 104–105.
- Alois ŠIMON, *Z korespondence hradištského lékárníka Sekery*, OJKT 14, 1936, s. 127–132, 143–145 a OJKT 15, 1937, s. 16–17, 130–135.
- Alois ŠIMON, *Z korespondence Tomáše Hindla*, OJKT 14, 1936, s. 53–55.
- Alexandra ŠPIRITOVÁ, *Ústřední matice školská v letech 1880–1919*, *Paginae historiae* 1, 1993, s. 178–195
- Bohumír ŠTĚDRON – Zdenko NOVÁČEK – Gracian ČERNUŠÁK, *Československý hudební slovník osob a institucí. Svazek 1. A–L*, Praha 1963.
- Pavel ŠTĚPÁN, *150 let trvání ochotnického divadla v Mnichově Hradišti*, Mnichovo Hradiště 1983.
- Ivan ŠTOVÍČEK a kol., *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie*, Praha 2002.
- Jan ŠTOVÍČEK, *Národopisná výstava československá a horní Pojizeří*, *Z českého ráje a Podkrkonoší* 7, 1994, s. 63–82.
- František Adolf ŠUBERT, *Národní divadlo v Praze*, Praha 1881.
- Otto URBAN, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982.
- Otto URBAN, *Návštěvy Františka Josefa I. v Praze*, in: *Umění a veřejnost v 19. století. Sborník příspěvků ze symposia pořádaného 7. a 8. března 1996 ve Státní vědecké knihovně v Plzni, Ústí nad Labem 1998*, str. 24–32.
- Otto URBAN, *Vzpomínka na Hradec Králové*, Praha 1986.
- Jiří VALENTA (Ed.), *Malované opony českých divadel*, Praha 2010.
- Jan Erazim VITÁSEK, *Jadrný přehled událostí válečných*, OJKT 4, 1926, ed. J. V. Šimák, s. 81–85, 139–141 a 161–164.
- Významné osobnosti mnichovohradištské historie. MUDr. Alfréd Hořice*, *Echo* 3, 1995, č. 4, s. 7.
- František ZUMAN, *J. K. Tyl v Mnichově Hradišti*, OJKT 16, 1938, s. 63–64.
- František ZUMAN, *P. Eduard Mattes, náš krajan sedmdesátníkem*, OJKT 11, 1933, s. 37–39.
- František ZUMAN, *Tábor lidu na Bezděži r. 1868*, OJKT 6, 1928, s. 145–152 a 234–243.
- František ZUMAN, *Tábor lidu na Mužském r. 1869*, OJKT 7, 1929, s. 204–210.
- František ZUMAN, *Tábor lidu na Valečově r. 1868*, OJKT 8, 1930, s. 104–107.
- František ZUMAN, *Třetí česká beseda v Mn. Hradišti r. 1843*, OJKT 7, 1929, s. 128.

14. Přílohy

14.1 Seznam příloh

- Příloha č. 1 – Mapa Mnichova Hradiště a okolí
- Příloha č. 2 – Mapa města z roku
- Příloha č. 3 – Fotografie původní barokní radnice na náměstí
- Příloha č. 4 – Fotografie novorenesanční radnice postavené roku 1893
- Příloha č. 5 – Fotografie staré školní budovy, v níž byl od roku 1898 umístěn chudobinec
- Příloha č. 6 – Nová chlapecká škola postavená roku 1885 na náměstí
- Příloha č. 7 – Fotografie mnichovohradištského zámku
- Příloha č. 8 – Centrum spolkového života – hostinec U Černého orla
- Příloha č. 9 – Lékárna U Zlatého lva na mnichovohradištském náměstí
- Příloha č. 10 – Fotografie židovské části města
- Příloha č. 11 – Rodný dům bratří Arnoldů
- Příloha č. 12 – Fotografie pruských vojáků během okupace v roce 1866
- Příloha č. 13 – Portrét mladého Josefa Düricha
- Příloha č. 14 – Vyobrazení lékárníka Václava Jana Sekery
- Příloha č. 15 – Fotografie učitelského sboru před rokem 1889
- Příloha č. 16 – Portrét Františka Mendíka z roku 1890
- Příloha č. 17 – Ukázka rukopisných *Vzpomínek* Františka Mendíka
- Příloha č. 18 – Národní slavnost ochotnického spolku Tyl
- Příloha č. 19 – Seznam starostů města
- Příloha č. 20 – Seznam divadelních her nastudovaných ochotnickým spolkem Tyl mezi lety 1860–1895
- Příloha č. 21 – Soupis živností dle knihy pro daň živnostenskou
- Příloha č. 22 – Témata schůzí spolku Budeč

Příloha č. 1 – Historická mapa Mnichova Hradiště a okolí

Zdroj: www.mapy.cz, historická mapa z let 1836–1852.

Příloha č. 2 – Mapa města z roku

Zdroj: Helena PRŮŠKOVÁ, *Můj dům, můj hrad*, Mnichovo Hradiště 2006, nepag. příloha knihy.

Příloha č. 3 – Fotografie původní barokní radnice na náměstí

Zdroj: MMMH, fotografie města, před rokem 1892.

Příloha č. 4 – Fotografie novorenesanční radnice postavené roku 1893

Zdroj: MMMH, fotografie města, po roce 1893.

Příloha č. 5 – Fotografie staré školní budovy, v níž byl od roku 1898 umístěn chudobinec

Zdroj: Helena PRŮŠKOVÁ, *Můj dům, můj hrad*, Mnichovo Hradiště 2006. (Fotografie jsou uloženy na příloženém CD.)

Příloha č. 6 – Nová chlapecká škola postavená roku 1885 na náměstí. Napravo budova staré radnice

Zdroj: Helena PRŮŠKOVÁ, *Můj dům, můj hrad*, Mnichovo Hradiště 2006. (Fotografie jsou uloženy na příloženém CD.) Snímek pochází z doby mezi lety 1885–1892.

Příloha č. 7 – Fotografie mnichovohradišťského zámku

Zdroj: MMMH, fotografie města, s. d.

Příloha č. 8 – Centrum spolkového života – hostinec U Černého orla

Zdroj: Helena PRŮŠKOVÁ, *Můj dům, můj hrad*, Mníchovo Hradiště 2006. (Fotografie jsou uloženy na příloženém CD.) Před rokem 1914.

Příloha č. 9 – Lékárna U Zlatého lva na mnichovohradištském náměstí

Zdroj: Helena PRŮŠKOVÁ, *Můj dům, můj hrad*, Mníchovo Hradiště 2006. (Fotografie jsou uloženy na příloženém CD.) S. d.

Příloha č. 10 – Fotografie židovské části města

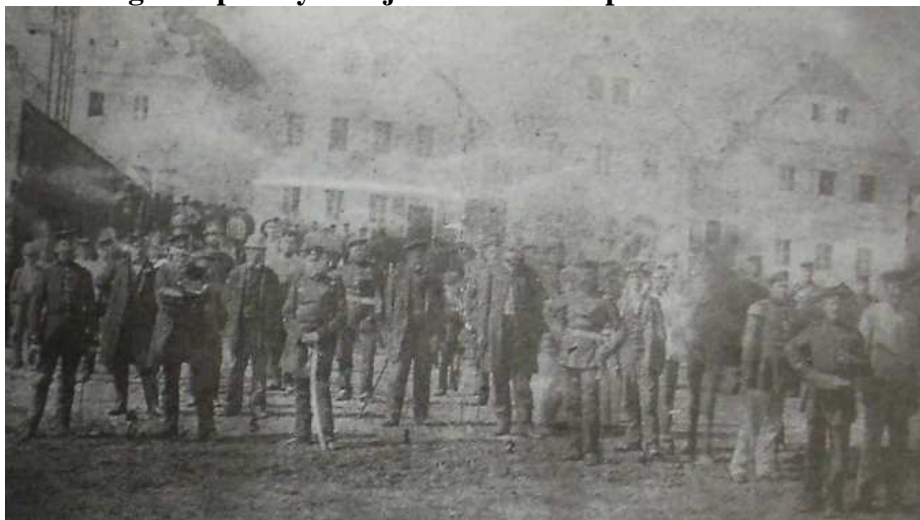
Zdroj: Helena PRŮŠKOVÁ, *Můj dům, můj hrad*, Mníchovo Hradiště 2006. (Fotografie jsou uloženy na příloženém CD.) Kolem roku 1910.

Příloha č. 11 – Rodný dům bratří Arnoldů

Zdroj: Helena PRŮŠKOVÁ, *Můj dům, můj hrad*, Mnichovo Hradiště 2006. (Fotografie jsou uloženy na příloženém CD.) S. d.

Příloha č. 12 – Fotografie pruských vojáků během okupace v roce 1866

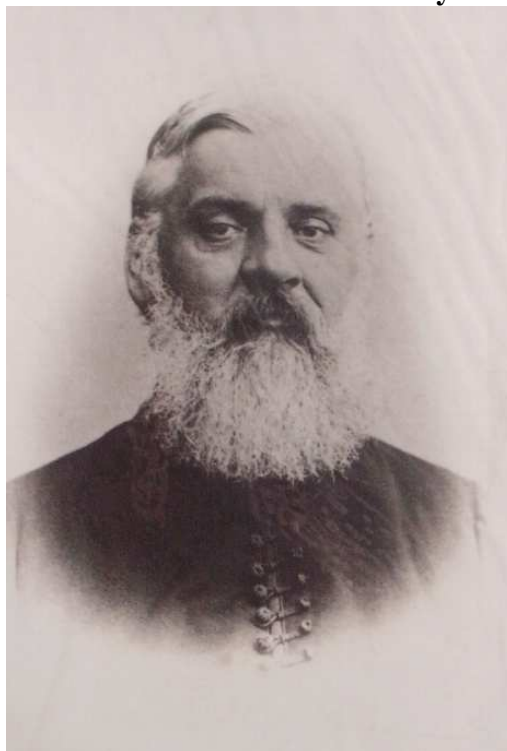
Zdroj: Martin BARUS, *Vzpomínky Františka Mendíka na válku r. 1866*, *Bellum 1866* 19, 2008, č. 1, s. 53.

Příloha č. 13 – Portrét mladého Josefa Düricha

Zdroj: Jiří DÜRICH, *Vítěz, který prohrál*, vl. nákladem 2009, s. 6. S. d.

Příloha č. 14 – Vyobrazení lékárníka Václava Jana Sekery

Zdroj: MMMH, fotoalba z pozůstalosti M. Tolarové, s. d.

Příloha č. 15 – Fotografie učitelského sboru před rokem 1889. Druhý zleva sedí Jan Klíma, druhý zprva Josef Karásek, první zprava Filomena Kubínová. První zleva stojí František Bablich

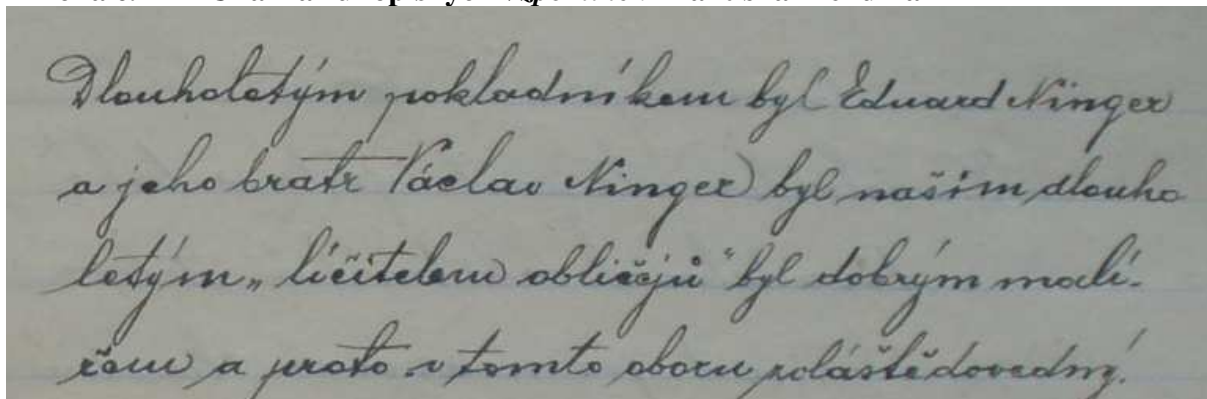
Zdroj: MMMH, školní fotografie, s. d.

Příloha č. 16 – Portrét Františka Mendíka z roku 1890

Zdroj: MMMH, František MENDÍK, *Vzpomínky I*, nepag.

Příloha č. 17 – Ukázka rukopisných *Vzpomínek* Františka Mendíka

Dlouhotetým prokladníkem byl Eduard Kinger
a jeho bratr Václav Kinger byl našim dlouho
tetým, učitelem obličejů byl dobrým modlí-
čem a proto v tomto oboru poláskedovedný.

Zdroj: MMMH, František MENDÍK, *Vzpomínky I*, s. 43.

Příloha č. 18 – Národní slavnost ochotnického spolku Tyl

Zdroj: Helena PRŮŠKOVÁ, *Můj dům, můj hrad*, Mníchovo Hradiště 2006. (Fotografie jsou uloženy na příloženém CD.) Domnívám se, že pod fotografií je chybný nápis, neboť velká ochotnická slavnost proběhla až roku 1886.

Příloha č. 19 – Seznam starostů města

1850 – 1861	František Valenta, lékař
1861–1868	Jan Knížek (1816–1900), zvěrolékař
1868 – 1869	Václav Jan Sekera (1815–1869), lékárník
1869 – 1872	Jan Valenta, krejčí
1872 – 1876	Ignác Ptáčník, hostinský
1876 – 1880	Heřman Čech, hrnčář
1881 – 1883	Václav Náhlovský († 1896), rolník
1883 – 1886	Josef Wollman, koželuh
1886 – 1896	Rudolf Šmolík († 1901), obchodník
1896 – 1900	MUDr. Alois Linke (1858–1900), lékař
1900 – 1909	JUDr. Alois Šebor (1859–1929), notář
1909 – 1910	JUDr. Antonín Šverma (1867–1910), advokát
1910 – 1912	František Smutný († 1918), hostinský a kapelník
1912 – 1919	JUDr. Alois Šebor (1859–1929), notář

Zdroj: MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, fol. 151–199; Hana BÁČKOVÁ, *Pár slov o starostech města a jejich starostech*, Echo 9, 2001, č. 1–3, s. 22.

Příloha č. 20 – Seznam divadelních her nastudovaných ochotnickým spolkem Tyl mezi lety 1860–1895⁵⁶⁴

Datum	Divadelní hra
7. 9. neznámého roku	A. Fredro: Pan Čapek aneb Cožpak mne nikdo nezná? J. Korzeniowski: Obžínky
17. 8. 1861	R. Benedix: Vězení
31. 8. 1861	J. Neruda: Ženich z hladu B. Novotný (dle Genée): Hraje si na vdanou T. Flamm: rekrutýrka v Kocourkově
13. 11. 1864	L. Angeli: Ze sedmi ta nejškaredější
26. 12. 1864	J. Korzeniowski: Starý manžel
26. 3. 1865	J. I. Kraszewski: Pán a správce
7. 1. 1866	J. K. Tyl: Pražský flamendr
13. 1. 1867	J. K. Tyl (dle F. Kaisera): Dareba
22. 4. 1867	K. Šimůnek (dle J. A.): Dědkův kalmuk J. Korzeniowski: Dříve matka
2. 2. 1869	J. M. Boleslavský (dle R. Kneisla): Chudý písničkář
21. 2. 1869	J. K. Tyl: Bankrotář
29. 3. 1869	J. Reimer: Hrdinná dívka aneb Hradišť roku 1654
14. 11. 1869	Terno a nevěsta J. K. Tyl: Vypovězenec E. A. Görner: Vychovatel v čepci
28. 11. 1869	E. B. S. Raupach: Mlynář a jeho dítě
4. 9. 1870	J. J. Staňkovský: Patriarcha Jakub aneb Pražští studenti*
5. 3. 1871	J. J. Kolár: Monika
2. 4. 1871	E. Scribe – E. Legouvė: Boj s dámami
10. 4. 1871	R. Benedix: Něžné příbuzenstvo*
16. 4. 1871	J. N. Nestoy: Zlý duch Lumpecivagabundus aneb Ludrácký trojlístek (společně s ochotníky z Kosmonos)
4. 6. 1871	J. Strakatý (dle F. Kaisera): Krejčí lékařem aneb Dobrodružství pana Prášila
28. 9. 1871	F. V. Jeřábek: Služebník svého pána
15. 10. 1871	A. von Kotzebue: Liška nad lišku Hrdinové J. D.: Proč ty ne, Augustine?
19. 11. 1871	B. Hopp: Doktora Fausta domácí čepička
3. 12. 1871	J. J. Kolár: Dejte mi čamaru!
26. 12. 1871	J. J. Kolár: Magelóna
6. 1. 1872	C. Brich-Pfeifferová: Diblík, šotek z hor
1. 4. 1872	V. Lipovský: Dívka z Podskalí
14. 4. 1872	J. Z. Veselý: Husitská nevěsta aneb Plzeň roku 1434
21. 4. 1872	A. von Kotzebue: Vězeň A. Bergen: Vražda na Uhelném trhu
9. 5. 1872	J. K. Tyl (dle F. Kaisera): Kněz a voják aneb Bitva u kláštera skalického
9. 6. 1872	F. Jaroš: Básník a štolba K. Malinský (dle Č. St.): Tatínkovy juchty
26. 12. 1872	R. Benedix: Dalibor Čermák
6. 1. 1873	J. J. Staňkovský: Před bálem J. K. Tyl: Nalezenec
2. 2. 1873	J. N. Štěpánek: Obležení Prahy od Švédů aneb Měšťané a studenti
2. 3. 1873	E. B. S. Raupach: Souboj aneb Ranhojič v neszázích
9. 3. 1873	F. Halm: Griselda
16. 3. 1873	J. J. Kolár: Pražský žid
30. 3. 1873	A. Thiboust: Sklenice čaje J. J. Kolár: Tři faraonové
14. 4. 1873	Jen zdvořile
3. 8. 1873	J. J. Kolár: Monika

⁵⁶⁴ Seznam není kompletní; je sestaven na základě sbírky dochovaných plakátů. Z tohoto důvodu se počty představení v jednotlivých letech liší od počtů uvedených v kapitole 11.4.

28. 9. 1873	J. J. Kolár: Pražský žid
26. 10. 1873	F. F. Šamberk: Sedmašedesátníci
2. 11. 1873	Starek Lhota
26. 12. 1873	C. Brich-Pfeifferová: Sedlák zlatodvorský
6. 1. 1874	J. K. Tyl (dle K. Töpfera): Pěnkava a čížek
8. 3. 1874	F. Bačkovský: Čím dál, tím hůř
15. 3. 1874	E. K.: Otče náš!
23. 8. 1874	V. K. Klicpera: Rohovín Čtverrohý G. Pflieger Moravský: Telegram
8. 11. 1874	J. K. Tyl: Slepý mládenec
13. 12. 1874	L. Feldmann: Nehoda za nehodou
28. 2. 1875	R. Kneisel: Pan farář a jeho kostelník
14. 3. 1875	J. M. Boleslavský (dle Albinino): Útěk do Afriky Chalupa: Studenti v nesnázích
18. 7. 1875	E. Labiche – M. Michel: Tak se chytají vrány!
25. 7. 1875	R. Benedix: Vězení
28. 11. 1875	R. Kneisel: Ďáblova dcera
6. 1. 1876	A. Chatrian: Polský žid
9. 1. 1876	A. Chatrian: Polský žid
12. 3. 1876	F. Kaiser: Osudná bambitka
1. 11. 1877	J. K. Tyl: Matka pluku
25. 12. 1877	F. F. Šamberk: Blázinec v prvním poschodí E. Lockroy – A. Boorgeois: Po půlnoci E. Pešková: Hubička
24. 3. 1878	J. Konečný (dle A. L'Arrongea – G. von Mosera): Registrátor na cestách
6. 10. 1878	L. Stroupežnický: Pan Měsíček, obchodník J. Mošna: Zpověď
10. 11. 1878	J. J. Staňkovský: Žebráci
1. 12. 1878	F. V. Jeřábek: Veselohra L. Stroupežnický: V ochraně Napoleona I.
26. 12. 1878	L. Stroupežnický: Černé duše
2. 2. 1879	J. V. D[üri]ch: V nitru Blaníka G. Pflieger Moravský: Ona mě miluje
7. 9. 1879	K. Tůma (dle G. von Mosera – E. Jakobsona): Petr jako Pavel aneb Opatrnosti nikdy nezbyvá Rekrut a fotograf
5. 10. 1879	K. Tůma: Svědomí aneb Žertva na Balkáně
1. 11. 1879	V. L. M.: Na Dušičky aneb Motlitba na hřbitově
16. 11. 1879	K. Tůma: Svědomí aneb Žertva na Balkáně
7. 12. 1879	L. Stroupežnický: Noviny a karty L. R. Štírký (dle P. le Bruna): Komédie nad komedií
6. 1. 1880	J. Neruda: Prodaná láska B. Björnson: Novomanželé
22. 2. 1880	J. K. Tyl: Paličova dcera
14. 3. 1880	J. Böhm (dle A. L'Arronga): Můj Vojtíšek!
10. 10. 1880	G. von Moser: Slavnost založení
1. 11. 1880	V. L. M.: Na Dušičky aneb Motlitba na hřbitově
14. 11. 1880	Lavrier: Casanova (aneb Vězeň na pevnosti svatoandřejské)
19. 2. 1881	J. Illner: Kvas krále Vondry XXVI. (opera)
20. 2. 1881	J. Illner: Kvas krále Vondry XXVI. (opera)
27. 3. 1881	G. F. Alexandrov (dle G. Von Mosera): Otrok aneb chléb z milosti
19. 6. 1881	M. Přibyslavská: Šíp Amorův
7. 8. 1881	Lavrier: Casanova (aneb Vězeň na pevnosti svatoandřejské)
4. 9. 1881	E. Pešková (dle G. von Mosera): Pan sekretář
9. 10. 1881	J. K. Tyl: Tvrdohlavá žena
26. 12. 1881	F. F. Šamberk: Jedenácté přikázání
19. 3. 1882	A. H. Sokol: Starý vlastenec
17. 9. 1882	J. J. Staňkovský: Malý král K. Pippich: Z české domácnosti

8. 10. 1882	G. von Moser – F. von Schönthan: Naše ženy
5. 11. 1882	A. Ennery – E. Cormon: Nevinně odsouzen
26. 12. 1882	F. von Schönthan: Hloupý kousek
7. 1. 1883	M. Bafucki,: Těžké ryby
11. 2. 1883	G. von Moser – F. von Schönthan: Válka v míru
4. 3. 1883	F. V. Šubert: Probuzenci
11. 3. 1883	E. F. Züngerl: Vlastenci bohumilí A. Baumann: On nesmí na cesty
7. 10. 1883	F. F. Šamberk: Rodinná vojna
4. 11. 1883	V. Sardon: Daniel Rochat
26. 12. 1883	V. Blodek – K. Sabina: V studni (opera) J. K. Tyl: Při piketu
6. 1. 1884	V. Blodek – K. Sabina: V studni (opera) G. Pflieger Moravský: Kapitola I, II a III
2. 3. 1884	F. Pravda: Slepá babička
25. 3. 1884	G. von Moser (A. Pražský): Zlatohlávek
5. 10. 1884	F. F. Šamberk: Divadelní vlak aneb Vzhůru do Prahy!
2. 11. 1884	G. Pflieger Moravský: Della Rosa
7. 12. 1884	Schönthan: Jaromír Kvítek
26. 12. 1884	A. Lokay: Brouček
8. 3. 1885	F. F. Šamberk: Josef Kajetán Tyl
29. 3. 1885	F. a P. Schönthanovi: Únos Sabine
26. 4. 1885	H. C. Chivot – A. Durne: Arthurova lest
22. 11. 1885	F. Ruth: Hrabě Razumovskij
26. 12. 1885	J. K. Tyl: Jiříkovo vidění
10. 1. 1886	H. J. Byron: Staří – mladí aneb Naši hoši
20. 6. 1886	<i>Národní slavnost</i> živý obraz ze hry J. J. Kolára Žižkova smrt
26. 8. 1886	J. Štolba: Zapovězené ovoce
10. 10. 1886	F. Ruth: Sestřenka
1. 11. 1886	E. B. S. Raupach: Mlynář a jeho dítě
21. 11. 1886	L. Stroupežnický: Zvíkovský rarášek F. V. Jeřábek: Veselohra
12. 12. 1886	K. Tůma (dle G. von Mosera – E. Jacobsona): Petr jako Pavel aneb Opatrnosti nikdy nezbyvá
26. 12. 1886	J. Vilken: Milín – Bilín
27. 3. 1887	J. Štolba: Vodní družstvo
11. 4. 1887	K. Pippich: Ve veřejném životě L. Stroupežnický: Paní mincmistrová
9. 10. 1887	R. Kneisel (J. Kühnl): Ona něco ví
1. 11. 1887	J. Barbier: Sarah
27. 11. 1887	L. Stroupežnický: Pan Měsíček, obchodník
26. 12. 1887	F. Ruth: Ztracený život
2. 4. 1888	E. Labiche – A. Delacour: Vřele milovaný Célímare
7. 10. 1888	J. Kühnl (dle H. Gibbona): Manžel v base
4. 11. 1888	O. Feuillet: Pařížský román
20. 7. 1889	J. N. Štěpánek (dle A. von Kotzebue): Krejčí Divíšek aneb Nebezpečné sousedství L. Stroupežnický: Dobrý český dědeček L. Stroupežnický (dle M. Levassora): Dva dragouni Častalovský: Věno aneb Království za ženicha G. Bizet – J. Böhm: Faust a Markétka (opera)
1. 12. 1889	J. Štolba: Závěť
26. 12. 1889	J. K. Tyl: Strakonický dudák
18. 2. 1890	A. Gallat (dle F. Schillera): Rodina Morousů aneb Loupežníci v českých pralesích
29. 3. 1891	E. Labiche – E. Martin: Vojanská krev
26. 12. 1891	E. Bozděch: Baron Goertz
29. 10. 1893	J. Vrchlický: Noc na Karlštejně
1. 11. 1893	J. Vrchlický: Noc na Karlštejně
26. 11. 1893	C. Laufš: Blázinec na cestách

26. 12. 1893	O. Blumenthal – G. Kadelburg: Cesta na východ
4. 3. 1894	F. F. Šamberk: Kulatý svět
26. 3. 1894	H. C. Chivot – A. Duru: Arthurova lest
28. 9. 1894	B. Smetana – K. Sabina: Prodaná nevěsta (opera)
30. 9. 1894	B. Smetana – K. Sabina: Prodaná nevěsta (opera)
7. 10. 1894	L. Stroupežnický: Naši furianti
4. 11. 1894	M. Baľucki: Klepy
25. 11. 1894	J. Vilken: Milín – Bilín
9. 12. 1894	P. Starý: Magdalena
26. 12. 1894	A. Jirásek: Otec
21. 2. 1895	„Operní, legrační a taneční merenda“ H. Sommer: Paní kvartýrská Uzený slaneček K. Šípek: Pylades bez Oresta čili Ifigenie v Lanškrouně Americká holína Koncertní kreslení
10. 3. 1895	K. Šípek: Pylades bez Oresta čili Ifigenie v Lanškrouně K. L. Kukla: Svatební noc
7. 4. 1895	A. Jirásek: Vojnarka
27. 4. 1895	B. Smetana – K. Sabina: Prodaná nevěsta (opera)
28. 4. 1895	B. Smetana – K. Sabina: Prodaná nevěsta (opera)
6. 10. 1895	E. Pešková (dle K. L.): Není v Praze nad legraci
1. 11. 1895	J. Štolba: Peníze
1. 12. 1895	F. Schönthan – G. Kadelburg: Dva šťastné dny
26. 12. 1895	F. Philippi: Dobrodinci lidstva

Zdroj: MMMH, f. Spolek divadelních ochotníků Tyl, složka plakáty

Příloha č. 21 – Soupis živností dle knihy pro daň živnostenskou⁵⁶⁵

Řemeslo		rok 1876	rok 1902
dělníci		126	počet neuveden
obuvníků		40	18
krejčích		24	19 pánských 12 dámských (1 též obchod s prádlem)
řezníků		20	13 (4 též uzenáři)
hostinských		18	15
hokynáři		16	10
pekařů		15	11 (1 též krupař)
truhlářů		15	10
obchodníci	lihovinami	11	6 (3 též výroba)
	obilím	8	samostatně žádný
	střížným zbožím či stříž. zbytky	7	13 (2 též prodej šatů, 1 též výroba prádla)
	cukrem, kávou		2 (1 též krupař)
	dobytkem		1
	hliněným nádobím	4	1
	horským sýrem		1
	hotovými obleky		3
	jižním ovocem, lahůdkami		1
	klobouky a dámskými šperky		1
	koloniálním, kuchyň. a ozdob. zbožím		1
	kožešnickým zbožím, klobouky		1
	peřím, kožemi, (kostmi)		3
	kožemi a obuv. materiálem		3
	mýdlem, svíčkami, voskovým zbožím		2
	papírem a školními knihami		1
	plodinami		4 (1 též prodej obilí)
	rákosovým a pleteným zbožím		2
	rakvemi a pohřeb. potřebami		3
	rybami		2
smíšeným zbožím		20	
solí, obilím, jetelovým semenem		1	
kovem	6	3	
stavebním potřebami		1	
střevy		1	
tabákem		6	
tkaným zbožím		1	
uhlím	1	5 (1 též prodej prken a vápna)	
zeleninou a ovocem		14	
kupci		12	jako kupec neveden žádný z nich
krupařů		11	3
zámečnicků		7	4 (1 též prodej kuchyňského nádobí)
cukrářů		6	4 (2 též perníkáři)
provazníků		6	3
bednářů		5	4
klempíři		4	6
tkalci		4	-
hrnčiči		3	5 (všichni hrnčiči byli též kamnáři)
hodináři		3	3 (1 též prodej optického a zlatnic. zboží)
kožišníci		3	2
kováři a podkováři		3	2
modistky		4	3
koželuzi		2	-
pokrývači		2	2
hřebenáři		2	2
knihaři		2	2

⁵⁶⁵ V roce 1876 byli do seznamu zahrnuti i učitelé a kněží.

stavitelé	2	2
mydláři	2	-
barvíři	2	1
koláři	2	4 (1 též vyráběl pumpy)
cihláři	2	-
soustružníci	2	2
kominíci	1	1
sklenáři	1	2
kalounkáři	1	-
cvočkaři	1	-
uzenáři	1	samostatně žádný
punčocháři	1	1
kloboučníci	1	1
nožíři	1	-
řezbáři	1	2
zlatníci	1	1
lékárníci	1	2
advokáti	1	2
notáři	1	1
čištění kamen	-	1
holiči	-	5
hudební škola	-	1
hudebníci a kapelníci	-	2
knihťiskaři	-	1
knihkupci a papírníci	-	1
košíkáři	-	3
kramáři a prodej kořalky	-	1
lakýrníci	-	1
malíři pokojů	-	3
natěrači	-	1
pilníkáři	-	1
povozníci	-	7
pojišťovací jednatel	-	1
řemenáři	-	1
sadaři	-	5
sedláři	-	4
sklad piva	-	1
sochaři	-	2
strojníci	-	3
vetešníci	-	2
materialista	-	1
výčep piva, vína, sody, lihovin	-	5
výroba dětských oděvů	-	1
výroba rolet a žaluzií	-	1
výroba sody a prodej mýdla	-	1
zařizování vodovodů	-	1
zednický mistr	-	1
zhotovování pokrývek	-	1
zhotovování a prodej jupek	-	1
zhotovování a zasazování kamen	-	1

Zdroj: MMMH, Pamětní kniha Mnichova Hradiště, fol. 164; Václav KUDRNÁČ, *Adresář politického okresu mnichovohradištského*, Turnov 1902, s.

Příloha č. 22 – Témata schůzí spolku Budeč sestavené na základě programů zachovaných od roku 1881⁵⁶⁶

Datum a místo schůze	Téma
19. 4. 1881 Bakov	O naskytujících se kazimluvech (J. Klíma, rozhovor) Metodické navedení k dočítání doplňováním (J. Válek) V jakém rozsahu by se mělo vyučovati hospodářství na obecné škole (Velvarký) Máme připustit, aby dívky samy se hlásily k odpovídání (Šimáček) Jak se má učitel zachovati při dovolování dítek k vykonání potřeb (Šantroch, rozhovor)
8. 3. 1882 Bělá	Jak by se daly sepsati dějiny našeho okresu Vysvětlení a otázky hlavnímu rozvrhu k sepsání místních dějin (J. Klíma)
19. 7. 1882 MH	Příčiny, pro které se nedaří někdy vyučování mateřské řeči na školách obecných (J. Klíma, rozhovor) K čemu třeba přihlížeti při vyučování krasopisu ve škole obecné (F. Bablich, rozhovor)
30. 8. 1882 Klášteř	Mše svatá za zemřelé údy naší jednoty O zařízení školních zahrad (F. Walter) Obrázky ze školského života (A. Poppr, rozhovor)
18. 4. 1883 Bakov	O pěstování citu vlasteneckého v rodině a ve škole (F. Walter) Jak naváděti dívky k samočinnosti (M. Maštalří) V čem záleží štěstí učitelovo (J. Bělík)
11. 7. 1883 Bělá	Jak se tvoří přechodník přítomného času a kdy se téhož využívá (F. Šimáček) Pojednání o obsahu třetí čítanky (A. Velvarký) Písmo první čítanky (Hradec)
17. 10. 1883 Klášteř	Životopis bakaláře Bačkovského (Vlček) Praktický výstup ze zeměpisu (Koloc) Ustanovení hodnoty cukernatosti řepy dle přístroje od Kreidla (Válek)
26. 3. 1884 MH	Návrhy na změny osnov učebních pro školy čtyř-, tří-, dvou- a jednotřídní Bratrská sdílení, čemu jsme se v poslední době v praktické službě přiučili, čeho jsme v příčině vychovávání mládeže školní zakusili. Malý učitelský dýchánek s heslem „Slovo k věci, jazyk k srdci, ruce k dílu“
25. 6. 1884 Bělá	<i>Oslava vyznamenání A. Poppra z Bělé zlatým záslužným křížem</i> Shromáždění členů a hostů v školní budově v Bělé o ½ 9 hod O 9 hod průvod do chrámu Páně Po mši svaté odevzdávání záslužného kříže p[anu] říd[íci]mu uč[iteli] [Popprovi] Po slavnosti porada s přednáškou (V. Kotek)
24. 9. 1884 MH	O ½ 10 hod slouží důstojný pan P. F. Walter, c. k. okr[esní] šk[olní] inspektor a předseda Budeče mši svatou O nabytých zkušenostech v oboru vychovávání a vyučování (rozhovor)
6. 5. 1885 MH	Ukázky z pravopisu (J. Šantroch) Co pobádá učitele k svědomitosti (V. Kotek) O upravení platu učitelského (rozhovor)
18. 3. 1886 MH	Mše svatá v děkanském chrámu Páně, při níž zapěje se jednohlasná mše od Sychry Sbor od Em. Vašátka O věcném učení vůbec a o rozmnožování, používání a ukládání učebních pomůcek zvlášť (rozhovor)
5. 5. 1886 Bakov	Zkušenosti ze života učitelského ve škole i v obci (volný rozhovor) Některé nedostatky čítanek, zvlášť k učivu země- a dějepisnému (p. Kotek)
28. 8. 1886 Bělá	Obrázky přírodopisné (p. Faix) Historie tužky (V. Horčíčka)
9. 3. 1887 MH	Školské zkušenosti (F. Streit, c. k. okr[esní] školní inspektor) Jednotná liniatura Tělocvik v obecné škole (Javůrek)
31. 5. 1887 Bakov	Určitě v 10 hod dopol[edne] provedou kolegové z Bakova praktické pokusy ze školského tělocviku a kolega Javůrek bude míti přednášku z tělocviku Jak kdo jednotlivé patrie z oboru školního vyučování buď metodicky vyvinuje aneb

⁵⁶⁶ Z úsporných důvodů jsem do výčtu nezařazovala položky čistě formálního charakteru (zpráva jednatelská, čtení protokolu z minulé schůze, vybírání členských příspěvků či volba funkcionářů). Kompletní přehled programů jednotlivých schůzí viz MMMH, f. Školství, Edvard DLOUHÝ, *Rozhled po minulých 25 letech činnosti učitelské jednoty Budeč ve Mnichově Hradišti*, Mnichovo Hradiště 1895, s. 17–21.

	znázorňuje; žádají se p. p. členové, by z vlastní zkušenosti příklady podali (volný rozhovor)
26. 10. 1887 MH	Správověda ve škole obecné (J. Sýkora) Jak kdo jednotlivé partie z oboru školního vyučování buď metodicky vyvinuje anebo znázorňuje (volný rozhovor) O letorách (F. Javůrek)
21. 4. 1888 MH	O nynějších poměrech stavu učitelského (rozhovor) O některých prostředcích k udržení školní kázně (v. Kotek) Jak oslaviti památku čtyřicetiletého panování J. V. císaře Františka Josefa I. Návrh výboru na zřízení pokladny nemocenské pro rodiny učitelské
16. 7. 1888 MH	Referát o nemocenské pokladně Referát všech ustanovených odborů Možno-li ve škole obecné s prospěchem vysvětliti dobu husitskou (L. Kovářiček)
29. 9. 1888 Bakov	Možno-li ve škole obecné s prospěchem vysvětliti dobu husitskou (L. Kovářiček) Referát o cestě na Kladno (V. Horčíčka)
10. 4. 1889 MH	O nemocech dětských (MUDr. A. Linke) Praktický výklad článku ze třetí čítanky (F. Bachtík) Učitel ve školce v jarní době (J. Sedláček) O kreslení ve škole obecné (každý člen podá své zkušenosti)
25. 5. 1889 Bělá	Jakým způsobem možno učiteli si počínati při výkladu článků obsahu chemického a kterými lacinými přístroji možno výklady ty dotvrditi (prof. Petřina) Rozvrhy učiva mluvnického na měsíce
9. 11. 1889 Klášteř	O nemocech dětských (pokračuje v přednášce MUDr. A. Linke) O chorálním zpěvu (J. Válek) O geologických poměrech zdejšího okresu (L. Richtr)
12. 4. 1890 MH	Kterak vyplniti dne 30. duba dotazné archy o stavu školství. (c. k. okresní inspektor F. Streit) O geologických poměrech zdejšího okresu (L. Richtr)
14. 6. 1890 Bakov	O některých zásadách učby dějepisné (L. Kovářiček) Pokud lze ve škole obecné zřetel míti k náboženství mimo dobu nauce té věnovanou (V. Kotek)
29. 10. 1890 MH	O geologických poměrech zdejšího okresu (pokračuje L. Richtr) Jak učiti tvoření slov na jednotlivých stupních obecné školy (pokračuje J. Vítek)
18. 4. 1891 Bakov	O některých zásadách učby zeměpisné (M. Kuthan)
16. 7. 1891 MH	O statistice zeměpisné ve škole obecné (L. Kovářiček) Statistika okresu mnichovohradištského upravená pro školní potřebu (J. Flanderka)
1. 10. 1891 MH	Hymna československého učitelstva. Ku oslavě třisetletých narozenin J. A. Komenského napsal Adolf Heyduk. Pro mužský sbor složil Karel Bendl. O slavnosti Komenského O počtu úsudkovém (závěrkovém) ve vyšších třídách školy obecné (J. Vítek)
30. 1. 1892 MH	Uvedení pana c. k. místodržitelského rady Jindř. Šebánka do shromáždění a promluva k němu Slavozpěv od Em. Vašátka O pěstování loyálního citu na základě učby dějepisné; k nahlédnutí budou vyvěšeny historické diagramy pro školní potřebu (L. Kovářiček)
26. 3. 1892 MH	Kantáta k slavnosti Komenského pro mužský sbor od F. Záhorského Duch Komenského jako pedagoga (J. Vítek) Rozhledy po kulturních dějinách Evropy za doby narození J. A. Komenského (L. Kovářiček) Komenský a snah jeho v příčině názorného vyučování (V. Kotek) Komenský jako básník (F. Rejzek)
2. 5. 1894 MH	O 10 hodině dopolední requiem za zemřelé členy Budce v děkanském chrámu Páně, po něm průvod na hřbitov O 11 hod na hřbitově svěcení pomníku † Ladislava Kovářička a Františka Šoreysa, při tom promluva p. katechety P. Jindřicha Rotty Zásluhy učitele a spisovatele Ladislava Kovářička o školství národní (J. Vítek) Kritika prací L. Kovářička (F. Rejzek) O potřebě pěstování výmluvnosti dítek dle dra Nováka (V. Horčíčka)
16. 7. 1894 Klášteř	O vycpávání ptactva s demonstracemi (MUDr. A. Hořice) Volné rozhovory pedagogické a didaktické
4. 6. 1895 MH	O župě Charvátův (J. Flanderka) Jak učiti tvorbě a užívání přechodníkův na škole obecné (volný rozhovor)
13. 7. 1895	O metodách a rozsahu učiva přírodopisného na škole obecné (Javůrek)

Březina	Jak učit tvorbu a užívání přechodníků na škole obecné (rozhovor) O pěstování růží (Liška)
---------	--